

e- ISSN : 2757-7864

**KARADENİZ
EKONOMİ
ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ • KARED**

**KARADENİZ JOURNAL OF
ECONOMIC RESEARCH**

**İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi**

Yıl: 2023
(Year)

Cilt: 4
(Volume)

Sayı: 1
(Number)

Karadeniz Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 4(1), 2023

Karadeniz Journal of Economic Research, 4(1), 2023

e-ISSN: 2757 - 7864

KARED

Yıl / Year: 2023

Cilt / Vol: 4

Sayı / No: 1

Karadeniz Ekonomi Araştırmaları Dergisi Karadeniz Teknik Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi tarafından yılda iki kez Temmuz ve Aralık aylarında yayınlanan hakemli bir dergidir. Dergide yer alan yazılar kaynak gösterilmeksizin kısmen ya da tamamen alıntılanamaz. Dergide yer alan yazıların sorumluluğu yazarlarına aittir.

KARADENİZ EKONOMİ ARAŞTIRMALARI DERGİSİ | **KARADENİZ JOURNAL OF ECONOMIC RESEARCH**

Sahibi

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Adına

Prof. Dr. Atila DOĞAN

Editörler / Editors

Prof. Dr. Metin BERBER

Prof. Dr. Abdülkadir PEHLİVAN

Editör Yardımcısı / Editorial Assistants

Doç. Dr. Abdullah UZUN

Bölüm Editörleri / Section Editors

Prof. Dr. Selçuk PERÇİN

Prof. Dr. Levent Yahya ESER

Prof. Dr. Cemalettin KALAYCI

Dr. Öğr. Üyesi Ferhat Çağrı ARAS

Prof. Dr. Salih DURSUN

Prof. Dr. Zehra ABDİOĞLU

Doç. Dr. Muhammed Hanefi CALP

Dr. Öğr. Üyesi Emrah FİRİDİN

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Metin BERBER

Prof. Dr. Mustafa EMİR

Prof. Dr. Hüseyin SADOĞLU

Prof. Dr. Mehmet TUNÇER

Prof. Dr. Tuba Yakıcı AYAN

Prof. Dr. Süleyman ERKAN

Prof. Dr. Güven MURAT

Prof. Dr. Ahmet YILMAZ

Prof. Dr. Ali ACARAVCI

Prof. Dr. Ersan ÖZ

Prof. Dr. Murat ÇEMREK

Prof. Dr. Mustafa AYKAÇ

Prof. Dr. Bünyamin ER

Prof. Dr. Alper ÖZER

Prof. Dr. Mohd Rafi bin YAACOB

Kapak ve Sayfa Tasarımı / Cover and Page Designer

Prof. Dr. Abdülkadir PEHLİVAN

İngilizce Editörü / English Editor

Arş. Gör. Yasin Çağlar KAYA

İletişim / Contact

KTÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, 61080 Ortahisar/Trabzon/TÜRKİYE

Telefon : +90 (462) 377 29 58

Fax: +90 (462) 325 72 81

E-mail: kareddergi@gmail.com, **URL** <http://dergipark.gov.tr/kared>

İÇİNDEKİLER /TABLE OF CONTENTS

ARAşTIRMA MAKALELERİ /RESEARCH ARTICLES

	SAYFA PAGE
Döngüsel Ekonomiye Geçiş: İşletme Stratejilerinde Çevre Koruma Harcamalarının ve Yatırımlarının Önemi Transition to Circular Economy: Importance of Environmental Protection Expenditures and Investments in Business Strategies <i>Vildan BAYRAM</i>	1-24
Sivil Havacılıkta Kabin Memurlarının İş Yaşam Dengelerinin Mesleki Tükenmişlikleri Üzerindeki Etkisine Yönelik Bir Araştırma A Research on the Effect of Work-Life Balances of Flight Attendants in Civil Aviation on Occupational Burnout <i>Mesut ÖZTIRAK</i>	25-43
Lojistik Performans Endeksine Göre Seçilmiş Ülkelerin K-ortalamalar Yöntemi ile Kümelenmesi: Türkiye'nin Durumu Selected Countries According to Logistics Performance Index with K-means Method: Türkiye's Situation <i>İlker İbrahim AVŞAR</i>	44-61
Acil Sağlık Hizmetlerinde Çalışan Personelin Beş Faktör Kişilik Özellikleri ile Ekip Çalışması Arasındaki İlişkinin İncelenmesi Examination of the Relationship Between Five Factor Personality Traits and Teamwork among Emergency Health Services Personnel <i>Ahmet ERKASAP, Gülşah İNANÇ, Ali ÖZCAN</i>	62-85

ÇEVİRİ MAKALELER /TRANSLATED ARTICLES

Liberal İdeolojinin Eleştirisi Critique of Liberal Ideology <i>Alain de BENOIST (Çev. Hüseyin BAL)</i>	86-102
---	---------------

Döngüsel Ekonomiye Geçiş: İşletme Stratejilerinde Çevre Koruma Harcamalarının ve Yatırımlarının Önemi

Vildan BAYRAM¹

Öz

Bu çalışma ile doğrusal ekonomiden döngüsel ekonomiye geçişin önemi vurgulanarak, döngüsel ekonomi için işletmelerin stratejik yönetimlerinde çevre koruma harcamalarının ve çevre koruma yatırımlarının artırılmasının gerekliliğine dikkati çekmek amaçlanmaktadır. Çalışmada Türkiye'deki 2013-2021 yılları arasındaki çevre koruma harcamaları ele alınmış, işletmelerin ve devletin çevre koruma yatırımları incelenmiştir. Tahmin değerleri ETS algoritması ile hesaplanmıştır. 2013-2021 yıllarında çevre koruma harcamalarının artan bir seyir izlediği görülmüştür. 2013-2021 yıllarında çevre koruma yatırımlarının genel devlet ve kâr amacı gütmeyen kuruluşların yeterli düzeyde artmadığı, şirketlerin harcamalarında daha fazla artış görülmüştür. 2022-2025 yıllarındaki tahminlere göre toplam harcamalar içinde çevre koruma harcamalarının her bir göstergesinin artan bir seyir izlemesi ve bu eğilimin devam etmesi beklenmektedir. Devlet ve kâr amacı gütmeyen kuruluşların, çevre koruma yatırımlarına daha fazla kaynak ayırması döngüsel ekonomiye geçiş stratejilerinden biri olacaktır. Çalışmanın Türkiye'nin gelecekteki çevre politikaları ve kararları açısından önemli bir kaynak oluşturulduğu ve sürdürülebilir kalkınmaya katkıda bulunduğu düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Doğrusal Ekonomi, Döngüsel Ekonomi, Sürdürülebilir Kalkınma, Çevrenin Korunması, İşletme Stratejileri

Jel Kodları: M1, M12, M52, M54

Transition to Circular Economy: Importance of Environmental Protection Expenditures and Investments in Business Strategies

Abstract

By emphasizing the importance of the transition from the long-term economy to the circular economy with this study, draw attention to the necessity of environmental protection expenditures and environmental protection investments in the investment strategic managements for the circular economy. In the study, environmental protection expenditures in Turkey between the years 2013-2021 were captured, accommodation and environmental protection investments continue. Estimated values are calculated with ETS values. In 2013-2021, an increasing trend was observed in environmental protection expenditures. The fact that the general government and non-profit results of environmental protection investments did not increase sufficiently in the years 2013-2021 explains more of the scene in the expenditures of the enterprises. According to the estimates for the years 2022-2025, the impressions that each indicator of environmental protection expenditures within the total expenditures follows an increasing course and that these excursions continue. Allocating more resources to government and non-profit environmental protection investments will be one of the strategies for transitioning to a circular economy.

Keywords: Linear Economy, Circular Economy, Sustainable Development, Environmental Protection, Business Strategy

Jel Classification Codes: M1, M12, M52, M54

Atıf/Cite as: Bayram, V. (2023). Döngüsel Ekonomiye Geçiş: İşletme Stratejilerinde Çevre Koruma Harcamalarının ve Yatırımlarının Önemi. *Karadeniz Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 1-24.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Aydın Üniversitesi, ABMYO, vildanbayram@aydin.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7526-6485

1. Giriş

Günümüzde, kaynakların sınırlı, ihtiyaçların ise sınırsız olduğu bir toplumsal düzende, evre koruma ve sürdürülebilir kalkınma, büyük bir önem taşımaktadır. İşletmeler bir yandan büyürken diğer yandan faaliyetlerinde kullandıkları kaynaklar da artmaktadır. Bu bağlamda, döngüsel ekonomi, kaynakların sürdürülebilir bir şekilde kullanılmasını teşvik etmek amacıyla çevresel etkileri azaltma ve kaynakları geri kazanma yoluyla bir dönüşüm sağlamayı hedeflemektedir.

Doğrusal ekonomi kaynakların hiç tükenmeyecekmiş gibi kullanıldığı ve olumsuz çevresel etkilerin gözden uzak tutulduğu bir ekonomi biçimidir. Kaynakların bu dikkatsiz kullanımı sonucu tükenecek olması, enerji kullanımının her geçen gün artması ve süreçler sonucu ortaya çıkan atık miktarındaki artış doğrusal ekonominin sürdürülemez olduğunu açıkça göstermektedir. Bugünden başlayan ve hızla artan kaynak yetersizliği önlem alınmadığı takdirde insanlığı önemli derecede etkileyecek bir olgudur. Döngüsel ekonomi ise doğrusal ekonominin problemlerine çözüm sağlamak amacıyla tasarlanmış bir yaklaşımdır. Döngüsel ekonomide, kaynakların geriye dönüşümünün sağlanması, atıkların kaynak olarak değerlendirilerek tekrar kullanımı ve ürün tasarlanırken döngüsel perspektif doğrultusunda yaklaşılması temel ilkelerdir (Önder, 2018; Gedik, 2020). Döngüsel ekonomi yaklaşımı, her türlü malzemenin ve her türlü kaynağın devam eden bir döngü çerçevesinde kullanılmasını ve böylelikle atık miktarının azaltılmasını hedefler.

Dünya genelinde olduğu gibi Türkiye'de çevresel sorunlarla karşı karşıya olan bir ülkedir. Bu nedenle, evre koruma politikalarının etkinliği ve evre harcamalarının ve yatırımlarının sürdürülebilir kalkınma ve kaynakların korunması üzerindeki etkileri önemli bir husustur. Bu makalede, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından sağlanan veriler kullanılarak, evre koruma harcamalarının eğilimleri ve etkileri analiz edilmiştir. Çalışmada evre koruma harcamaları olarak, dış ortam havasını ve iklimi koruma, atık yönetimi, toprak, yeraltı ve yüzey sularının korunması ve kalitesinin iyileştirilmesi, gürültü ve vibrasyonun azaltılması, biyolojik çeşitliliğin ve peyzajın korunması, radyasyona karşı koruma, araştırma ve geliştirme gibi evre koruma harcamaları verileri ele alınmıştır. Çalışmanın amacı, Türkiye'deki evre koruma harcamalarının ve evre koruma yatırımlarının 2013-2021 yılları arasındaki dönemde değişimini incelemek, işletmelerin çevresel sürdürülebilirlik için yapılan yatırımların düzeyini tespit etmek ve değerlendirmektir. Böylece devlet ve işletmelerin gelecekteki evre politikalarının geliştirilmesinde katkı sağlamak amaçlanmıştır. Ayrıca, işletmelerin evre koruma harcamalarının ve yatırımlarının artmasının, ekonomik sürdürülebilirlik ve büyüme üzerindeki etkilerine ilişkin değerlendirmeler sunulmuştur. evre koruma gibi önemli bir konuda farkındalık yaratmak ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmada evre koruma adına yapılan her türlü harcama ve yatırımın önemine dikkat çekmek, çalışmaya özėün bir karakter sağlamaktadır. Bu bağlamda doğrusal ekonominin doğa, toplum, işletmeler ve

ekonomi adına olumsuz yönleri vurgulanmış, döngüsel ekonominin sürdürülebilir yaşam için gerekli bir yaklaşım olduğu üzerinde durulmuştur. Ayrıca, döngüsel ekonominin ekonomik, toplumsal ve çevresel açıdan sağladığı faydalar belirtilmiştir.

2. Doğrusal Ekonomiden Döngüsel Ekonomiye Geçiş

Doğrusal ekonomik sistemde, işletmelerdeki üretim süreçlerinde genellikle yoğun enerji ve kaynak kullanılmaktadır. İşletmelerin kullandıkları yakıtlar yenilenemez nitelikte hammaddelerden ve doğadaki varolan kaynaklardan karşılanır. Bu kaynaklar sınırlı olmasına rağmen üst düzeyde faydalanılır ve hızlı bir şekilde tüketilir. Doğrusal ekonomi yani günümüzdeki ekonomik yaklaşımın temelini al-yap-at mantığı oluşturmaktadır (MacArthur 2013: 14). Sınırsız bir tüketim olgusu doğrusal ekonominin temelini teşkil eder. İhtiyaçtan ziyade yeni ürünler üretmek ve kullanmak, sonrasında atık haline getirmek doğrusal ekonominin merkezinde yer alır (Raworth, 2017; Veral, 2021). Atıklar toplandıktan sonra dönüştürülmek yerine imha edilir, yakılır veya bazı durumlarda diğer ülkelere ihraç edilir. Bu atıklar sadece tüketimden kaynaklanan atıklar değildir. Aynı zamanda üretim sürecinin her aşamasında, lojistik de dahil olmak üzere önemli miktarda atık ortaya çıkar.

Sürekli yeni kaynak teminine dayanan, atıkların veya kullanılmış ürünlerin yeniden kullanımı düşüncesini göz ardı eden doğrusal ekonomi önemli çevresel sonuçlara neden olmaktadır. Bunlar çevresel kirlilik, sera gazı emisyonunun artması, doğal yaşamın tahribatı ve gitgide kaynakların tükenmesi gibi yaşamı derinden etkileyecek bir dizi olumsuz sonuçlardır. Doğrusal ekonomi iklim değişikliği ve çevre kirliliğine sebep olmakta ve ekosistemlerin bozulması sonucunu doğurmaktadır (Fischer ve Pascucci , 2017: 1). Doğrusal ekonomi bu özelliklerinden dolayı aslında sürdürülemez bir ekonomidir. Sürdürülebilir kalkınma için kaynakların korunması, atıkların azaltılması, çevrenin korunması öncelik taşımaktadır (Montaigne, 2016).

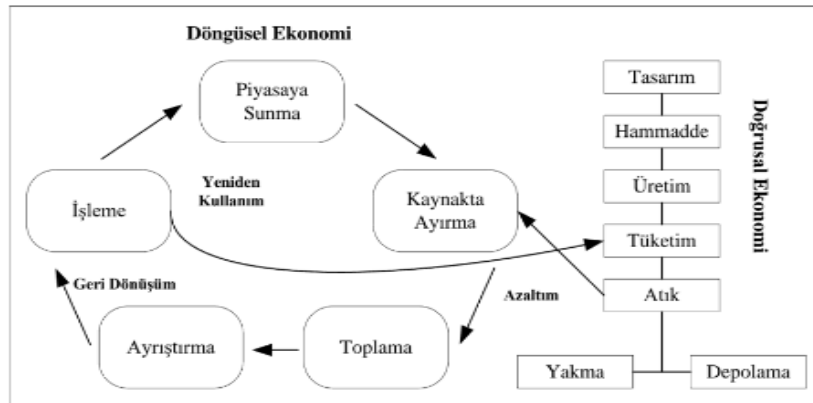
Döngüsel ekonomi ise en verimli kaynak kullanımını ve sürdürülebilir büyümeyi teşvik eden ekonomik bir yaklaşımdır. Çevre kirliliğinin yönetilmesi, atıkların değerlendirilmesi, ürün ve malzemelerin döngüsü sonucu tekrar kullanılması ve doğal kaynakların yenilenmesi gibi ilkeler temel alınmıştır. Döngüsel ekonomi, doğal kaynaklar kullanılarak elde edilen ürünlerin kullanıldıktan sonra atık olarak atılması yerine, yeniden kullanılması, onarılması, yeniden üretilmesi ve geri dönüştürülmesi döngüsüne dayanır (Dahlmann vd., 2019; Balbay vd., 2021).

2015 yılında düzenlenen Sürdürülebilir Kalkınma Programında (UNDP), Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonu tarafından “Sürdürülebilir kalkınma modeli” açıklanmıştır. Sürdürülebilirlik, sosyal, çevresel, ekonomik ve kurumsal göstergelerle açıklanmıştır. Sürdürülebilir Kalkınma Programında (UNDP), Birleşmiş Milletlere üye 193 ülke, tüm dünyada insanlığın refahının oluşturulması için 17 sürdürülebilir kalkınma hedefini kabul etmiştir. Bu hedefler şöyle sıralanmıştır: 1. Yoksulluğa son, 2. Açlığa son, 3. Sağlıklı bireyler, 4. Nitelikli eğitim, 5. Toplumsal cinsiyet eşitliği, 6. Temiz su ve sıhhi koşullar, 7. Erişilebilir ve temiz enerji, 8. İnsana yakışır iş ve ekonomik büyüme, 9. Sanayi, yenilikçilik ve

altyapı, 10. Eşitsizliklerin azaltılması, 11. Sürdürülebilir şehir ve yaşam alanları, 12. Sorumlu üretim ve tüketim, 13. İklim eylemi, 14. Sudaki yaşam, 15. Karasal yaşam, 16. Barış ve adalet, 17. Hedefler için ortaklıklar (Hosagrahar, 2016; Biermann vd., 2017; Dahlmann vd., 2019). Avrupa Birliği de dögüsel ekonomi için büyük çaplı bir faaliyet planı hazırlamıştır. Dögüsel ekonomi ilkeleri kapsamında 2050 yılına kadar sürdürülebilir ekonomiye geçmek için gereken yapısal ve teknolojik değişiklikleri kapsayan bir yol haritası çizilmiştir (Bianco 2018: 238). Ayrıca “Dögüsel Ekonomiye Yönelik Bir Eylem Planı” hazırlanmıştır (Comission, 2015). “Dögüsel Ekonomiye Yönelik Bir Eylem Planı”nda ürünlerin tasarımından tüketimine kadar her aşamada süreçlerin dögüsel ekonomiye uygun yürütülmesini önerir. Avrupa Birliği dögüsel ekonomi için ayrıca Sıfır Atık projesini gerçekleştirmiştir. Bu amaçla ambalaj atıklarının azaltılması ve kamu alımlarında yeşil ürünlere öncelik verilmesini önermektedir (Comission, 2014).

Avrupa Birliği'ne göre dögüsel ekonomi, ürün, malzeme ve kaynakların ekonomide en uzun süre tutulduğu ve atık miktarının en düşük olduğu ekonomidir (Commission 2015). Dögüsel ekonomi, doğal sermayeyi korur ve geliştirir, kaynak verimliliğini optimize eder ve sistem etkinliğini artırır (Antikainen vd. 2018: 119). Atıkların yeniden kullanım amacıyla geri dönüştürülmesi, atıkların tamir, yenileme veya yeniden üretim yoluyla diğer ürünlerin üretiminde kullanılabilmesi, üretim ve tüketim süreçlerinde oluşan atıkların ve çevre zararlarının en aza indirilmesi dögüsel ekonominin temel ilkeleridir (Liu vd., 2017:1315; Yang vd., 2014:218). Aşağıda Şekil 1’de doğrusal ekonomi ve dögüsel ekonomi süreci görülmektedir.

Şekil 1. Doğrusal ekonomi ve dögüsel ekonomi

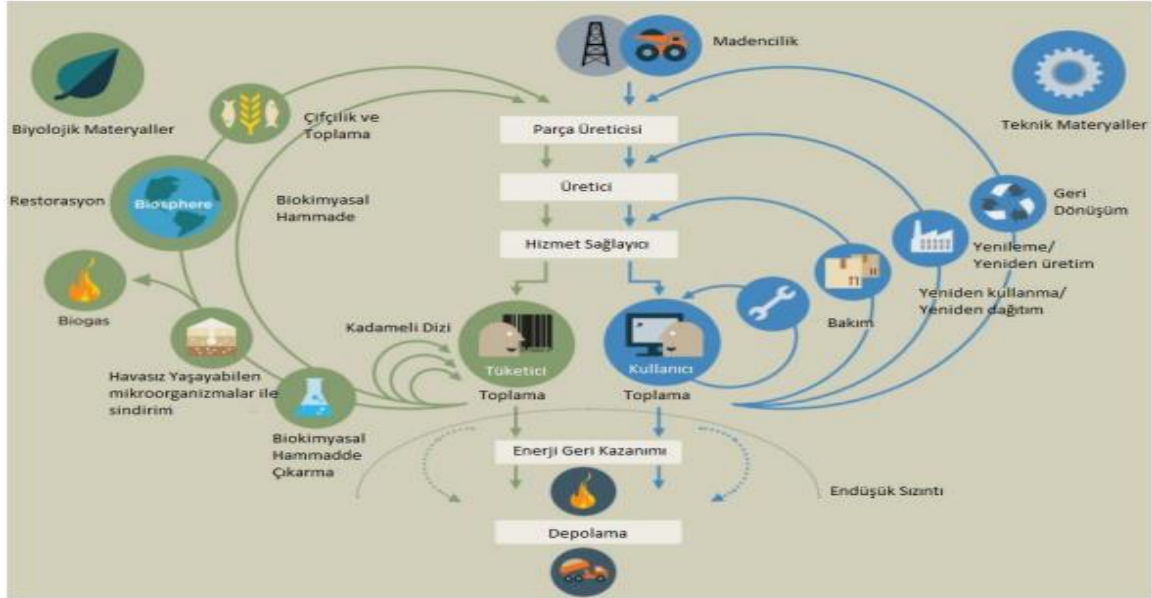
Kaynak: Bilgili, 2022

Şekil 1’de görüldüğü gibi doğrusal ekonomide ekonomik birimler ve toplumsal birimler kaynakları üretim amacıyla kullanır, üretilen ürünler tüketildikten sonra atık olarak yakılır veya depolanır. Dögüsel ekonomide ise üretim süreçlerinde ve ürünlerin tüketimi sonucu ortaya çıkan atıklar kaynakta ayrılır, en az zarar verecek şekilde toplanır ve geri dönüşümü sağlanır, yeniden üretime dahil edilerek işlenir ve elde edilen ürünler piyasaya sunulur. Tüketilen ürünler

kaynakta ayrılır ve bu döngü sayesinde hem işletmelerin gereksiz kaynak israfı en aza indirilirken hem de geri dönüşüm sayesinde doğa, çevre ve toplum korunmuş olur.

Döngüsel ekonomi sayesinde ürünlerin onarılabilmesi ve daha uzun süre dayanması sağlanacaktır. Kullanılmış ürünlerin yeniden üretime dahil edilmesi ve yenilenmesi sayesinde yeni üretim ihtiyacı azalmakta ve atık miktarı en aza indirilmektedir. Ayrıca çevresel tahribatı yok etmek amacıyla yenilenebilir enerji kaynakları kullanılmakta ve doğal sistemler yenilenmektedir. Döngüsel ekonomi üretim ve tüketim süreçlerini yeniden tasarlar. Sanayide onarım ve yenilenebilir enerjiye geçiş, zararlı kimyasalların kullanımının azaltılması, israfın önlenmesi temel alınmaktadır (MacArthur 2013: 22). Aşağıda Şekil 2’de döngüsel ekonomi yaklaşımının, işletmeler ve ekonomik birimler açısından nasıl uygulanabildiği gösterilmiştir.

Şekil 2. Döngüsel ekonomik yaklaşım

Kaynak: Lacy ve Rutqvist, 2016

Döngüsel ekonomiye geçişte önemli bir yere sahip olan çevre koruma harcamaları, kirliliğin önlenmesi, azaltılması ve ortadan kaldırılması ile diğer çevresel bozulmalarla ilgili yapılan tüm faaliyetler ve eylemler için ayrılan ekonomik kaynakları içerir. Bu faaliyet ve eylemler, çevresel bozulmalar sonrası yapılan iyileştirme faaliyetlerini de kapsar. Araştırmada kullanılan çevre koruma harcamaları içinde, dış ortam havasını ve iklimi koruma, atık su yönetimi, atık yönetimi, toprak, yeraltı ve yüzey sularının korunması ve kalitesinin iyileştirilmesi, gürültü ve vibrasyonun azaltılması, biyolojik çeşitliliğin ve peyzajın korunması, radyasyona karşı koruma, araştırma ve geliştirme ve diğer çevre koruma harcamaları bulunmaktadır.

3. Yöntem

Çalışmada, literatür incelenerek doğrusal ekonomi ve döngüsel ekonomi hakkında değerlendirmeler yapılmıştır. TÜİK verileri kullanılarak Türkiye’deki 2013-2021 yılları

arasındaki çevre koruma harcamaları ele alınmış, işletmelerin ve devletin çevre koruma yatırımları incelenmiştir. Çalışmada, çevre koruma harcamaları kapsamında gerçek veriler, verilerin 2013 yılına göre değişim endeksi, her bir harcama kaleminin toplam içerisindeki oranı hesaplanırken 2022 ve sonraki yıllara ilişkin tahmini hesaplanmıştır. Tahmin değerleri ETS algoritması ile hesaplanmıştır. Üstel Düzeltme (ETS) algoritmasının AAA sürümünü kullanarak varolan (geçmiş) değerlere dayalı olarak gelecekteki bir değeri hesaplar veya öngörür. Öngörülen değer, belirtilen hedef tarihteki (zaman çizelgesinin devamı olmalıdır) geçmiş değerlerin devamıdır. Bu işlev, zaman çizelgesinin farklı noktalar arasında sabit bir adımla düzenlenmesini gerektirir. Örneğin yıllık bir zaman çizelgesi veya sayı dizinleri içeren bir zaman çizelgesi olabilir. Bu zaman çizelgesi türünde, ayrıntılı ham verileri tahmini uygulamadan önce toplamak gerekir, bu sayede daha doğru tahmin sonuçları üretilebilir (Hyndman vd., 2008).

4. Bulgular

Aşağıda Tablo 1’de 2013-2021 yılları arasında gerçekleşen ve 2022-2025 yılları arasında gerçekleşmesi tahmin edilen çevre koruma harcamalarına yer verilmiştir.

Tablo 1. Gerçekleşen ve tahmini çevre koruma harcamaları

		Toplam Harcama
Gerçekleşen	2013	21 110 986 662
	2014	24 262 138 313
	2015	25 301 923 514
	2016	27 402 904 608
	2017	34 175 399 186
	2018	38 002 163 230
	2019	38 322 303 797
	2020	41 674 874 066
	2021	66 339 657 397
Tahmin	2022	58 871 788 094
	2023	64 669 372 812
	2024	71 536 841 624
	2025	78 011 718 130

Yukarıda Tablo 1’de görüldüğü üzere 2013-2021 yıllarında gerçekleşen çevre koruma harcamaları artan bir seyir izlemektedir. Devlet ve işletmelerin çevre koruma sorumluluğu doğrultusunda hareket ederek harcamalarını artırdıkları tespit edilmiştir. 2022-2025 yılları arasındaki tahmini çevre koruma harcamalarının ise yine artan bir seyir izlediği görülmektedir.

Tablo 2. Çevre koruma harcama göstergelerinin miktarı

		Dış ortam havasını ve iklimi koruma amaçlı harcama	Atıksu yönetimi amaçlı harcama	Atık yönetimi amaçlı harcama	Toprak, yeraltı ve yüzey sularının korunması ve kalitesinin iyileştirilmesi amaçlı harcama	Gürültü ve vibrasyonun azaltılması amaçlı harcama	Biyolojik çeşitliliğin ve peyzajın korunması amaçlı harcama	Radyasyona karşı koruma amaçlı harcama	Araştırma ve geliştirme amaçlı harcama	Diğer çevre koruma harcamaları
Gerçekleşen	2013	338 615 571	8 059 944 629	10 625 497 439	565 581 845	11 814 821	898 441 649	4 968 213	83 577 115	522 545 381
	2014	339 601 975	9 327 028 830	12 221 309 287	630 732 310	11 852 664	1 033 521 763	5 157 120	101 439 828	591 494 537
	2015	341 655 419	9 397 918 290	12 671 763 866	723 835 013	12 418 350	1 299 789 178	5 182 424	124 096 557	725 264 418
	2016	363 499 519	10 351 165 560	13 054 120 220	935 608 339	12 719 730	1 624 200 671	5 960 876	162 222 903	893 406 790
	2017	571 057 686	11 932 206 452	16 937 123 625	1 155 637 382	15 363 891	2 179 895 445	7 883 559	205 762 668	1 170 468 479
	2018	760 672 561	13 469 088 221	18 043 624 325	1 381 201 847	15 990 352	2 609 992 398	7 891 578	247 214 165	1 466 487 784
	2019	1 139 067 476	14 476 279 322	17 934 248 588	1 283 669 830	15 657 595	1 827 937 081	8 234 486	217 390 055	1 419 819 364
	2020	1 007 493 948	12 862 077 848	22 864 916 063	1 342 663 876	20 237 780	1 813 181 375	14 191 251	207 114 799	1 542 997 126
	2021	2 327 645 646	17 908 723 197	38 796 077 319	1 988 625 676	24 212 603	2 787 511 852	14 140 703	273 552 971	2 219 167 429
Tahmin	2022	2 030 842 692	17 532 359 749	41 464 870 875	1 924 326 277	25 335 012	2 694 766 197	14 944 467	286 276 610	2 162 130 783
	2023	2 256 299 207	18 720 519 276	45 033 517 726	2 115 591 068	27 115 779	2 853 169 396	16 388 143	305 705 027	2 434 820 882
	2024	2 595 025 082	19 924 643 046	49 504 836 941	2 249 581 007	29 153 762	2 943 800 607	18 335 221	323 158 991	2 646 738 344
	2025	3 014 272 737	20 896 834 419	54 528 642 599	2 424 648 581	31 560 727	3 006 800 280	20 195 777	333 807 802	2 843 763 285

Tablo 2’de çevre koruma harcama göstergelerinin 2013-2021 yıllarındaki gerçekleşen ve 2022-2025 yıllarındaki tahmini miktarının her yıl artan bir grafik izlediği görülmektedir.

Tablo 3. Çevre koruma harcama göstergelerinin toplam harcama içindeki oranı

		Dış ortam havasını ve iklimi koruma amaçlı harcamanın toplam harcama içerisindeki oranı	Atıksu yönetimi amaçlı harcamanın toplam harcama içerisindeki oranı	Atık yönetimi amaçlı harcamanın toplam harcama içerisindeki oranı	Toprak, yeraltı ve yüzey sularının korunması ve kalitesinin iyileştirilmesi amaçlı harcamanın toplam harcama içerisindeki oranı	Gürültü ve vibrasyonun azaltılması amaçlı harcamanın toplam harcama içerisindeki oranı	Biyolojik çeşitliliğin ve peyzajın korunması amaçlı harcamanın toplam harcama içerisindeki oranı	Radyasyona karşı koruma amaçlı harcamanın toplam harcama içerisindeki oranı	Araştırma ve geliştirme amaçlı harcamanın toplam harcama içerisindeki oranı	Diğer çevre koruma harcamalarının toplam harcama içerisindeki oranı
Gerçekleşen	2013	1,6040	38,1789	50,3316	2,6791	0,0560	4,2558	0,0235	0,3959	2,4752
	2014	1,3997	38,4427	50,3719	2,5997	0,0489	4,2598	0,0213	0,4181	2,4379
	2015	1,3503	37,1431	50,0822	2,8608	0,0491	5,1371	0,0205	0,4905	2,8664
	2016	1,3265	37,7740	47,6377	3,4143	0,0464	5,9271	0,0218	0,5920	3,2603
	2017	1,6710	34,9146	49,5594	3,3815	0,0450	6,3786	0,0231	0,6021	3,4249
	2018	2,0017	35,4430	47,4805	3,6345	0,0421	6,8680	0,0208	0,6505	3,8590
	2019	2,9723	37,7751	46,7985	3,3497	0,0409	4,7699	0,0215	0,5673	3,7049
	2020	2,4175	30,8629	54,8650	3,2218	0,0486	4,3508	0,0341	0,4970	3,7025
	2021	3,5087	26,9955	58,4810	2,9976	0,0365	4,2019	0,0213	0,4124	3,3452
Tahmin	2022	3,4496	29,7806	70,4325	3,2687	0,0430	4,5773	0,0254	0,4863	3,6726
	2023	3,4890	28,9480	69,6365	3,2714	0,0419	4,4119	0,0253	0,4727	3,7650
	2024	3,6275	27,8523	69,2019	3,1446	0,0408	4,1151	0,0256	0,4517	3,6998
	2025	3,8639	26,7868	69,8980	3,1081	0,0405	3,8543	0,0259	0,4279	3,6453

Tablo 3'te çevre koruma harcama göstergelerinin toplam harcama içindeki miktarının ve endeksinin, 2013-2021 yıllarındaki gerçekleşen ve 2022-2025 yıllarındaki tahmini miktarının genel olarak stabil kalması beklenmektedir.

Tablo 4. Çevre koruma harcama göstergelerinin endeksi

		Toplam Harcama Endeksi (2013=100)	Dış ortam havasını ve iklimi koruma amaçlı harcama Endeksi (2013=100)	Atıksu yönetimi amaçlı harcama Endeksi (2013=100)	Atık yönetimi amaçlı harcama Endeksi (2013=100)	Toprak, yeraltı ve yüzey sularının korunması ve kalitesinin iyileştirilmesi amaçlı harcama Endeksi (2013=100)	Gürültü ve vibrasyonun azaltılması amaçlı harcama Endeksi (2013=100)	Biyolojik çeşitliliğin ve peyzajın korunması amaçlı harcama Endeksi (2013=100)	Radyasyona karşı koruma amaçlı harcama Endeksi (2013=100)	Araştırma ve geliştirme amaçlı harcama Endeksi (2013=100)	Diğer çevre koruma harcamaları Endeksi (2013=100)
Gerçekleşen	2013	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
	2014	114,9	100,3	115,7	115,0	111,5	100,3	115,0	103,8	121,4	113,2
	2015	119,9	100,9	116,6	119,3	128,0	105,1	144,7	104,3	148,5	138,8
	2016	129,8	107,3	128,4	122,9	165,4	107,7	180,8	120,0	194,1	171,0
	2017	161,9	168,6	148,0	159,4	204,3	130,0	242,6	158,7	246,2	224,0
	2018	180,0	224,6	167,1	169,8	244,2	135,3	290,5	158,8	295,8	280,6
	2019	181,5	336,4	179,6	168,8	227,0	132,5	203,5	165,7	260,1	271,7
	2020	197,4	297,5	159,6	215,2	237,4	171,3	201,8	285,6	247,8	295,3
	2021	314,2	687,4	222,2	365,1	351,6	204,9	310,3	284,6	327,3	424,7
Tahmin	2022	278,9	599,7	217,5	390,2	340,2	214,4	299,9	300,8	342,5	413,8
	2023	306,3	666,3	232,3	423,8	374,1	229,5	317,6	329,9	365,8	466,0
	2024	338,9	766,4	247,2	465,9	397,7	246,8	327,7	369,1	386,7	506,5
	2025	369,5	890,2	259,3	513,2	428,7	267,1	334,7	406,5	399,4	544,2

Tablo 4'te çevre koruma harcama endeksinin, 2013-2021 yıllarındaki gerçekleşen ve 2022-2025 yıllarındaki tahmini miktarının genel olarak artan bir şekilde gerçekleştiği görülmektedir.

Tablo 5. Kurumsal sektörlere göre çevre koruma harcamaları ve yatırımları

		Genel devlet ve hanehalkına hizmet eden kar amacı olmayan kuruluşlar (Toplam Harcama)	Mali ve mali olmayan şirketler (Toplam Harcama)	Hanehalkları (Toplam Harcama)	Genel devlet ve hanehalkına hizmet eden kar amacı olmayan kuruluşlar (Yatırım Harcaması)	Mali ve mali olmayan şirketler (Yatırım Harcaması)
Gerçekleşen	2013	5 938 417 305	13 526 093 916	1 646 475 441	1 065 528 222	1 837 250 455
	2014	6 906 123 341	15 452 770 030	1 903 244 942	1 133 941 630	2 412 805 028
	2015	8 185 734 678	15 169 597 401	1 946 591 436	1 199 315 270	2 591 203 446
	2016	9 604 010 063	15 632 207 375	2 166 687 170	1 435 205 365	2 737 240 136
	2017	11 376 401 538	20 237 355 560	2 561 642 088	2 137 598 678	3 617 385 125
	2018	13 863 051 261	21 265 470 823	2 873 641 146	2 587 994 315	4 557 932 047
	2019	13 084 226 137	22 171 040 309	3 067 037 351	1 470 805 032	4 921 238 397
	2020	13 731 944 522	24 540 859 218	3 402 070 326	1 408 978 453	6 354 088 120
	2021	18 799 360 558	42 676 318 866	4 863 977 973	2 113 077 139	11 469 414 939
Tahmin	2022	18 810 525 420	35 737 547 929	5 090 768 985	2 078 680 950	12 416 636 089
	2023	20 309 434 648	39 613 975 088	5 506 334 542	2 135 259 924	13 661 575 615
	2024	21 807 285 528	44 265 845 743	5 988 941 079	2 180 571 541	15 202 999 074
	2025	23 288 811 515	48 895 294 412	6 508 530 688	2 153 724 156	16 974 132 884

Tablo 5'te kurumsal sektörlere göre çevre koruma harcamaları ve yatırımlarının 2013-2021 yıllarındaki gerçekleşen ve 2022-2025 yıllarındaki tahmini miktarının artan bir yönde gelişeceği tahmin tespit edilmiştir.

Tablo 6. Kurumsal sektörlere göre çevre koruma harcamalarının toplam harcama içindeki oranı

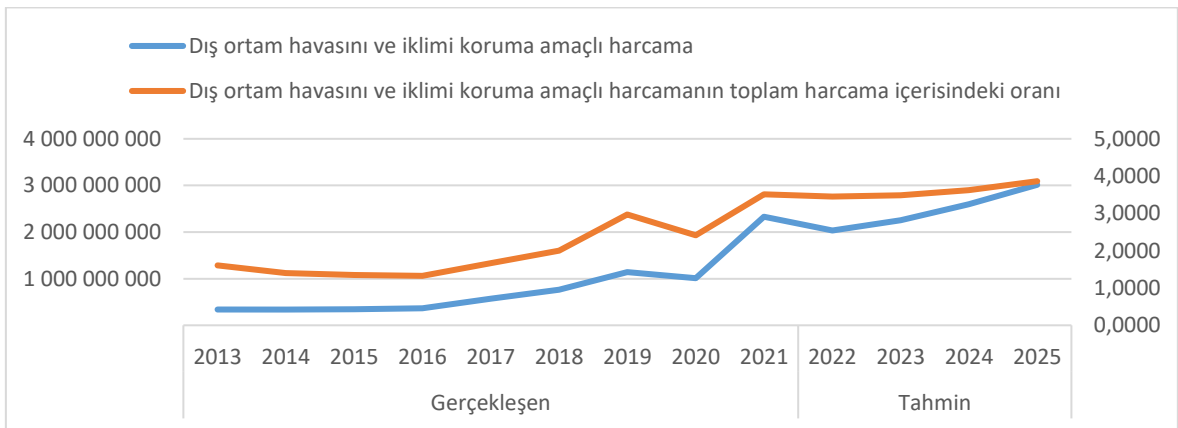
		Genel devlet ve hanehalkına hizmet eden kar amacı olmayan kuruluşlar harcamalarının toplam harcama içerisindeki oranı	Mali ve mali olmayan şirketler harcamalarının toplam harcama içerisindeki oranı	Hanehalkları harcamalarının toplam harcama içerisindeki oranı
Gerçekleşen	2013	28,1295	64,0713	7,7991
	2014	28,4646	63,6909	7,8445
	2015	32,3522	59,9543	7,6935
	2016	35,0474	57,0458	7,9068
	2017	33,2883	59,2161	7,4956
	2018	36,4796	55,9586	7,5618
	2019	34,1426	57,8541	8,0033
	2020	32,9502	58,8865	8,1634
	2021	28,3380	64,3300	7,3319
Tahmin	2022	31,9517	60,7040	8,6472
	2023	31,4050	61,2562	8,5146
	2024	30,4840	61,8784	8,3718
	2025	29,8530	62,6769	8,3430

Tablo 6’da kurumsal sektörlere göre çevre koruma harcamalarının toplam harcama içindeki oranı incelenmiştir. Bu sonuçlara göre, mali ve mali olmayan şirket harcamalarının toplam harcama içerisindeki 2013-2021 yıllarındaki gerçekleşen ve 2022-2025 yıllarındaki tahmini oranının artan bir seyir izlediği gözlemlenmiştir. Genel devlet ve hanehalkına hizmet eden kâr amacı olmayan kuruluşların harcamalarının toplam harcama içerisindeki oranının ve hanehalkları harcamalarının toplam harcama içerisindeki oranının genel olarak stabil kaldığı görülmektedir.

Tablo 7. Kurumsal sektörlere göre çevre koruma harcamaları ve yatırımlarının endeksi

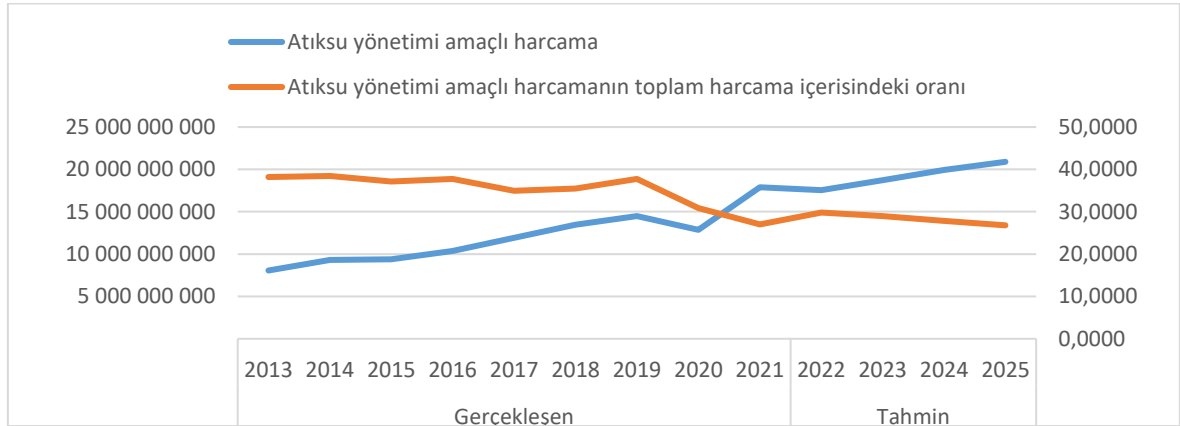
		Genel devlet ve hanehalkına hizmet eden kar amacı olmayan kuruluşlar (Toplam Harcama) Endeksi (2013=100)	Mali ve mali olmayan şirketler (Toplam Harcama) Endeksi (2013=100)	Hanehalkları (Toplam Harcama) Endeksi (2013=100)	Genel devlet ve hanehalkına hizmet eden kar amacı olmayan kuruluşlar (Yatırım Harcaması) Endeksi (2013=100)	Mali ve mali olmayan şirketler (Yatırım Harcaması) Endeksi (2013=100)
Gerçekleşen	2013	100	100	100	100	100
	2014	116,3	114,2	115,6	106,4	131,3
	2015	137,8	112,2	118,2	112,6	141,0
	2016	161,7	115,6	131,6	134,7	149,0
	2017	191,6	149,6	155,6	200,6	196,9
	2018	233,4	157,2	174,5	242,9	248,1
	2019	220,3	163,9	186,3	138,0	267,9
	2020	231,2	181,4	206,6	132,2	345,8
Tahmin	2021	316,6	315,5	295,4	198,3	624,3
	2022	316,8	264,2	309,2	195,1	675,8
	2023	342,0	292,9	334,4	200,4	743,6
	2024	367,2	327,3	363,7	204,6	827,5
	2025	392,2	361,5	395,3	202,1	923,9

Tablo 7’de kurumsal sektörlere göre çevre koruma harcamaları ve yatırımlarının endeksi, 2013-2021 yıllarındaki gerçekleşen ve 2022-2025 yıllarındaki tahmini oranı incelenmiştir. Kurumsal sektörlere göre çevre koruma harcamaları ve yatırımlarının endeksinin genel olarak arttığı görülse de mali ve mali olmayan şirketlerin bu konuda daha aktif olduğu, çevre koruma harcamalarına ve yatırımlarına daha fazla önem verdikleri tespit edilmiştir.

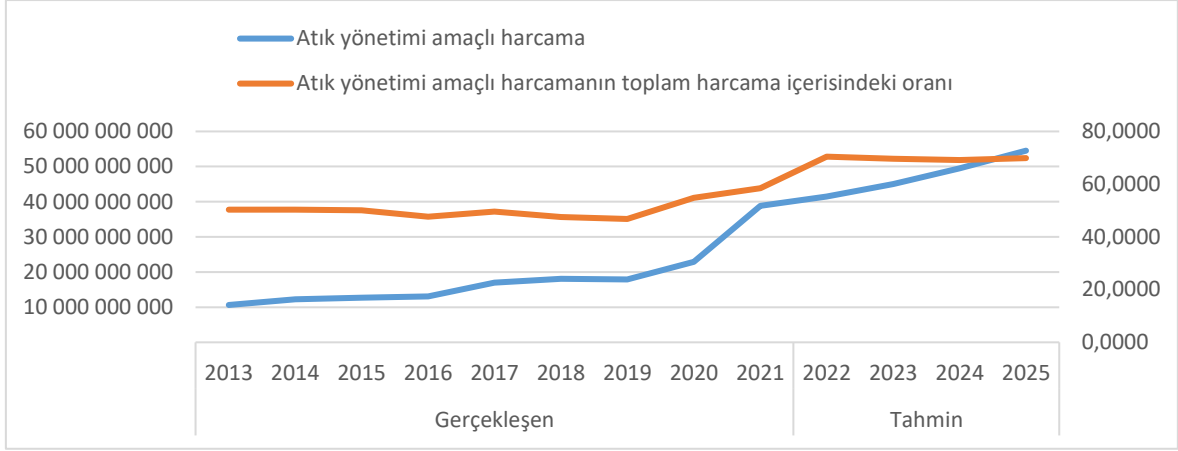
Şekil 3. Dış ortam havasını ve iklimi koruma amaçlı harcama ve toplam harcama içindeki oranı

Şekil 3'e göre dış ortam havası ve iklim koruma harcamalarında genel bir artış eğilimi sözkonusudur. 2013 yılından 2021 yılına kadar geçen süre zarfında bu harcamalar yaklaşık 7 kata kadar artmıştır (338 615 571'den 2 327 645 646'ya). Bu, çevre koruma konularının giderek daha fazla önem kazandığının ve bu alanda yapılan yatırımların arttığının bir göstergesi olabilir. Bu genel artış trendi, dış ortam havasını ve iklimi koruma amaçlı harcamaların endeks değerinde de görülmektedir. Bu endeks, 2013 yılındaki değeri 100 olarak alarak, sonraki yıllardaki değişimi yüzdesel olarak gösterir. 2021 yılında bu endeks 687,4 olarak belirlenmiştir. Bu, 2013 yılına göre bu harcamaların %587,4 arttığını gösterir. Harcamaların toplam harcama içindeki oranına bakıldığında da artan bir trend görülmektedir. 2013 yılında %1,604 olan bu oran, 2021 yılında %3,5087'ye çıkmıştır. Bu da, toplam harcamalar içerisinde çevre koruma konularına ayrılan payın giderek arttığını göstermektedir. Gelecek tahminlerine bakıldığında, bu eğilimin devam etmesi beklenmektedir. 2025 yılında, dış ortam havası ve iklim koruma harcamalarının toplamda 3 014 272 737'ye ulaşması ve toplam harcamalar içerisindeki oranının %3,8639'a çıkması öngörülmektedir.

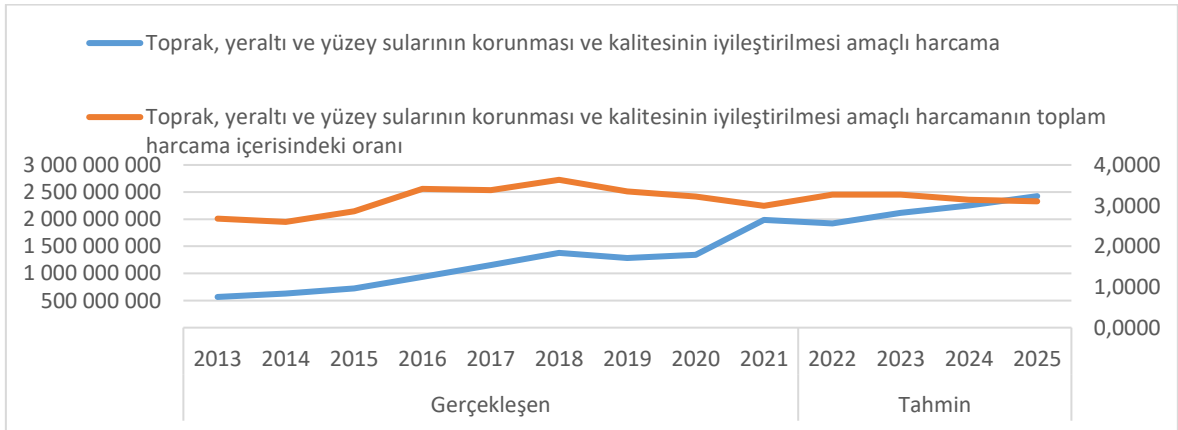
Şekil 4. Atıksu yönetimi amaçlı harcama ve toplam harcama içindeki oranı

Şekil 4'te görüldüğü üzere atıksu yönetimi amaçlı harcamalar genel olarak artış göstermiştir. 2013 yılından 2021 yılına kadar bu harcamalar yaklaşık 2.2 kat artmıştır (8 059 944 629'dan 17 908 723 197'ye). Bu, atıksu yönetimi ve tedavisine duyulan ihtimamın ve bu alana yapılan yatırımların arttığının bir göstergesi olabilir. Bu genel artış trendi, atıksu yönetimi amaçlı harcamaların endeks değerinde de görülmektedir. 2021 yılında bu endeks 222,2 olarak belirlenmiştir. Bu, 2013 yılına göre bu harcamaların %122,2 arttığını gösterir. Ancak, atıksu yönetimi amaçlı harcamaların toplam harcamalar içerisindeki oranı 2013'ten 2021'e kadar genel bir düşüş göstermiştir. 2013'te bu oran %38,1789 iken, 2021'de %26,9955'e düşmüştür. Bu, toplam harcamalar içinde atıksu yönetimi amaçlı harcamaların payının göreceli olarak azaldığını göstermektedir. Geleceğe dair tahminlere baktığımızda, bu eğilimin devam etmesi beklenmektedir. 2025 yılında, atıksu yönetimi amaçlı harcamaların toplamda 20 896 834 419'ye ulaşması ve toplam harcamalar içerisindeki oranının %26,7868'e düşmesi öngörülmektedir.

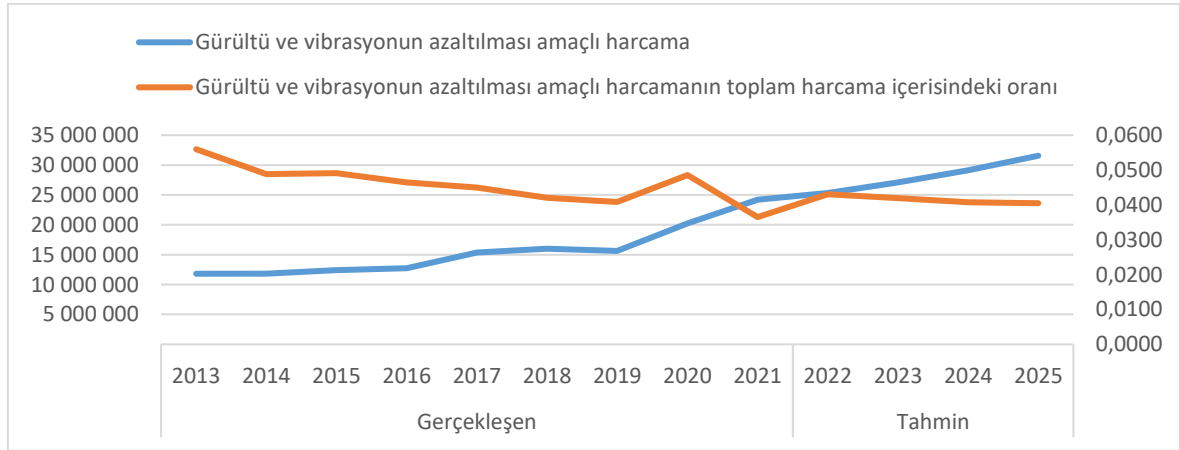
Şekil 5. Atık yönetimi amaçlı harcama ve toplam harcama içindeki oranı

Şekil 5'te görüldüğü gibi atık yönetimi amaçlı harcamalar, 2013'ten 2021'e kadar sürekli olarak artmıştır. Bu harcamalar 10 625 497 439'dan 38 796 077 319'a çıkarak yaklaşık 3.6 kat artmıştır. Bu, atık yönetimine olan ilginin ve bu alandaki yatırımların arttığını göstermektedir. Harcamaların endeks değeri de aynı dönemde artış göstermiştir. 2013 yılında 100 olan endeks değeri, 2021 yılında 365,1'e çıkmıştır. Bu durum, atık yönetimi amaçlı harcamaların 2013 yılına kıyasla %265,1 oranında arttığını gösterir. Atık yönetimi amaçlı harcamaların toplam harcamalar içerisindeki oranı genelde dalgalanma göstermiştir. 2013 yılında bu oran %50,3316 iken, 2021 yılında %58,4810'a çıkmıştır. Bu, toplam harcamalar içinde atık yönetimi amaçlı harcamaların payının genel olarak arttığını göstermektedir. Gelecek tahminlerine göre, bu eğilim devam edecektir. 2025 yılında atık yönetimi amaçlı harcamaların toplam tutarının 54 528 642 599'a çıkması ve bu harcamaların toplam harcamalar içindeki oranının %69,8980'e çıkması öngörülmektedir.

Şekil 6. Toprak yeraltı ve yüzey sularının korunması ve kalitesinin iyileştirilmesi amaçlı harcama ve toplam harcama içindeki oranı

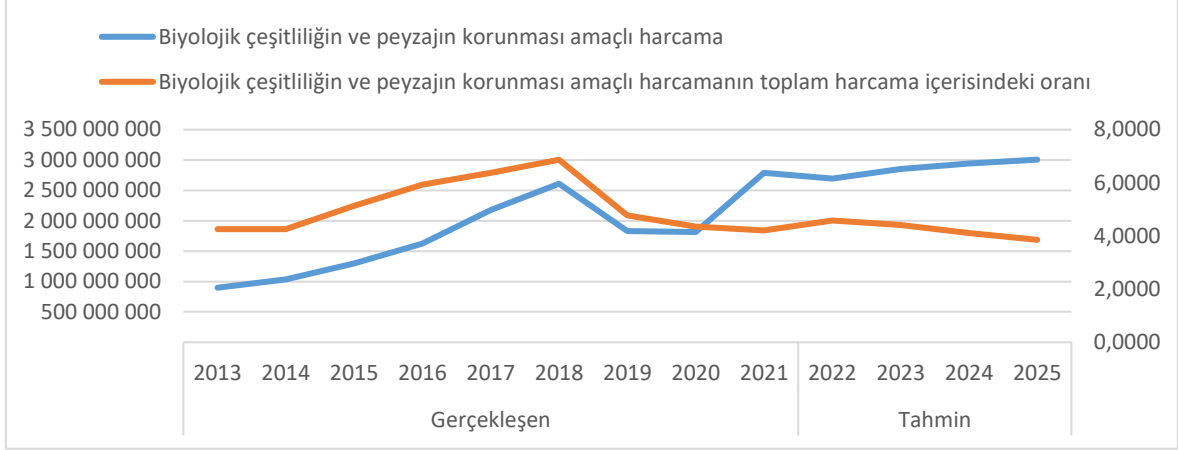
Şekil 6'da görüldüğü gibi 2013-2021 döneminde toprak, yeraltı ve yüzey sularının korunması ve kalitesinin iyileştirilmesi amacıyla yapılan harcamalar sürekli olarak artmıştır. Bu harcamalar, 2013 yılında 565 581 845'ten 2021 yılında 1 988 625 676'a çıkmıştır. Bu durum, belirtilen çevresel bileşenlere yönelik koruma ve kalite iyileştirme çabalarının giderek daha fazla önem kazandığını göstermektedir. Bu harcamaların 2013'e kıyasla endeks değeri de sürekli bir artış göstermiştir. 2013 yılında 100 olan endeks değeri, 2021 yılında 351,6'ya yükselmiştir. Bu, toprak, yeraltı ve yüzey sularının korunması ve kalitesinin iyileştirilmesi amacıyla yapılan harcamaların 2013 yılına kıyasla %251,6 oranında arttığını gösterir. Bu harcamaların toplam harcamalar içerisindeki oranı genellikle dalgalanma gösterse de genel bir artış trendi izlemiştir. 2013'teki oran %2,6791 iken, bu oran 2021'de %2,9976'ya çıkmıştır. Tahminlere bakıldığında, 2025 yılında bu harcamaların 2 424 648 581'e çıkması ve bu harcamaların toplam harcamalar içindeki oranının %3,1081'e yükselmesi beklenmektedir.

Şekil 7. Gürültü ve vibrasyonun azaltılması amaçlı harcama ve toplam harcama içindeki oranı

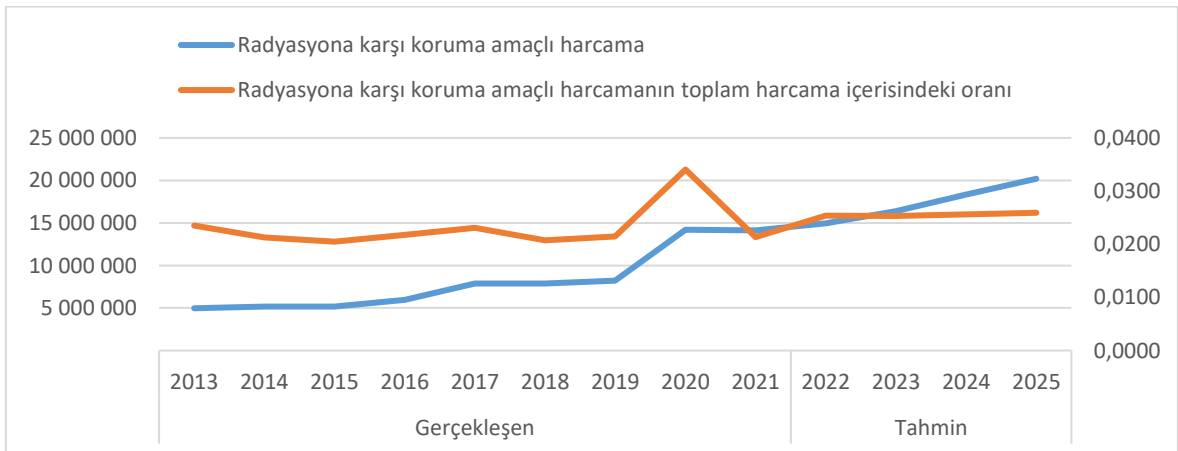
Şekil 7'ye göre gürültü ve vibrasyonun azaltılması için yapılan harcamalar, 2013-2021 yılları arasında sürekli artış göstermiştir. 2013'teki 11 814 821'den 2021'deki 24 212 603'e çıkmıştır. Bu sürekli artış, ses kirliliği ve vibrasyonun azaltılmasına yönelik çabaların sürekli önem kazandığını göstermektedir. 2013'e göre endekslenmiş değerler de bir artış eğilimi göstermiştir. 2013'te 100 olan endeks değeri, 2021'de 204,9'a çıkmıştır. Bu, gürültü ve vibrasyonun azaltılması için yapılan harcamaların 2013 yılına kıyasla %104,9 arttığını göstermektedir. Bu harcamaların toplam harcamalar içindeki oranı genel olarak düşüş eğilimi göstermiştir. 2013'te %0,056 olan bu oran, 2021'de %0,0365'e düşmüştür. Ancak 2020 yılında kısa bir süreliğine artış yaşandığı görülmektedir. Tahminlere göre, 2025 yılında gürültü ve vibrasyonun azaltılması için yapılan harcamaların 31 560 727'ye çıkması ve bu harcamaların toplam harcamalar içerisindeki oranının %0,0405'e yükselmesi beklenmektedir.

Şekil 8. Biyolojik çeşitliliğin ve peyzajın korunması amaçlı harcama ve toplam harcama içindeki oranı

Şekil 8'e göre biyolojik çeşitliliğin ve peyzajın korunması için yapılan harcamalar, 2013-2021 yılları arasında genel olarak artış göstermiştir. 2013'teki 898 441 649'dan 2021'deki 2 787 511 852'ye çıkmıştır. Ancak 2019 ve 2020 yıllarında harcamalar biraz düşmüştür. 2013'e göre endekslenmiş değerler de bir artış eğilimi göstermiştir. 2013'te 100 olan endeks değeri, 2021'de 310,3'e çıkmıştır. Bu, biyolojik çeşitliliğin ve peyzajın korunması için yapılan harcamaların 2013 yılına kıyasla %210,3 arttığını göstermektedir. Bu harcamaların toplam harcamalar içindeki oranı 2013'ten 2018'e kadar arttıktan sonra, 2019'dan itibaren düşmeye başlamıştır. 2013'te %4,2558 olan bu oran, 2021'de %4,2019'a düşmüştür. Ancak, 2018 yılında bu oranın %6,8680'a kadar çıktığı görülmektedir. Tahminlere göre, 2025 yılında biyolojik çeşitliliğin ve peyzajın korunması için yapılan harcamaların 3 006 800 280'e çıkması ve bu harcamaların toplam harcamalar içerisindeki oranının %3,8543'e düşmesi beklenmektedir.

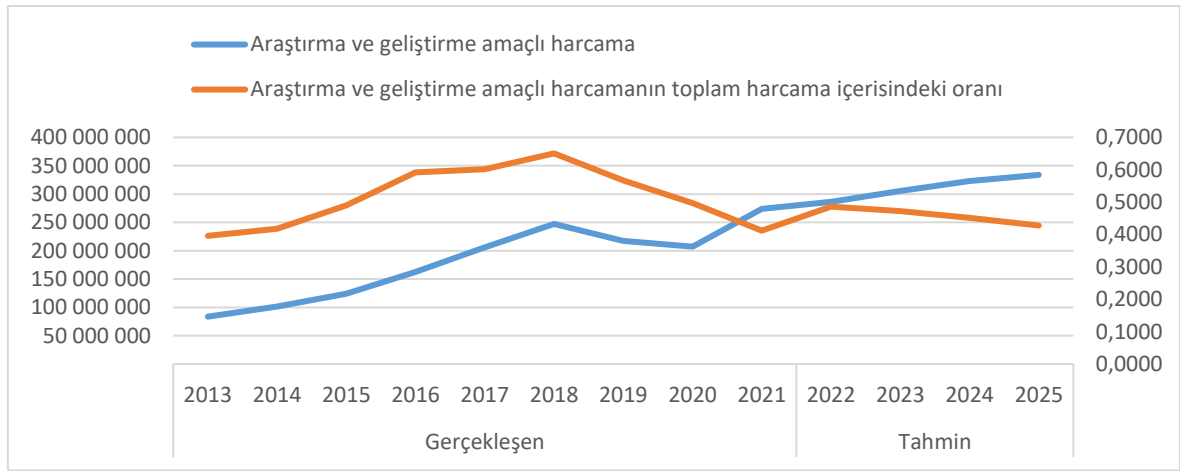
Şekil 9. Radyasyona karşı koruma amaçlı harcamalar ve toplam harcama içerisindeki oranı

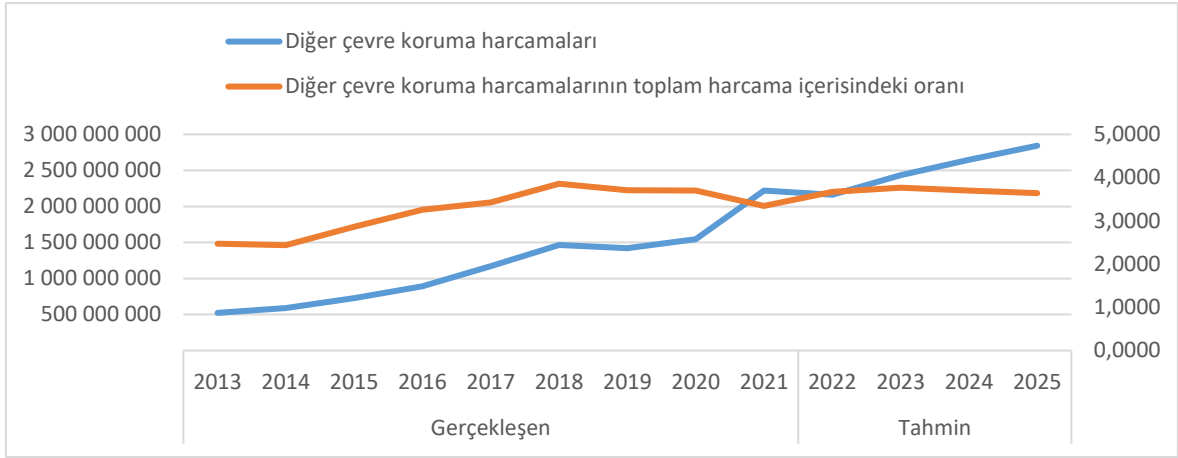
Şekil 9'da görüldüğü üzere radyasyona karşı koruma için yapılan harcamalar, 2013-2021 yılları arasında genel olarak artış göstermiştir. 2013'teki 4 968 213'ten 2021'deki 14 140 703'e çıkmıştır.

En belirgin artış, 2019'dan 2020'ye geçişte gözlemlenmiştir. 2013'e göre endekslenmiş değerler de artış eğilimi göstermiştir. 2013'te 100 olan endeks değeri, 2021'de 284,6'ya çıkmıştır. Bu, radyasyona karşı koruma için yapılan harcamaların 2013 yılına kıyasla %184,6 arttığını göstermektedir. Bu harcamaların toplam harcamalar içindeki oranı 2013'ten 2021'e kadar genellikle sabit kalmıştır. Ancak 2020 yılında bu oranın %0,0341'e çıktığı, ancak 2021'de tekrar %0,0213'e düştüğü görülmektedir. Tahminlere göre, 2025 yılında radyasyona karşı koruma için yapılan harcamaların 20 195 777'ye çıkması ve bu harcamaların toplam harcamalar içerisindeki oranının %0,0259'a çıkması beklenmektedir.

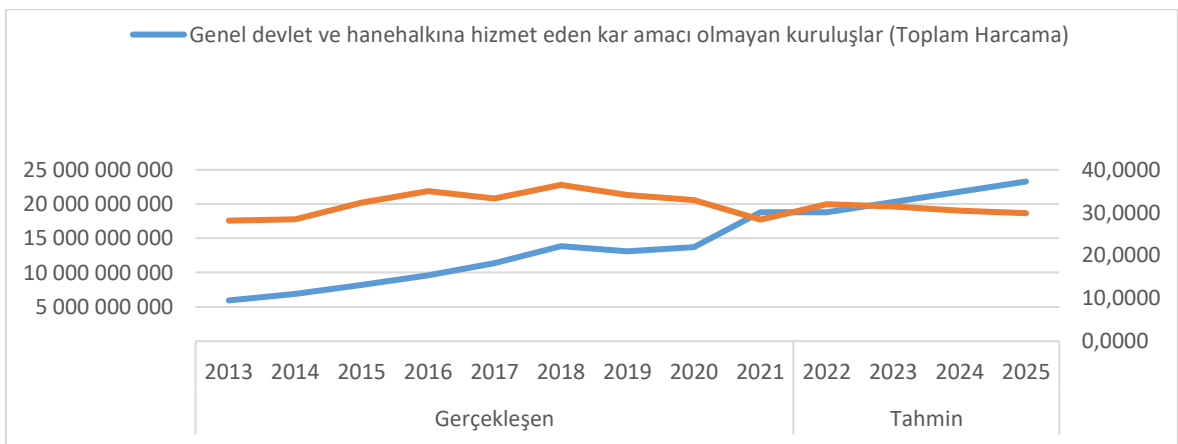
Şekil 10. Araştırma ve geliştirme amaçlı harcama ve toplam harcama içerisindeki oranı

Şekil 10'a göre araştırma ve geliştirme için yapılan harcamalar, 2013-2021 yılları arasında genel olarak artış göstermiştir. 2013'teki 83 577 115'ten 2021'deki 273 552 971'e çıkmıştır. 2013'e göre endekslenmiş değerler de artış eğilimi göstermiştir. 2013'te 100 olan endeks değeri, 2021'de 327,3'e çıkmıştır. Bu, araştırma ve geliştirme için yapılan harcamaların 2013 yılına kıyasla %227,3 arttığını göstermektedir. Bu harcamaların toplam harcamalar içindeki oranı, 2013'ten 2018'e kadar genel olarak artmıştır, ancak 2018'den sonra bu oran düşüş göstermiştir. 2021'de bu oran %0,4124'e düştüğü görülmektedir. Tahminlere göre, 2025 yılında araştırma ve geliştirme için yapılan harcamaların 333 807 802'ye çıkması ve bu harcamaların toplam harcamalar içerisindeki oranının %0,4279'a çıkması beklenmektedir.

Şekil 11. Diğer çevre koruma harcamaları ve toplam harcama içerisindeki oranı

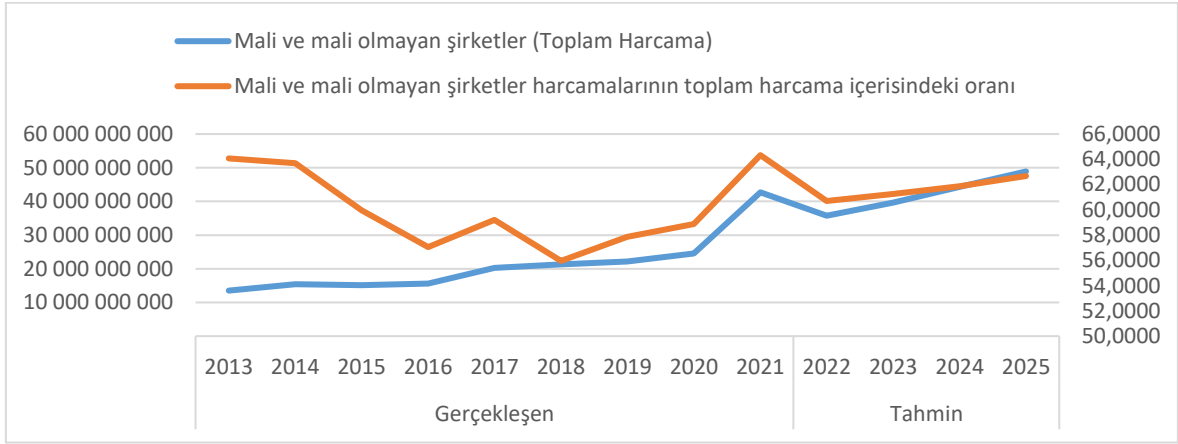
Şekil 11'e göre "Diğer çevre koruma harcamaları" 2013'ten 2021'e doğru sürekli bir artış eğilimi göstermiştir. 2013 yılında 522 545 381 olan bu harcamalar, 2021 yılında 2 219 167 429'a çıkmıştır. Endeks değerleri de benzer bir artış göstermiştir. 2013'teki 100 olan endeks değeri, 2021'de 424,7'ye yükselmiştir. Bu, 2013 yılına kıyasla bu tür harcamaların %324,7 arttığını göstermektedir. Bu harcamaların toplam harcamalar içerisindeki oranı genel olarak artış eğilimindedir, ancak 2020'den sonra biraz düşmüştür. 2021'de bu oran %3,345'dir. 2022-2025 tahminlerine göre, "Diğer çevre koruma harcamaları"nın miktarının ve endeks değerinin artmaya devam etmesi, ancak bu harcamaların toplam harcamalar içerisindeki oranının biraz düşmeye devam etmesi beklenmektedir.

Şekil 12. Genel devlet ve hanehalkına hizmet eden kar amacı olmayan kuruluşlar ve toplam harcama içerisindeki oranı

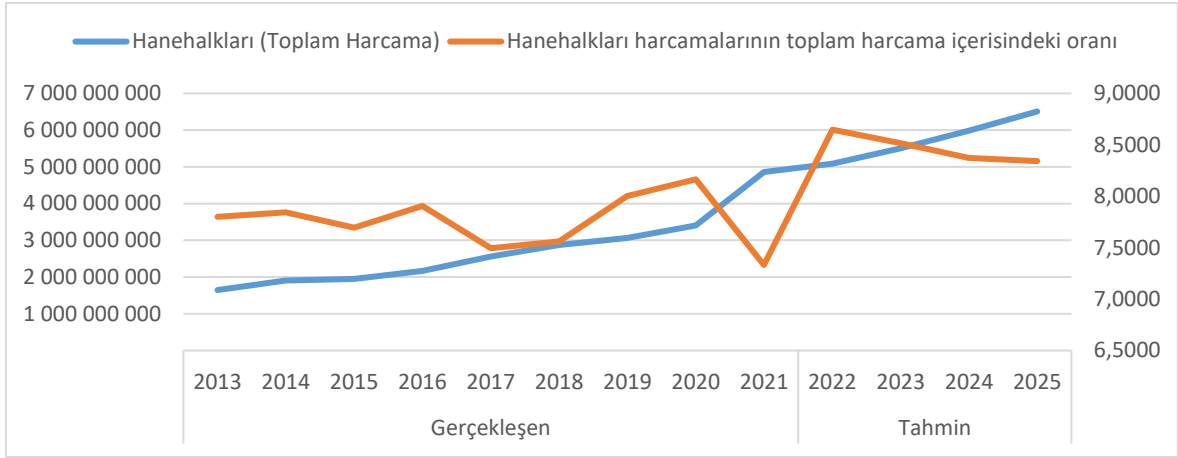
Şekil 12'ye göre "Genel devlet ve hanehalkına hizmet eden kar amacı olmayan kuruluşların toplam harcamaları" 2013'ten 2021'e doğru sürekli bir artış eğilimi göstermiştir. 2013 yılında 5 938 417 305 olan bu harcamalar, 2021 yılında 18 799 360 558'a çıkmıştır. Endeks değerleri de benzer bir artış göstermiştir. 2013'teki 100 olan endeks değeri, 2021'de 316,6'ya yükselmiştir.

Bu, 2013 yılına kıyasla bu tür harcamaların %216,6 arttığını göstermektedir. Bu harcamaların toplam harcamalar içerisindeki oranı genel olarak artış eğilimindedir, ancak 2018'den sonra biraz düşmüştür. 2021'de bu oran %28,338'dir. 2022-2025 tahminlerine göre, "Genel devlet ve hanehalkına hizmet eden kar amacı olmayan kuruluşların toplam harcamaları"nın miktarının ve endeks değerinin artmaya devam etmesi, ancak bu harcamaların toplam harcamalar içerisindeki oranının stabil hale geldiği veya hafifçe düştüğü görülmektedir.

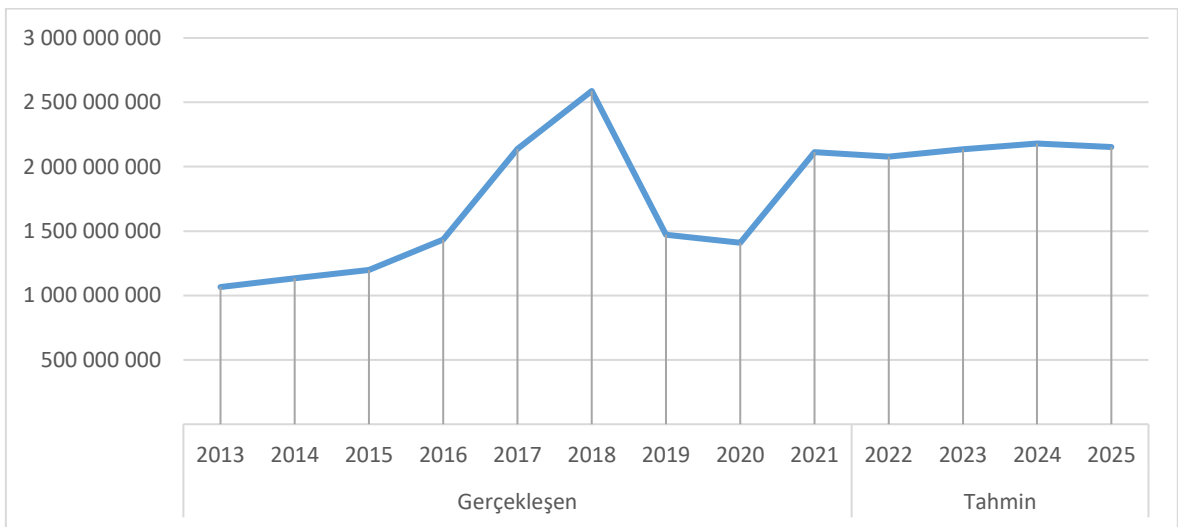
Şekil 13. Mali ve mali olmayan şirketlerin çevre koruma harcamaları ve toplam çevre koruma harcamaları içindeki oranı

Şekil 13'e göre "Mali ve mali olmayan şirketlerin toplam harcamaları" 2013'ten 2021'e kadar genel bir artış eğilimi göstermiştir. 2013 yılında 13 526 093 916 olan bu harcamalar, 2021 yılında 42 676 318 866'a çıkmıştır. Endeks değerleri de benzer bir artış göstermiştir. 2013'teki 100 olan endeks değeri, 2021'de 315,5'e yükselmiştir. Bu, 2013 yılına kıyasla bu tür harcamaların %215,5 arttığını göstermektedir. Bu harcamaların toplam harcamalar içerisindeki oranı genel olarak dalgalanma eğilimindedir, ancak 2021 yılında %64,33 ile 2013 yılındaki seviyesine (%64,07) yakın bir seviyeye geri dönmüştür. 2022-2025 tahminlerine göre, "Mali ve mali olmayan şirketlerin toplam harcamaları"nın miktarının ve endeks değerinin artmaya devam etmesi beklenmektedir. Ayrıca, bu harcamaların toplam harcamalar içerisindeki oranının da artmaya devam etmesi öngörülmektedir.

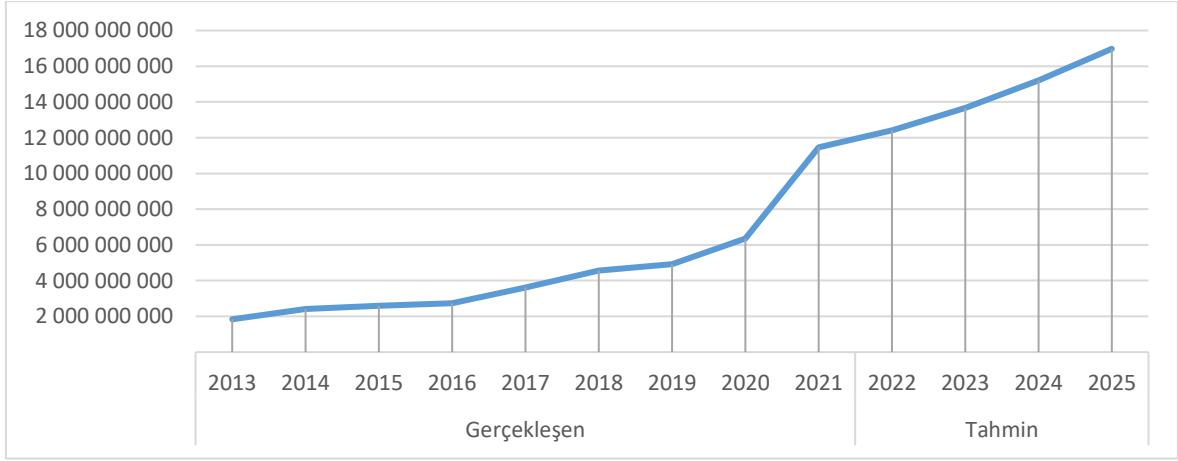
Şekil 14. Hanehalkları çevre koruma harcamaları ve toplam harcama içerisindeki oranı

Şekil 14'e göre "Hanehalklarının toplam harcamaları" 2013'ten 2021'e kadar genel bir artış eğilimi göstermiştir. 2013 yılında 1 646 475 441 olan bu harcamalar, 2021 yılında 4 863 977 973'a çıkmıştır. Endeks değerleri de benzer bir artış göstermiştir. 2013'teki 100 olan endeks değeri, 2021'de 295,4'e yükselmiştir. Bu, 2013 yılına kıyasla bu tür harcamaların %195,4 arttığını göstermektedir. Bu harcamaların toplam harcamalar içerisindeki oranı genel olarak dalgalanma eğilimindedir, ancak 2021 yılında %7,33 ile 2013 yılındaki seviyesine (%7,8) yakın bir seviyeye geri dönmüştür. 2022-2025 tahminlerine göre, "Hanehalklarının toplam harcamaları"nın miktarının ve endeks değerinin artmaya devam etmesi beklenmektedir. Ayrıca, bu harcamaların toplam harcamalar içerisindeki oranının da artmaya devam etmesi öngörülmektedir.

Şekil 15. Genel devlet ve hanehalkına hizmet eden kar amacı olmayan kuruluşların çevre koruma yatırım tutarı

Şekil 15'ya göre "Genel devlet ve hanehalkına hizmet eden kar amacı olmayan kuruluşların yatırım Tutarı" 2013'ten 2021'e kadar genel bir artış eğilimi göstermiştir. 2013 yılında 1 065 528 222 olan bu yatırım tutarları, 2021 yılında 2 113 077 139'a çıkmıştır. Endeks değerleri de benzer bir artış göstermiştir. 2013'teki 100 olan endeks değeri, 2021'de 198,3'e yükselmiştir. Bu, 2013 yılına kıyasla bu tür yatırım tutarlarının %98,3 arttığını göstermektedir. Ancak, 2017 ve 2018 yıllarında endeks değeri 200'ün üzerine çıktıktan sonra 2019 ve 2020 yıllarında bir düşüş görülür. Ancak, 2021'de endeks tekrar artışa geçmiştir. 2022-2025 tahminlerine göre, "Genel devlet ve hanehalkına hizmet eden kar amacı olmayan kuruluşların yatırım tutarları"nın miktarının ve endeks değerinin genel olarak stabil kalması beklenmektedir.

Şekil 16. Mali ve mali olmayan şirketlerin çevre koruma yatırım tutarları

Şekil 16 incelendiğinde "Mali ve mali olmayan şirketlerin yatırım tutarları" 2013'ten 2021'e kadar sürekli bir artış eğilimi gösterdiği tespit edilmektedir. 2013 yılında 1 837 250 455 olan bu yatırım tutarları, 2021 yılında 11 469 414 939'a çıkmıştır. Endeks değerleri de benzer bir artış göstermiştir. 2013'teki 100 olan endeks değeri, 2021'de 624,3'e yükselmiştir. Bu, 2013 yılına kıyasla bu tür yatırım tutarlarının %524,3 arttığını göstermektedir. 2022-2025 tahminlerine göre, "Mali ve mali olmayan şirketlerin çevre koruma yatırım tutarları"nın miktarının ve endeks değerinin artmaya devam etmesi beklenmektedir. Özellikle, 2025 yılında endeks değerinin 923,9'a ulaşması bekleniyor, bu da 2013'e kıyasla %823,9 bir artış anlamına geliyor.

5. Sonuç ve Öneriler

Çalışma sonuçları Türkiye'deki çevre koruma harcamalarının 2013-2021 yılları arasında önemli ölçüde arttığını göstermektedir. 2022-2025 yılları arasında tahmin edilen çevre koruma harcamalarının ve yatırım tutarlarının da artan bir seyir izleyeceği tahmin edilmektedir. Bu bağlamda devlet kurumları ve işletmelerin geleceğe yönelik oluşturacakları stratejilerde ve alacakları stratejik kararlarda çevre koruma bakış açısına sahip olmaları ve bu konuya daha fazla eğilmeleri tavsiye edilebilir. Çünkü çevrenin korunması, doğal kaynakların döngüsel

ekonomi bakış açısıyla korunması, kullanılan atıkların etime girdi olarak yeniden kullanılması işletmelerin karlılığını da artıracak bir unsurdur.

Araştırma sonuçları değerlendirildiğinde Türkiye’de çevresel sürdürülebilirlik bilincinin oluştuğu, evre korumanın öneminin kavrandığı ve doğrusal ekonomiden döngüsel ekonomiye geçiş sürecinin başladığı söylenebilir. evre koruma harcamaları doğal kaynaklar açısından yararlı ve onların korunmasını sağlayan sonuçlar doğurmasının yanı sıra aynı zamanda geri dönüşüm ekonomisine de katkıda bulunmaktadır. işletmeler açısında geri dönüşüm çemberinin işlerlik kazanması yok olmaya doğru giden doğal kaynakların zarar görmemesini sağlayacaktır. işletmelerin üretim kaynaklarına bağımlılığını azaltacak ve üretim kaynaklarına ayrılan btcenin azalmasını sağlayacaktır. işletmelerin üretim sürecinde ortaya çıkardıkları atık miktarının azalmasını sağlayacaktır.

Döngüsel ekonominin, ürünlerin kullanıldıktan sonra atık olarak atılması yerine, yeniden kullanılması, onarılması, yeniden üretilmesi ve geri dönüştürülmesi döngüsü, Türkiye'nin evre politikalarının oluşturulmasında dikkate alınmalıdır. Böylece kaynaklar daha verimli kullanılacak, atıklar azalacak ve geri dönüşüm teşvik edilecektir. Ayrıca ekonomik büyüme ve istihdam da sürdürülebilecektir. Bu konuda işletmelerin, hkmetlerin ve sivil toplum kuruluşlarının iş birliği gerekmektedir. Devletin evre koruma harcaması yapan ve evre koruma amaçlı yatırım yapan işletmeleri teşvik etmesi ve onlara mali destek sunması gerekmektedir. Devlet ve işletmelerin ortak çalışmalar yaparak geri dönüşüm altyapısını geliştirilmeleri ve yenilikçi atık yönetim çözümleri ortaya koymaları ve bu amaçla yatırım yapmaları önem taşımaktadır. Bu amaçla vergi teşvikleri ve mevzuatlar geliştirilebilir.

Bu bağlamda işletmelerin yerine getirmesi gereken bir dizi faaliyet süreci bulunmaktadır. işletmelerde kaynak kullanımı optimize edilebilir, dayanıklı ürünler üretilbilir, onarımı kolay ürünler üretilbilir, atıklar yeniden etime dahil edilebilir, ürünler ve süreçler yeniden tasarlanabilir. Üretim kaynakları, teknoloji ve iş modelleri yeniden ele alınabilir. Enerji ve su tasarrufu sağlanabilir ve atık oluşumu en aza indirilebilir. işletmeler, kapalı döngü tedarik zincirleri oluşturarak geri dönüştürülmüş veya yenilenebilir kaynaklar kullanabilir. rn iadeleri için tersine lojistik oluşturulabilir ve atık haline gelen ürünlerin yeniden kullanılması veya geri dönüştürülmesi sağlanabilir. işletmeler kaynak verimliliği sağlamak ve israfı azaltmak amaçıyla ürünlerin kiralanmasına veya paylaşılmasına dayanan iş modelleri oluşturabilir. işletmeler tüketicilerini döngüsel ekonomi hakkında eğitebilir, çevresel ve ekonomik yarar gözeterek tüketicisi talebini yönlendirebilir. Böylece işletmeler, döngüsel ekonomiye geçiş stratejileri oluşturarak kaynak verimliliğini destekleyebilir, israfı azaltabilir.

Sonuç olarak, bu alışma, Türkiye'deki evre koruma harcamalarının ve evre koruma yatırım tutarlarının 2012-2021 yılları arasındaki sürecini analiz etmiş, döngüsel ekonomi yaklaşımının öneminin ortaya koymuştur. Türkiye'nin evre politikalarını güçlendirmesi, döngüsel ekonomi yaklaşımını benimseyerek, ekonomik büyüme ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşması,

bunun için çevre koruma harcamalarına ve çevre koruma yatırım harcamalarına artan düzeyde önem vermesi kritik bir stratejik tercih olacaktır.

Sınırlılıklar ve Gelecek Araştırmalara Öneriler

Araştırmada, 2013-2021 yılları arasındaki döngüsel ekonomi uygulamalarını değerlendirmek için TÜİK tarafından oluşturulan Türkiye'deki çevre koruma harcamaları ve çevre koruma yatırım tutarları verileri kullanılmıştır. Kaynakların etkin kullanımı ve atık yönetimi ile ilgili veriler kullanılarak başka araştırmalar yapılabilir. Araştırma sadece Türkiye'yi ele almıştır. Diğer ülkelerde yapılan döngüsel ekonomi uygulamaları araştırılabilir ve sonuçlar Türkiye ile karşılaştırılabilir. Türkiye'deki döngüsel ekonomi uygulamalarının işletmeler, istihdam, ekonomik büyüme ve çevre gibi unsurlar üzerindeki etkisini incelenebilir. Yeni yapılacak araştırmalarda yenilikçilik, yeni teknolojilerin benimsenmesi, teknoloji geliştirme ve endüstriyel dönüşüm gibi döngüsel ekonomiyi etkileyen konular ele alınabilir.

Kaynakça

- Antikainen, R., Lazarevic, D., & Seppälä, J. (2018). *Circular Economy: Origins and Future Orientations*. In H. Lehmann (Ed.), *Factor X, Challenges, Implementation Strategies and Examples for a Sustainable Use of Natural Resources* (pp. 115-129): Springer.
- Balbay, S., Sarihan, A. & Avsar, E. (2021). "Circular Economy / Industrial Sustainability" Approach in the World and in Turkey, *European Journal of Science and Technology*, (27), 557-569.
- Bianco, M. (2018). *Circular Economy and WWTPs: Water Reuse and Biogas Production*. In A. Gilardoni (Ed.), *The Italian Water Industry* (pp. 237-257): Springer.
- Biermann, F., Kanie, N., & Kim, R. E. (2017). Global governance by goal-setting: the novel approach of the UN Sustainable Development Goals. *Current Opinion in Environmental Sustainability*, 26, 26-31.
- Bilgili, M. Y. (2022). *Döngüsel Ekonominin Sıfır Atık İdealine Ulaşmada Sunduğu Avantajlar*. *Döngüsel Ekonomi: Teori ve Pratik*, 37.
- Comission, European. (2014). *Towards a circular economy: A zero waste programme for Europe*, COM/2014/0398 C.F.R.
- Comission, European. (2015). *Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions—closing the loop—an EU action plan for the Circular Economy*.
- Dahlmann, F., Stubbs, W., Griggs, D., & Morrell, K. (2019). Corporate actors, the UN sustainable development goals and earth system governance: A research agenda. *The Anthropocene Review*, 6(1-2), 167-176.
- Fischer, A. & Pascucci, S. (2017). Institutional Incentives in Circular Economy Transition: The Case of Material Use in the Dutch Textile Industry, *Journal of Cleaner Production*, 155 (2), 17-32.

- Gedik, Y. (2020). Döngüsel ekonomiyi anlamak: Teorik bir çerçeve. *Turkish Business Journal*, 1(2), 110-137.
- Hyndman, R.J., Koehler, A.B., Snyder, R.D. & Grose, S. (2002). A State Space Framework for Automatic Forecasting Using Exponential Smoothing Methods. *International Journal of Forecasting*. 18(3): 439–454.
- Hosagrahar, J., Soule, J., Girard, L. F., & Potts, A. (2016). Cultural heritage, the UN sustainable development goals, and the new urban agenda. *BDC. Bollettino Del Centro Calza Bini*, 16(1), 37-54.
- Lacy, P., & Rutqvist, J. (2016). *Waste to wealth: The circular economy advantage*: Springer.
- Liu L., Liang Y., Song Q. ve Li J., (2017). A review of waste prevention through 3R under the concept of circular economy in China, *Journal of Material Cycles and Waste Management*, 19(4):1314-1323.
- MacArthur, E. (2013). *Towards the Circular Economy, Economic and Business Rationale for an Accelerated Transition*. Ellen MacArthur Foundation: Cowes, UK.
- MacArthur, E. (2013). *Towards the Circular Economy, Economic and Business Rationale for an Accelerated Transition*. Ellen MacArthur Foundation: Cowes, UK.
- Montaigne, I. (2016). *The circular economy: reconciling economic growth with the environment*. Retrieved from France.
- Önder, H. (2018). Sürdürülebilir Kalkınma Anlayışında Yeni Bir Kavram: Döngüsel Ekonomi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (57), 196-204.
- Raworth K. (2017). *Doughnut Economics: Seven Ways to Think Like a 21st Century Economist*, London.
- TÜİK (2022a). Konulara göre çevre koruma harcamaları. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Cevre-Koruma-Harcama-Istatistikleri-2021-45520> Erişim Tarihi:25.05.2023
- TÜİK (2022b). Kurumsal sektörler göre toplam çevre koruma harcamaları. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Cevre-Koruma-Harcama-Istatistikleri-2021-45520> Erişim Tarihi:25.05.2023
- TÜİK (2022c). Çevre Koruma Harcama İstatistikleri Bülteni, 2021. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Cevre-Koruma-Harcama-Istatistikleri-2021-45520> Erişim Tarihi: 25.05.2023
- Veral, E. S. (2021). Döngüsel ekonomi: Engeller, stratejiler ve iş modelleri. *Ankara Üniversitesi Çevre Bilimleri Dergisi*, 8(1), 7-18.
- Yang Q. Z., Zhou J., & Xu K., (2014). A 3R Implementation Framework to Enable Circular Consumption in Community, *International Journal of Environmental Science and Development*, 5(2):217-222.

Sivil Havacılıkta Kabin Memurlarının İş Yaşam Dengelerinin Mesleki Tükenmişlikleri Üzerindeki Etkisine Yönelik Bir Araştırma

Mesut ÖZTIRAK¹

Öz

Bu çalışmanın amacı, kabin memurlarının iş yaşam dengelerinin mesleki tükenmişlikleri üzerindeki etkisinin araştırılmasıdır. Çalışma saatlerinin yoğun, iş temposunun yorucu olduğu kabin memurlarında iş yaşam dengesinin doğru kurulması çalışanların tüm ilişkilerini etkileyebilmektedir. Çalışmada anket formu kullanılarak nicel veri toplanmıştır. Araştırmanın evreni İstanbul Yeni Havalimanı (İGA) olmak üzere kabin memurları oluşturmaktadır. Anket yöntemi kullanılarak 412 çalışan kişiye ulaşılmıştır. Araştırmada analiz yöntemi olarak SPSS 21.0 programı, Pearson korelasyon ve regresyon testi kullanılmıştır. Ölçek puanları arasındaki ilişki Pearson korelasyon testi ile etkisi ise regresyon testi ile analiz edilmiştir. İş Yaşam Dengesinin, Tükenmişliğe etkisinin incelenmesi amacıyla kurulan model anlamlıdır. Sonuçlar incelendiğinde İş Yaşam Dengesi, Tükenmişliği negatif etkilemektedir. Yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim durumu, çalışma süresi gibi demografik değişkenliklere göre farklılıklar olduğu gözlemlenmektedir. Ayrıca çalışmanın sivil havacılık sektöründe iş yaşam dengesi ve mesleki tükenmişlik alanlarında gelecekteki araştırmalar için bir temel oluşturacağı ve literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kabin Memuru, İş Yaşam Dengesi, Mesleki Tükenmişlik

Jel Kodları: M1, M12, M52, M54

A Research on the Effect of Work-Life Balances of Flight Attendants in Civil Aviation on Occupational Burnout

Abstract

The aim of this study is to investigate the effect of work-life balance of flight attendants on their professional burnout. Establishing the right work-life balance in flight attendants, whose working hours are intense and work schedule is tiring, can affect all relations of the employees. In the study, quantitative data were collected using a questionnaire. The universe of the research consists of cabin attendants, including Istanbul New Airport (IGA). By using the survey method, 412 employees were reached. SPSS 21.0 program, Pearson correlation and regression test were used as analysis method in the research. The relationship between the scale scores was analyzed with the Pearson correlation test and the effect was analyzed with the regression test. The model established to examine the effect of Work-Life Balance on Burnout is meaningful. When the results are examined, Work-Life Balance affects Burnout negatively. It is observed that there are differences according to demographic variability such as age, gender, marital status, education level, working time. In addition, it is thought that the study will form a basis for future research in the fields of work-life balance and professional burnout in the civil aviation sector and contribute to the literature.

Keywords: Flight Attendant, Work-Life Balance, Occupational Burnout

Jel Classification Codes: M1, M12, M52, M54

Atıf/Cite as: Öztirak, M. (2023). Sivil Havacılıkta Kabin Memurlarının İş Yaşam Dengelerinin Mesleki Tükenmişlikleri Üzerindeki Etkisine Yönelik Bir Araştırma. *Karadeniz Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 25-43.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Esenyurt Üniversitesi, mesutoztirak@esenyurt.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4828-7293

1. Giriş

Sivil havacılıkta kabin memurlarının iş yaşam dengesinin mesleki tükemişlikleri üzerindeki etkisi, çalışma koşulları, iş beklentileri, psikolojik faktörler ve kişisel yaşam arasındaki denge ile ilgilidir. Kabin memurları, yoğun çalışma saatleri, jet lag etkileri, sürekli yolculuklar ve değişken çalışma programları gibi zorluklarla karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu faktörler, iş yaşam dengesini olumsuz etkileyebilir ve mesleki tükemişliğe yol açabilir. iş yaşam dengesi, iş ve özel yaşam arasındaki dengeyi korumayı ifade etmektedir. Bu çalışmada kabin memurlarının iş yaşam dengesinin mesleki tükemişlik üzerindeki araştırılacak olup. İstanbul ilinde İstanbul Yeni havalimanında gümrüksüz bölgeden çıkış yapan kabin memurları üzerinde bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Örgütsel davranış alanyazında daha önce iş yaşam dengesi ve mesleki tükemişlik kavramları üzerine farklı sektörlerde çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Fakat sivil havacılık sektöründe kabin memurları üzerine gerçekleştirilen çalışma ulusal ve uluslararası literatürde rastlanmamış olup bu çalışmanın alana katkı sağlayacağı düşünölmektedir. Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölümünde iş yaşam dengesi, iş yaşam dengesini etkileyen faktörler ve iş yaşam dengesinin sonuçlarına değinilmiştir. İkinci bölümde mesleki tükemişlik, mesleki tükemişliği etkileyen faktörler ve mesleki tükemişliğin sonuçları ele alınmıştır. Üçüncü bölümde ise amacı ve hipotezler analiz kısmı, son bölümde ise tartışma sonuç ve önerilere yer verilmiştir. Bu bağlamda sürekli değişen çalışma programları, uzun uçuş saatleri ve jet lag etkileri kabin memurlarının fiziksel ve zihinsel yorgunluğunu artırabilir. Bu durum, performanslarını düşürebilir ve mesleki tükemişliğe neden olabilir. Kabin memurlarının değişken çalışma saatleri ve sürekli seyahat etme gereklilikleri, aile ve sosyal yaşamları üzerindeki etkileri olabilir. Uzun süreler evden uzakta olmak, aile bağlarını zorlayabilir ve sosyal ilişkileri etkileyebilir. Bu durum, memnuniyetsizlik, stres ve tükemişlik hissi yaratabilir. iş-Stres ilişkisi: Yoğun çalışma temposu, zaman baskısı, zorlu yolcu durumları ve acil durum müdahaleleri gibi faktörler kabin memurlarında iş stresine neden olabilir. iş stresi, tükemişlik hissini artırabilir ve fiziksel ve psikolojik sağlık sorunlarına yol açabilir. Kabin memurlarının değişken çalışma saatleri ve sürekli seyahat etme gereklilikleri, kişisel ihtiyaçların ihmal edilmesine neden olabilir. Yetersiz uyku, düzensiz beslenme ve egzersiz eksikliği gibi faktörler, genel sağlık durumunu olumsuz etkileyebilir ve tükemişlik hissini artırabilir. iş yaşam dengesi, kabin memurlarının mesleki tükemişliklerini etkileyebilir. İyi bir iş yaşam dengesi sağlamak, kabin memurlarının sağlıklı bir şekilde çalışmasını ve mesleki tatminlerini artırmasını destekleyebilir. Bu, çalışma saatlerinin düzenlenmesi, uygun dinlenme ve rehabilitasyon süreçlerinin sağlanması, destekleyici çalışma ortamlarının oluşturulması ve çalışanların kişisel yaşamlarını dengelemelerine yardımcı olacak politikaların uygulanması gibi önlemlerle sağlanabilir.

2. İş Yaşam Dengesi

2.1. İş Yaşam Dengesinin Tanımı

İş yaşam dengesi, çalışanların iş ve özel yaşamları arasında denge sağlama yeteneğini ifade eder. Bu denge, çalışanların iş gereksinimlerini karşılamak ve aynı zamanda aile, hobiler, sağlık, dinlenme gibi özel yaşamlarına zaman ve enerji ayırmak arasında bir denge kurmalarını içerir. İş yaşam dengesi konusu son yıllarda önem kazanmış ve birçok çalışma bu konuyu ele almıştır. İş yaşam dengesi üzerinde etkili olan faktörler arasında şunlar sayılabilir (Güzel, E., Güzel, D., Yıldırım, M., & Taşpınar, M. S. 2023; Erben ve Ötken, 2014):

- Esnek çalışma düzenleri: Esnek çalışma saatleri, uzaktan çalışma imkanı gibi uygulamalar çalışanların iş yaşamlarını özel yaşamlarıyla daha iyi dengelemelerini sağlayabilir.
- İş-özel yaşam çatışması: İş ve özel yaşam arasında çatışma yaşanması, iş yaşam dengesini olumsuz etkileyebilir. Örneğin, işe daha fazla zaman ve enerji harcamak özel yaşamı olumsuz etkileyebilir.
- Destekleyici çalışma ortamı: Çalışanlara destek sağlayan bir çalışma ortamı, iş yaşam dengesini iyileştirebilir. Örneğin, esnek çalışma saatleri, kreş imkanı gibi destekleyici politikalar çalışanların iş ve özel yaşamlarını daha iyi dengelemelerine yardımcı olabilir.
- İş stresi yönetimi: Yüksek iş stresi, iş yaşam dengesini olumsuz etkileyebilir. Stres yönetimi tekniklerinin kullanılması ve iş stresinin azaltılması, çalışanların daha iyi bir denge sağlamalarına yardımcı olabilir.

İş yaşam dengesi konusu, çalışanların iş tatmini, motivasyon, verimlilik, sağlık ve mutluluk gibi birçok açıdan önemlidir. İşverenlerin ve yöneticilerin iş yaşam dengesi konusunda farkındalık yaratması ve uygun politikaları uygulaması, çalışanların hem iş hem de özel yaşamlarında daha dengeli bir yaşam sürmelerine yardımcı olabilir.

2.2. İş Yaşam Dengesini Açıklamaya Yönelik Yaklaşımlar

İş yaşam dengesi konusunda açıklama yapmak için kullanılan çeşitli yaklaşımlar bulunmaktadır. İş yaşam dengesini anlamak ve açıklamak için aşağıda belirtilen yaklaşımlar sıklıkla kullanılmaktadır (Şişman, S., & Yıldırım, Y. 2023; Karakılıç, G. 2023; Öztirak, M. 2023):

- İş-özel yaşam çatışması ve uyum yaklaşımı: Bu yaklaşımda, iş ve özel yaşam arasındaki çatışma ve uyum üzerine odaklanılır. İş ve özel yaşamlar arasında zaman, enerji ve kaynakların bölüşümüyle ilgili dengeyi sağlama çabaları incelenir. İş ve özel yaşam arasında çatışma yaşandığında, iş yaşam dengesi olumsuz etkilenebilir.
- Kaynak teorisi: Bu yaklaşımda, iş yaşam dengesini etkileyen kaynaklar üzerinde durulur. Çalışanların kaynakları (zaman, enerji, destek) iş ve özel yaşamları arasında nasıl dağıttığı

ve bu kaynakların yeterliliği iş yaşam dengesini etkileyebilir. Kaynak teorisi, çalışanların kaynakları yönetme becerilerini ve kaynakların iş ve özel yaşamları arasında paylaşımını açıklamaya çalışır.

- Sosyal etkileşim ve destek yaklaşımı: Bu yaklaşımda, sosyal etkileşim ve destek ağları iş yaşam dengesini üzerinde önemli bir rol oynar. Çalışanların destekleyici sosyal ilişkilere sahip olmaları, iş ve özel yaşamları arasında denge sağlama becerisini artırabilir. Sosyal destek, iş stresiyle başa çıkma, iş tatmini ve genel refah üzerinde olumlu etkilere sahip olabilir.
- iş-özel yaşam entegrasyonu yaklaşımı: Bu yaklaşımda, iş ve özel yaşamın ayrılmaz bir Şekilde entegre olduğu ve birbirini etkilediği düşüncesi üzerinde durulur. iş ve özel yaşamların uyumlu bir Şekilde bir arada var olması ve birbirini desteklemesi hedeflenir. Çalışanların iş yaşam dengesini konusunda esneklik, uyum ve denge sağlama becerileri önemlidir.

Bu yaklaşımlar, iş yaşam dengesini kavramını açıklamak ve çalışanların iş ve özel yaşamları arasında denge sağlama sürecini anlamak için farklı perspektifler sunar. Araştırmacılar ve uzmanlar, bu yaklaşımları kullanarak iş yaşam dengesini daha iyi anlamak ve çalışanlara destek olmak için çeşitli çalışmalar yürütmektedirler.

2.3. Kabin Memurlarının iş Yaşam Dengesini Etkileyen Faktörler

Kabin memurları, sivil havacılık sektöründe çalışan profesyonellerdir ve iş yaşam dengesini etkileyen çeşitli faktörlere maruz kalabilirler. işte kabin memurlarının iş yaşam dengesini etkileyen bazı önemli faktörler (Sümer, P. 2023; zbek Kayabaş, i. 2023; Dursun, E., ztrak, M., & Dursun, D. 2022):

- Esnek alışma saatleri: Kabin memurları genellikle esnek çalışma saatlerine sahiptir. Uzun uçuş süreleri, farklı zaman dilimlerinde çalışma ve düzensiz çalışma programları, iş yaşam dengesini olumsuz etkileyebilir. Bu faktör, sosyal ilişkiler, uyku düzeni ve özel yaşam etkinlikleri üzerinde etkili olabilir.
- Uzun ve yoğun çalışma saatleri: Kabin memurları bazen uzun uçuşlarda görev yaparlar ve bu durum iş yaşam dengesini zorlaştırabilir. Uzun saatler boyunca sürekli olarak uyanık kalmak, yorgunluk ve enerji düzeyinde azalmaya neden olabilir.
- Geçici konaklamalar ve sürekli seyahat: Kabin memurları, sık sık farklı Őehirlerde veya ülkelerde konaklama yapmak zorunda kalabilirler. Bu durum, aile ve sosyal ilişkileri etkileyebilir ve özel yaşamla iş arasında denge sağlamayı zorlaştırabilir. iş-özel yaşam atışması: Kabin memurları, iş ve özel yaşamları arasında çatışma yaşayabilirler. Örneğin, uzun süreli görevler nedeniyle aile ile zaman geçirmekte zorlanabilirler. Bu atışma, iş yaşam dengesini olumsuz etkileyebilir.

- Stresli çalışma ortamı: Kabin memurları, yolcu memnuniyetini sağlamak, güvenlik protokollerini uygulamak ve acil durumlara yanıt vermek gibi sorumluluklarla karşı karşıyadır. Yoğun ve stresli bir çalışma ortamı, iş yaşam dengesini olumsuz etkileyebilir ve mesleki tükenmişliğe yol açabilir.
- Destekleyici iş politikaları: İşverenlerin kabin memurlarına yönelik destekleyici politikaları ve uygulamaları, iş yaşam dengesini iyileştirebilir. Örneğin, esnek çalışma düzenleri, psikolojik destek, sağlık hizmetleri gibi faktörler, kabin memurlarının iş yaşam dengesini destekleyebilir.

Bu faktörler, kabin memurlarının iş yaşam dengesini etkileyen bazı önemli noktalardır. Kabin memurlarının işverenler, sendikalar ve sektör paydaşları tarafından iş yaşam dengesine önem veren politikaların ve destekleyici tedbirlerin uygulanması, çalışanların sağlık, refah ve tatmin düzeylerini artırabilir.

2.4. Kabin Memurlarının İş Yaşam Dengesinin Sonuçları

Kabin memurlarının iş yaşam dengesi konusunda yaşadığı zorluklar, bir dizi sonuç ortaya çıkarabilir. İş yaşam dengesindeki sorunlar, hem kabin memurlarının hem de işverenlerin üzerinde etkili olabilir. İş yaşam dengesinin bozulması çeşitli sonuçlara neden olabilir (Kaynak, Ö. M., & Yashıdağ, 2023; Kavak, O., Topçuoğlu, E., & Kaygın, E. 2023; Öztırak, M., & Güney, S. 2022):

- Mesleki tükenmişlik: Kabin memurları, yoğun çalışma saatleri, düzensiz uyku düzenleri ve sürekli seyahat gibi faktörler nedeniyle mesleki tükenmişlik riskiyle karşı karşıya kalabilirler. Mesleki tükenmişlik, duygusal, zihinsel ve fiziksel olarak tükenmişlik hissi, motivasyon kaybı ve performans düşüklüğü gibi belirtilerle kendini gösterebilir.
- Fiziksel ve psikolojik sağlık sorunları: İş yaşam dengesinin bozulması, kabin memurlarının fiziksel ve psikolojik sağlığını etkileyebilir. Uzun çalışma saatleri, sürekli seyahat, stresli çalışma ortamı ve uyku düzenindeki değişiklikler, sağlık sorunlarına yol açabilir. Yorgunluk, uyku bozuklukları, depresyon, anksiyete gibi sorunlar sıkça görülen sonuçlardır.
- İş tatmini ve motivasyon kaybı: İş yaşam dengesindeki sorunlar, kabin memurlarının iş tatmini düzeyini ve motivasyonunu etkileyebilir. Sürekli olarak iş ve özel yaşam arasında denge kurma zorunluluğu, memnuniyetsizlik ve motivasyon kaybına neden olabilir. Bu da çalışanların performansını olumsuz etkileyebilir.
- Aile ve sosyal ilişkilerde zorluklar: Kabin memurlarının uzun çalışma saatleri, düzensiz çalışma programları ve sürekli seyahat etmeleri, aile ve sosyal ilişkilerinde zorluklara neden olabilir. Aile üyeleriyle zaman geçirmekte zorlanma, sosyal etkinliklere katılmama gibi durumlar iş yaşam dengesinin etkileridir.

- Kariyer planlaması zorlukları: iş yaşam dengesindeki sorunlar, kabin memurlarının kariyer planlaması üzerinde de etkili olabilir. Sürekli seyahat etmek, düzensiz çalışma saatleri ve iş-özel yaşam dengesi sorunları, kabin memurlarının kariyer gelişimini etkileyebilir ve ilerlemelerini sınırlayabilir.

Bu sonuçlar, kabin memurlarının iş yaşam dengesi konusunda karşılaştığı zorlukların etkilerini yansıtılmaktadır. işverenlerin ve sektör paydaşlarının, çalışanların iş yaşam dengesini desteklemeye yönelik politikalar ve tedbirler geliştirmesi önemlidir. Çalışanların sağlık, refah ve performanslarını korumak için iş yaşam dengesi sağlanmalı ve sürdürülebilir bir çalışma ortamı oluşturulmalıdır.

3. Mesleki Tükenmişlik

3.1. Mesleki Tükenmişliğin Tanımı

Mesleki tükenmişlik, yoğun iş stresi, duygusal ve fiziksel tükenmişlik ile motivasyon kaybı gibi belirtilerle kendini gösteren bir çalışma yaşamı sorunudur. Genellikle sürekli stres, yüksek iş talepleri, duygusal zorlanma ve sürekli olarak iş beklentilerini karşılamaya çalışma sonucunda ortaya çıkar. Mesleki tükenmişlik, çalışanların enerjisinin tükenmesi, duygusal olarak tükenmeleri ve işlerine olan ilgilerini kaybetmeleriyle karakterizedir. Mesleki tükenmişlik üç ana boyutta kendini gösterir (Avşaroğlu, Deniz ve Kahraman, 2005; Erkul ve Dalđı, 2014):

- Duygusal tükenme: Çalışanlar sürekli olarak yorgun, enerjisi azalmış ve tükenmiş hissederler. Duygusal tükenme, işle ilgili duygusal tepkilerin azalması, duygusal tepkisellikte azalma ve empati yeteneğinde azalma ile ilişkilidir.
- Duyarsızlaşma (depersonalizasyon): Çalışanlar, meslektaşlarına ve işlerine karşı duygusal olarak uzaklaşma eğilimi gösterebilirler. Duyarsızlaşma, kişisel ilişkilerin azalması, iş arkadaşlarına karşı empati eksikliği ve soğuk, mesafeli bir tutum sergileme ile ilişkilidir.
- Kişisel başarı hissini azalması: Çalışanlar, işlerinde başarı hissini kaybedebilirler. nceki başarılarından zevk alma ve işleriyle ilgili tatmin duygusu azalır. Bu durum, motivasyon düşüklüğü, verimlilik kaybı ve genel iş memnuniyetsizliği ile ilişkilidir.

Mesleki tükenmişlik, bireylerin çalışma yaşamında önemli bir sorun olabilir ve hem kişisel hem de mesleki yaşam üzerinde olumsuz etkilere sahip olabilir. iş yükünün kontrol edilememesi, düşük destek ve takdir, duygusal zorlanma, iş rolü belirsizliği gibi faktörler, mesleki tükenmişliği artırabilir. Mesleki tükenmişliği önlemek veya yönetmek için işverenlerin destekleyici çalışma ortamı sağlaması, iş-özel yaşam dengesine önem vermesi ve çalışanların duygusal ihtiyaçlarına önem vermesi önemlidir.

3.2. Mesleki Tükenmişliği Açıklamaya Yönelik Yaklaşımlar

Mesleki tükenmişlik konusunda açıklama yapmak için farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. işte mesleki tükenmişliği açıklamaya yönelik bazı önemli yaklaşımlar (şıklar ve Tunalı, 2012, am,

Z., & Öğülmüş, S. (2019): Maslach ve Jackson Modeli: Bu model, mesleki tükenmişliği üç boyutta ele alır: duygusal tükenme, depersonalizasyon ve kişisel başarı hissini azalması. Duygusal tükenme, işle ilgili duygusal yorgunluğu ifade ederken, depersonalizasyon, işe karşı duygusal uzaklaşmayı ifade eder. Kişisel başarı hissini azalması ise işteki başarı ve tatmin duygusunun kaybını ifade eder. Karasek ve Theorell Modeli: Bu model, iş stresi ve kontrol düzeyi üzerine odaklanır. Model, düşük kontrol ve yüksek iş stresi ile mesleki tükenmişlik arasında ilişki olduğunu öne sürer. Düşük kontrol, çalışanların işlerini etkileyememeleri veya kararlarını verememeleri anlamına gelir ve bu da tükenmişliği artırabilir. Hobfoll' un Kaynak Koruma Modeli: Bu model, kaynaklar ve stres arasındaki etkileşimi vurgular. Mesleki tükenmişlik, çalışanların kaynaklarının tükenmesi veya tehdit altında olması durumunda ortaya çıkar. Kaynaklar, maddi ve manevi destek, özerklik, sosyal ilişkiler gibi çeşitli faktörleri içerir. Bu model, kaynakları korumak ve yeniden kazanmak için stratejiler geliştirmenin önemini vurgular. Demands-Control-Support Modeli: Bu model, iş talepleri, iş kontrolü ve sosyal destek arasındaki etkileşimi vurgular. Yüksek iş taleplerine sahip ancak düşük kontrol ve sosyal destekle karşılaşan çalışanlar, mesleki tükenmişlik riski altındadır. Model, iş taleplerini yönetmek, iş kontrolünü artırmak ve sosyal destek sağlamak gibi önlemlerin tükenmişlik riskini azaltabileceğini öne sürer. Bu yaklaşımlar, mesleki tükenmişliği açıklamak için kullanılan bazı temel teorik çerçeveleri temsil etmektedir. Her bir yaklaşım, farklı faktörleri vurgulayarak mesleki tükenmişliğin nedenlerini ve mekanizmalarını anlamamıza yardımcı olmaktadır.

3.3. Kabin Memurlarının Mesleki Tükenmişliğini Etkileyen Faktörler

Kabin memurlarının mesleki tükenmişliklerini etkileyen çeşitli faktörler bulunmaktadır. Bu faktörlerden bazıları şunlardır: (Kızılcın, S., & Demiral, G. 2021; Konak, İ. 2020; Günay, A. 2018):

Yoğun çalışma temposu: Kabin memurları genellikle yoğun ve düzensiz çalışma saatlerine sahiptir. Uzun uçuşlar, jet lag, sürekli seyahat etme gibi faktörler, fiziksel ve duygusal açıdan yorucu bir çalışma temposuna neden olabilir.

Duygusal yük: Kabin memurları, yolcularla etkileşimde bulunmak zorunda oldukları için duygusal açıdan zorlayıcı durumlarla karşılaşabilirler. Özellikle zorlu yolcularla başa çıkmak, duygusal tükenme riskini artırabilir.

Uzun süre ayrı kalma: Kabin memurları sık sık seyahat ettikleri için ailelerinden ve sosyal çevrelerinden uzun süre ayrı kalabilirler. Bu da aile ve sosyal ilişkilerde zorluklara neden olabilir ve tükenmişlik riskini artırabilir.

İş-özel yaşam dengesi zorlukları: Kabin memurlarının düzensiz çalışma saatleri ve sürekli seyahat etmeleri, iş-özel yaşam dengesini sağlamakta zorluklara neden olabilir. İş ve özel yaşam arasında denge kurmakta güçlük çekmek, stres ve tükenmişlik riskini artırabilir.

İş güvencesi endişesi: Havacılık sektöründe iş güvencesi, kabin memurlarının üzerinde sürekli bir endişe kaynağı olabilir. Ekonomik dalgalanmalar, havayolu şirketlerindeki değişiklikler veya işten çıkarmalar, kabin memurlarının tükenmişlik riskini artırabilir.

Düşük kontrol düzeyi: Kabin memurları, uçuşlar sırasında belirli prosedürler ve talimatlara uymak zorundadırlar. Bu durum, çalışanların işlerini kontrol etme yeteneklerini sınırlayabilir ve tükenmişlik riskini artırabilir.

Destek eksikliği: Kabin memurları, çalışma ortamında yeterli destek ve takdir görmek isteyebilirler. İş arkadaşlarından, yöneticilerden ve havayolu şirketinden yeterli destek ve geri bildirim alamamak, tükenmişlik riskini artırabilir.

Bu faktörler, kabin memurlarının mesleki tükenmişliğini etkileyebilecek önemli unsurlardır. Kabin memurlarının iş yaşam dengesini sağlamak, duygusal destek almak, stresle başa çıkmak ve öz bakım uygulamak gibi önlemler, mesleki tükenmişlik riskini azaltmada yardımcı olabilir.

3.4. Kabin Memurlarının Mesleki Tükenmişliğin Sonuçları

Kabin memurlarının mesleki tükenmişlik yaşaması çeşitli olumsuz sonuçlara yol açabilir. Bu olumsuz sonuçlardan bazıları şunlardır: (Jorayeva, P. 2021; Kadioğlu, R. 2019; Nişancı, Z. N., & abuk, D. 2017):

Fiziksel ve duygusal sağlık sorunları: Mesleki tükenmişlik, kabin memurlarında fiziksel ve duygusal sağlık sorunlarına yol açabilir. Sürekli stres, yorgunluk, uyku bozuklukları, anksiyete, depresyon gibi durumlar ortaya çıkabilir. Performans düşüklüğü: Mesleki tükenmişlik, kabin memurlarının iş performansını olumsuz etkileyebilir. Dikkat eksikliği, motivasyon kaybı, hataların artması gibi etkiler performans düşüklüğüne neden olabilir. İş tatminsizliği: Kabin memurlarının mesleki tükenmişlik yaşaması, iş tatminsizliği ile ilişkilidir. İşlerine olan ilgi ve tutkularını kaybeden kabin memurları, işlerinden ve çalışma ortamından memnuniyetsizlik duyabilirler.

İşten ayrılma niyeti: Mesleki tükenmişlik, kabin memurlarında işten ayrılma niyetini artırabilir. Yüksek stres, düşük motivasyon ve tatminsizlik nedeniyle kabin memurları, alternatif kariyer seçenekleri veya sektör dışı çalışma fırsatları arayabilirler. İş ve özel yaşam dengesinin bozulması: Mesleki tükenmişlik, kabin memurlarının iş ve özel yaşam dengesini olumsuz etkileyebilir. Sürekli seyahat, düzensiz çalışma saatleri ve aileyle ayrı kalma gibi faktörler, kişisel ilişkilerde zorluklara ve stres artışına yol açabilir. İş ilişkilerinde zorluklar: Mesleki tükenmişlik, kabin memurlarının iş ilişkilerinde zorluklar yaşamasına neden olabilir. Duygusal tükenme ve duyarsızlaşma, meslektaşları ve yolcularla ilişkilerde sorunlara yol açabilir. Bu sonuçlar, kabin memurlarının mesleki tükenmişlik yaşamasının iş ve kişisel hayatları üzerinde olumsuz etkilere sahip olduğunu göstermektedir. Kabin memurlarının mesleki tükenmişliği yönetmeleri, iş-özel yaşam dengesini sağlamaları ve destek almaları önemlidir. İşverenlerin de çalışanlarına destek

ve kaynak sağlaması, stresle başa çıkma stratejileri sunması ve çalışma koşullarını iyileştirmesi gerekmektedir.

4. Yöntem

4.1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı kabin memurlarının iş yaşam dengesinin mesleki tükenmişlikleri üzerindeki etkisinin belirlenmesidir. Araştırmada ayrıca, kabin memurlarının demografik özelliklerine göre iş yaşam dengesi ve mesleki tükenmişlik algılarının farklılaşp farklılaşmadığı da incelenmiştir.

Araştırma Modeli ve Hipotezler

Bu çalışmada kabin memurlarında iş yaşam dengesinin mesleki tükenmişlikleri üzerinde etkisinin olduğu varsayılmaktadır.

Bu doğrultuda aşağıdaki hipotez önerilmiştir:

H1: İş yaşam dengesi mesleki tükenmişliği pozitif ve anlamlı bir şekilde etkilemektedir.

H2: Kabin memurlarının mesleki tükenmişlikleri demografik değişkenlere farklılık göstermektedir.

H3: Kabin memurlarının iş yaşam dengeleri demografik değişkenlere farklılık göstermektedir.

Araştırma modeli, aşağıda Şekil 1' de gösterilmiştir.

4.2. Araştırmanın Yöntemi

Kabin memurlarının iş yaşam dengelerinin mesleki tükenmişlik ile ilişkisini inceleyen bu çalışmada ilişkisel tarama yöntemi kullanılmıştır. İlişkisel tarama modelleri, birden fazla sayıda değişkenin birbiri ile ilişkilerinin araştırıldığı ve ilişkilerin değişim düzeyini belirlemeyi amaçlayan araştırma modelleridir (Karasar, 2005). Nicel araştırma yöntemi olan ilişkisel tarama yönteminde korelasyon, regresyon ve farklılık testleri kullanılarak ilişkinin düzeyi ve nedenlerinin belirlenmesi amaçlanmaktadır (Gürbüz ve Şahin, 2017).

4.3. Araştırmanın Evren ve Örnekleme

Araştırmanın evrenini 2019 Aralık ayı içinde İstanbul Yeni havalimanında faaliyet gösteren sivil havayolu işletmelerinde görev yapmakta olan kabin memurları oluşturmaktadır. Bu bölgede dönemsel olarak değişmekle birlikte 18.000-20.000 arasında kabin memuru çalıştığı saptanmıştır (SHGM, 2019). Örneklem büyüklüğü hesaplanırken güven seviyesi %95 ve kabul edilebilir hata miktarı +/-%5 olarak kabul edilmiştir (Yazıcıoğlu ve Erdoğan, 2004). Buna göre

araştırmanın güvenilir örneklem büyüklüğü alt sınırı 377 olarak belirlenmiştir. Araştırmanın örneklemine kolay ulaşılır örneklem metodu ile seçilen 414 kabin memuru oluşturmaktadır. Kolay ulaşılabilir örneklem metodu zaman ve finansal kısıtlılık nedeniyle kolay ulaşılabilen örneklem grubu ile çalışılmasına olanak sağlayan örneklem metodudur (Baltacı, 2018).

4.4. Veri Toplama Araçları

Araştırmada bireysel bilgi formu, iş yaşam dengesi ölçeği ve Maslach Tükenmişlik Ölçeği kullanılmıştır.

Bireysel Bilgi Formu: Kabin memurlarının cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim, kabin içindeki görev pozisyonu ve çalışılan yılın öğrenilmesini amaçlayan soru formudur.

İş Yaşam Dengesi Ölçeği: Çalışmada Apaydın (2011) tarafından geçerliliği ve güvenilirlik analizleri yapılmış 30 maddelik İş Yaşam Dengesi ölçeği kullanılmıştır. Buna göre, güvenilirlik analizi sonucunda Cronbach's Alpha değeri 0,888 olarak hesaplanmıştır. İş yaşam dengesi ölçeği, çalışanların iş yaşamı ile özel yaşam alanları arasındaki dengenin nasıl oluştuğunu incelemektedir. İş Yaşam Dengesi ölçeği 5'li Likert tipi ölçek ile düzenlenmiştir (Tuğsal, 2018). İş Yaşam dengesi beş faktörden oluşmaktadır. Bu faktörler, yaşamı ihmal etme Cronbach's Alfa Değeri 0,602, yaşamın işten ibaret olması Cronbach's Alfa Değeri 0,847, İş Yaşam uyumu 0,725, kendine zaman ayırma Cronbach's Alfa Değeri 0,740 ve eve iş getirme Cronbach's Alfa Değeri 0,683'tür. Ölçeğin açıklanan kümülatif varyansı ise %60,25 olarak saptanmıştır (Apaydın, 2011).

Maslach Tükenmişlik Ölçeği: Maslach'ın tükenmişlik ölçeğinden uyarlanan ölçek, 7'li Likert tipinde 22 maddeden oluşan ölçek, üç boyuttan oluşmaktadır. Bu boyutlar, duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve kişisel başarı faktörleridir. Yapılan geçerlik ve güvenilirlik çalışmalarında ölçeğin Cronbach Alpha katsayısı duygusal tükenme boyutu için 0.88, duyarsızlaşma boyutu için 0.78, kişisel başarı boyutu için 0.74 saptanmıştır. Yapı geçerliği için uygulanan doğrulamalı faktör analizi sonuçlarına göre ölçeğin bilimsel düzeyde kabul edilebilir uyum düzeyine sahip olduğunu göstermektedir (İnce ve Şahin, 2015: 390).

4.5. Kısıtlılıklar

Araştırma İstanbul Hava Limanı'nda gümrüksüz bölgeden çıkış yapan 414 Kabin memuru ile sınırlıdır. Araştırma 01 Aralık 2019 ile 30 Aralık 2019 arasında yapılmıştır.

5. Bulgular

Analizler SPPSS 21.0 paket programı kullanılarak %95 güven düzeyinde çalışma yapılmıştır. Maddeler içindeki ölçekler yoluyla sağlanan çarpıklık, basıklık değerleri +3 ve -3 arasında olduğunda normal dağılım için yeterlidir (Groeneveld ve Meeden, 1984; Moors, 1986).

Parametrik olan Pearson korelasyon, regresyon testi kullanılıp ölçek puanları arasındaki ilişki Pearson korelasyon testi ile etkisi ise regresyon testi ile analize tabi tutulmuştur. Cronbach's alfa

katsayısı ölçeğin güvenilirlik düzeyini vermektedir. Katsayı 0 ile 1 arasında değişmektedir. Alfa (α) katsayısına bağlı olarak ölçeğin güvenilirliği aşağıdaki şekilde yorumlanabilir (Nunnally, 1967, 248).

$.00 \leq \alpha < .40$ ise ölçek güvenilir değildir,

$.40 \leq \alpha < .60$ ise ölçeğin güvenilirliği düşük,

$.60 \leq \alpha < .80$ ise ölçek oldukça güvenilir,

$.80 \leq \alpha < 1.00$ ise ölçek yüksek derecede güvenilir bir ölçektir.

Tablo 1: Demografik Değişkenler

		n	%
Yaşınız	22-28 Yaş arası	161	38,9
	41 Yaş ve Üstü	253	61,1
Cinsiyetiniz	Erkek	115	27,8
	Kadın	299	72,2
Medeni Durum	Bekar	276	66,7
	Evli	138	33,3
Eğitim Durumu	Lisans	115	27,8
	Lise	138	33,3
	Ön lisans	46	11,1
	Lisansüstü	115	27,8
Pozisyon	Kabin Amiri	253	61,1
	Kabin Memuru	161	38,9
Çalışma Yılı	1-5 Yıl	138	33,3
	6-10 Yıl	46	11,1
	11-15 Yıl	92	22,2
	16-20 Yıl	46	11,1
	21 Yıl ve üstü	92	22,2

Yaş aralığı 22-28 olan kişilerin oranı %38,9, 41 yaş ve üstü olan kişilerin oranı ise %61,1'dir. Erkeklerin oranı %27,8, kadınların oranı ise %72,2'dir. Bekar olan kişilerin oranı %66,7, evli olan kişilerin oranı ise %33,3'tür.

Eğitim düzeyine göre, lisans mezunları ve liselerde okuyanların oranı %33,3'tür. Ön lisans mezunlarının oranı %11,1 ve lisansüstü mezunlarının oranı da %27,8'dir.

Pozisyon olarak kabin amiri olan kişilerin oranı %61,1, kabin memuru olan kişilerin oranı ise %38,9'dur.

Çalışma yılına göre, 1-5 yıl arası çalışanların oranı %33,3'tür. 6-10 yıl arası çalışanların oranı %11,1, 11-15 yıl arası çalışanların oranı %22,2'dir. 16-20 yıl arası çalışanların oranı %11,1 ve 21 yıl ve üstü çalışanların oranı da %22,2'dir.

Tablo 2: İş Yaşam Dengesi ile Tükenmişlik ölçek ve alt boyut Puanlarına Ait Betimsel İstatistikler, Normallik Testi ve Güvenirlik Katsayıları

	n	Minimum	Maximum	Ortalama	ss	Çarpıklık	Basıklık	Güvenirlik
İş Yaşam Uyumu	414	2,00	4,83	3,50	0,68	,030	-,036	,680
Yaşamı İhmal Etme	414	1,50	4,50	2,57	0,72	,929	,620	,700
Kendine Zaman Ayırma	414	1,25	5,00	3,24	0,93	-,094	-,320	,710
Yaşamın İşten İbaret Olması	414	1,00	4,00	2,61	1,02	-,472	-1,121	,803
İş Yaşam Dengesi	414	1,90	4,20	2,99	0,63	,188	-,695	,869
Duygusal Tükenmişlik	414	1,31	4,54	2,70	0,88	,227	-,821	,912
Kişisel Başarı	414	2,50	4,88	4,08	0,73	-,877	-,359	,840
Tükenmişlik Ölçeği	414	1,18	3,86	2,29	0,68	,364	-,249	,910

İş Yaşam Uyumu ölçeğindeki minimum değer 2,00, maksimum değer 4,83 ve ortalama değer 3,50'dir. Standart sapma (ss) 0,68, çarpıklık (skewness) değer 0,030 ve basıklık (kurtosis) değer -0,036'dır. Güvenirlik (reliability) değer ise 0,680'dir.

Yaşamı İhmal Etme ölçeğindeki minimum değer 1,50, maksimum değer 4,50 ve ortalama değer 2,57'dir. Standart sapma 0,72, çarpıklık değer 0,929 ve basıklık değer 0,620'dir. Güvenirlik değer ise 0,700'dür.

Kendine Zaman Ayırma ölçeğindeki minimum değer 1,25, maksimum değer 5,00 ve ortalama değer 3,24'tür. Standart sapma 0,93, çarpıklık değer -0,094 ve basıklık değer -0,320'dir. Güvenirlik değer ise 0,710'dur.

Yaşamın İşten İbaret Olması ölçeğindeki minimum değer 1,00, maksimum değer 4,00 ve ortalama değer 2,61'dir. Standart sapma 1,02, çarpıklık değer -0,472 ve basıklık değer -1,121'dir. Güvenirlik değer ise 0,803'tür.

İş Yaşam Dengesi ölçeğindeki minimum değer 1,90, maksimum değer 4,20 ve ortalama değer 2,99'dur. Standart sapma 0,63, çarpıklık değer 0,188 ve basıklık değer -0,695'tir. Güvenirlik değer ise 0,869'dur.

Duygusal Tükenmişlik ölçeğindeki minimum değer 1,31, maksimum değer 4,54 ve ortalama değer 2,70'tir. Standart sapma 0,88, çarpıklık değer 0,227 ve basıklık değer -0,821'dir. Güvenirlik değer ise 0,912'dir.

Kişisel Başarı ölçeğindeki minimum değer 2,50, maksimum değer 4,88 ve ortalama değer 4,08'dir. Standart sapma 0,73, çarpıklık değeri -0,877 ve basıklık değeri -0,359'dur. Güvenirlik değeri ise 0,840'tır.

Tükenmişlik Ölçeğinde minimum değer 1,18, maksimum değer 3,86 ve ortalama değer 2,29'dur. Standart sapma 0,68, çarpıklık değeri 0,364 ve basıklık değeri -0,249'dur. Güvenirlik değeri ise 0,910'dır.

İş Yaşam Dengesi ile Tükenmişlik ölçek ve alt boyut puanlarından elde edilen çarpıklık ve basıklık değerleri +3 ile -3 arasında olduğundan normallik sağlanmış olup analizlerimizde parametrik olan test teknikleri kullanılacaktır.

Güvenirlik katsayıları incelendiğinde Kendine Zaman Ayırma, Yaşamı İhmal Etme ve İş Yaşam Uyumu boyutlarının güvenilirlik katsayısı 0,600 ile 0,800 arasında olduğundan katsayısının oldukça yüksek olduğu diğer tüm puanların 0,800 üstü olduğundan güvenilirlik katsayılarının çok yüksek olduğu belirlenmiştir.

Tablo 3: İş Yaşam Dengesi ile Tükenmişlik Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

		Duygusal Tükenmişlik	Kişisel Başarı	Tükenmişlik Ölçeği
İş Yaşam Uyumu	r	-,607**	,431**	-,633**
	p	,000	,000	,000
Yaşamı İhmal Etme	r	-,610**	,139**	-,522**
	p	,000	,005	,000
Kendine Zaman Ayırma	r	-,705**	,348**	-,676**
	p	,000	,000	,000
Yaşamın İşten İbaret Olması	r	-,136**	-,311**	,016
	p	,005	,000	,740
İş Yaşam Dengesi	r	-,654**	,188**	-,574**
	p	,000	,000	,000

**p<0,01

İş Yaşam Dengesi ile Tükenmişlik Arasındaki ilişkinin incelenmesi için yapılan Pearson korelasyon testi sonuçları aşağıda verilmiştir

İş Yaşam Uyumu ile Duygusal Tükenmişlik arasında negatif yönlü güçlü bir ilişki ($r=-0,607$); Kişisel Başarı arasında pozitif yönlü orta bir ilişki ($r=0,431$); Tükenmişlik Ölçeği arasında negatif yönlü güçlü bir ilişki ($r=-0,633$) bulunmaktadır.

Yaşamı İhmal Etme ile Duygusal Tükenmişlik arasında negatif yönlü güçlü bir ilişki ($r=-0,610$); Kişisel Başarı arasında pozitif yönlü zayıf bir ilişki ($r=0,139$); Tükenmişlik Ölçeği arasında negatif yönlü orta bir ilişki ($r=-0,522$) bulunmaktadır.

Kendine Zaman Ayırma ile Duygusal Tükenmişlik arasında negatif yönlü güçlü bir ilişki ($r=-0,705$); Kişisel Başarı arasında pozitif yönlü orta bir ilişki ($r=0,348$); Tükenmişlik Ölçeği arasında negatif yönlü güçlü bir ilişki ($r=-0,676$) bulunmaktadır.

Yaşamın İşten İbaret Olması ile Duygusal Tükenmişlik arasında negatif yönlü zayıf bir ilişki ($r=-0,136$); Kişisel Başarı arasında negatif yönlü orta bir ilişki ($r=-0,311$) bulunmaktadır.

İş Yaşam Dengesi ile Duygusal Tükenmişlik arasında negatif yönlü güçlü bir ilişki ($r=-0,654$); Kişisel Başarı arasında pozitif yönlü zayıf bir ilişki ($r=0,188$); Tükenmişlik Ölçeği arasında negatif yönlü orta bir ilişki ($r=-0,574$) bulunmaktadır.

Tablo 4: İş Yaşam Dengesi Boyutlarının, Tükenmişlik Ölçeği ve Alt Boyutlarına Etkisinin İncelenmesi

Bağımlı değişken	Bağımsız değişken	Model F	Model p	Beta	t	p	R2
Duygusal Tükenmişlik	İş Yaşam Uyumu	186,899	,000*	-,043	-,974	,331	,646
	Yaşamı İhmal Etme			-,575	-10,871	,000*	
	Kendine Zaman Ayırma			-,448	-11,631	,000*	
	Yaşamın İşten İbaret Olması			,342	8,283	,000*	
Kişisel Başarı	İş Yaşam Uyumu	68,015	,000*	,333	5,832	,000*	,399
	Yaşamı İhmal Etme			,232	3,357	,001*	
	Kendine Zaman Ayırma			,134	2,675	,008*	
	Yaşamın İşten İbaret Olması			-,569	-10,567	,000*	
Tükenmişlik Ölçeği	İş Yaşam Uyumu	195,038	,000*	-,162	-3,754	,000*	,656
	Yaşamı İhmal Etme			-,531	-10,181	,000*	
	Kendine Zaman Ayırma			-,396	-10,422	,000*	
	Yaşamın İşten İbaret Olması			,484	11,872	,000*	

* $p<0,05$

İş Yaşam Dengesi Boyutlarının, Tükenmişlik Ölçeği ve Alt Boyutlarına Etkisinin İncelenmesi için yapılan regresyon testi sonuçları aşağıda verilmiştir

İş Yaşam Dengesi Boyutlarının, Duygusal Tükenmişliğe etkisinin incelenmesi amacıyla kurulan model anlamlıdır ($p<0,05$). Sonuçlar incelendiğinde Yaşamı İhmal Etme ve Kendine Zaman Ayırma, Duygusal Tükenmişliği negatif etkilemekte ($Beta=-0,575$, $Beta=-0,448$, $p<0,05$) iken Yaşamın İşten İbaret Olması pozitif etkilemektedir ($Beta=0,342$, $p<0,05$). Duygusal Tükenmişlik üzerindeki değişimin %64,6'sı Yaşamı İhmal Etme, Kendine Zaman Ayırma ve Yaşamın İşten İbaret Olması tarafından açıklanmaktadır.

İş Yaşam Dengesi Boyutlarının, Kişisel Başarıya etkisinin incelenmesi amacıyla kurulan model anlamlıdır ($p<0,05$). Sonuçlar incelendiğinde İş Yaşam Uyumu, Yaşamı İhmal Etme ve Kendine Zaman Ayırma, Kişisel Başarıyı pozitif etkilemekte ($Beta=0,333$, $Beta=0,232$,

Beta=0,134, $p<0,05$) iken Yaşamın İşten İbaret Olması negatif etkilemektedir (Beta=-0,569, $p<0,05$). Kişisel Başarı üzerindeki değişimin %39,9'u İş Yaşam Uyumu, Yaşamı İhmal Etme, Kendine Zaman Ayırma ve Yaşamın İşten İbaret Olması tarafından açıklanmaktadır.

İş Yaşam Dengesi Boyutlarının, Tükenmişliğe etkisinin incelenmesi amacıyla kurulan model anlamlıdır ($p<0,05$). Sonuçlar incelendiğinde İş Yaşam Uyumu, Yaşamı İhmal Etme ve Kendine Zaman Ayırma, Tükenmişliği negatif etkilemekte (Beta=-0,162, Beta=-0,531, Beta=-0,396, $p<0,05$) iken Yaşamın İşten İbaret Olması pozitif etkilemektedir (Beta=0,484, $p<0,05$). Tükenmişlik üzerindeki değişimin %65,6'sı İş Yaşam Uyumu, Yaşamı İhmal Etme, Kendine Zaman Ayırma ve Yaşamın İşten İbaret Olması tarafından açıklanmaktadır.

Tablo 5: İş Yaşam Dengesinin, Tükenmişlik Ölçeği ve Alt Boyutlarına Etkisinin İncelenmesi

Bağımlı değişken	Bağımsız değişken	Model F	Model p	Beta	t	p	R2
Duygusal Tükenmişlik		307,205	,000*	-,654	-17,527	,000*	,427
Kişisel Başarı	İş Yaşam Dengesi	15,025	,000*	,188	3,876	,000*	,035
Tükenmişlik Ölçeği		202,778	,000*	-,574	-14,240	,000*	,330

* $p<0,05$

İş Yaşam Dengesinin, Tükenmişlik Ölçeği ve Alt Boyutlarına Etkisinin İncelenmesi için yapılan regresyon testi sonuçları aşağıda verilmiştir

İş Yaşam Dengesinin, Duygusal Tükenmişliğe etkisinin incelenmesi amacıyla kurulan model anlamlıdır ($p<0,05$). Sonuçlar incelendiğinde İş Yaşam Dengesi, Duygusal Tükenmişliği negatif etkilemektedir (Beta=-0,656, $p<0,05$). Duygusal Tükenmişlik üzerindeki değişimin %42,7'si İş Yaşam Dengesi tarafından açıklanmaktadır.

İş Yaşam Dengesinin, Kişisel Başarıya etkisinin incelenmesi amacıyla kurulan model anlamlıdır ($p<0,05$). Sonuçlar incelendiğinde İş Yaşam Dengesi, Kişisel Başarıyı pozitif etkilemektedir (Beta=0,188, $p<0,05$). Kişisel Başarı üzerindeki değişimin %3,5'i İş Yaşam Dengesi tarafından açıklanmaktadır.

İş Yaşam Dengesinin, Tükenmişliğe etkisinin incelenmesi amacıyla kurulan model anlamlıdır ($p<0,05$). Sonuçlar incelendiğinde İş Yaşam Dengesi, Tükenmişliği negatif etkilemektedir (Beta=-0,574, $p<0,05$). Tükenmişlik üzerindeki değişimin %33,0'ü İş Yaşam Dengesi tarafından açıklanmaktadır.

6. Sonuç ve Öneriler

Bu çalışma sonucunda iş yaşam dengesinin, mesleki tükenmişliğe etkisinin incelenmesi amacıyla kurulan model anlamlıdır. Yapılan pearson korelasyon ve regresyon testi sonucunda iş yaşam dengesi ve mesleki tükenmişlik ölçeklerinin alt boyutları arasında da negatif yönlü güçlü bir ilişki olduğu sonucuna rastlanmıştır. Batur ve Saylık tarafından 2022 yılında yapılan

araştırma da halk eğitim merkezinde 335 çalışana gerçekleştirilen çalışmada iş yaşam dengesi düzeyinin genelini anlamlı düzeyde ve negatif yönde yordadığı sonucuna ulaşılmıştır. Birkan tarafından 2020 yılında gerçekleştirilen çalışmada retmenlerin tükenmişlik düzeylerinin iş yaşam dengeleri arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki olduğu sonucuna rastlanmıştır. zutlu'nun 2019 yılında bankacılık sektörü çalışanlarına üzerinde gerçekleştirdiği çalışma da tükenmişliğin iş yaşam dengesi ve çalışan sağlığı üzerindeki etkisi olduğuna rastlanmıştır. Bu sonuçlar gerçekleştirilen çalışma sonuçlarını destekler niteliktedir.

Kabin memurluğunda çalışanlar genellikle yoğun bir iş temposuna ve düzensiz çalışma saatlerine sahip olabilirler. Bu durum, iş yaşamıyla kişisel yaşam arasında denge sağlamayı zorlaştırabilir ve mesleki tükenmişliğe neden olabilir. Kabin memurluğunda iş yaşamı dengesini ve mesleki tükenmişliği azaltmak için öneriler aşağıda sunulmuştur;

Planlama ve zaman yönetimi: Iř programının düzenli olarak planlanması ve önceliklere göre zamanın yönetilmesi. Iř dışı aktivitelerinize ve dinlenmeye zaman ayırılması

Sosyal destek: Arkadaşlar, aile üyelerin veya meslektaşlar ile sosyal bağlantıların sürdürülmesi. Onlarla zaman geçirerek ve duygusal destek olarak stresin azaltılmasının sağlanması

Düzenli egzersiz: Egzersiz yapmak, enerjuyu artırabilir, stresi azaltır ve genel sağlığı destekler. Günlük egzersiz rutini oluşturarak fiziksel ve zihinsel sağlığa zen gösterilmelidir

Dinlenme ve uyku düzeni: Uyku düzenine zen gösterilmesi ve yeterli dinlenme süresi ayırılması.

Işten uzaklaşma: Iř dışında yapabilecek hobiler, ilgi alanları ve aktiviteler bulunması. Bu aktiviteler kişiye enerji verir ve işten uzaklaşmasını sağlar.

Sınırlar belirleme: Iř ve kişisel yaşam arasında sınırlar belirlemek önemlidir. Örneğin, izin günlerinde işle ilgili konulara odaklanmamak ve telefonu iş dışında kapalı tutmak.

Stres yönetimi: Stresle başa çıkma tekniklerini öğrenmek ve uygulamak, mesleki tükenmişliği azaltmaya yardımcı olabilir. Derin nefes alma, meditasyon, yoga veya gevşeme teknikleri gibi yöntemleri denenebilir.

Psikolog desteği: Eğer mesleki tükenmişlikle başa çıkmakta zorlanılıyorsa, bir danışman veya psikologdan destek alınabilir. Profesyonel yardım, duygusal iyilik halini desteklemekte ve sağlıklı bir iş yaşam dengesi sağlanmasına yardımcı olabilir.

Araştırmanın örneklemini genişletilerek farklı sektörlerde ve işletme büyüklüklerinde konu incelenebilir.

Kaynakça

- Apaydın, Ç. (2011). Öğretim Üyelerinin İşe Bağımlılık Düzeyi ile İş-Yaşam Dengesi ve İş- Aile Yaşam Dengesi Arasındaki İlişki İş-Aile Yaşam Dengesi Arasındaki İlişki (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Baltacı, A. (2018). Nitel Araştırmalarda Örneklem Yöntemleri ve Örnek Hacmi Sorunsalı Üzerine Kavramsal Bir İnceleme. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7 (1): 231-274.
- Batur, M. S. & Saylık, A. (2022). İş Yaşam Dengesinin Yordayıcısı Olarak Tükenmişlik: Türkiye’de Halk Eğitimi Merkezi Müdürleri Üzerine Bir Çalışma. *Trakya Eğitim Dergisi*, 12 (1), 381-395.
- Birkan, R. (2020). Öğretmenlerin tükenmişlik düzeylerinin iş yaşam dengeleri üzerine etkisi (Master's thesis, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı).
- Çam, Z., & Öğülmüş, S. (2019). Çalışma Yaşamından Okula: Okul Tükenmişliğine Yönelik Kuramsal Yaklaşımlar. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, C, 11, 1.
- Dursun, E., Öztirak, M., & Dursun, D. (2022). The Effect of Organizational Commitment and Perception of Organizational Justice on Job Satisfaction A Case Study on Flight Attendant. *Journal Of Science and Innovative Technologies*, (22), 12–33.
- Erben, G. S. & Ötken, B. (2014). Paternalist Liderlik ve İşe İlişkin İyilik İlişkisinde İş-Yaşam Dengesinin Rolü. *Yönetim Ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 12(22), 103-121. Avşaroğlu, Deniz Ve Kahraman, 2005; Erkul Ve Dalgıç, 2014)
- Groeneveld, R.A. and Meeden, G. (1984), “Measuring Skewness and Kurtosis”, *The Statistician*, 33: 391-399.
- Günay, A. (2018). Kabin Ekiplerinde İş Doyumu ve Tükenmişlik Sendromu (Doctoral Dissertation, Anadolu University (Turkey))
- Gürbüz S. Ve Şahin F. (2017). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Güzel, E., Güzel, D., Yıldırım, M., & Taşpınar, M. S. (2023). Okul Yöneticilerinde İş Yaşam Dengesi Ve Sonuçları. *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi*, 6(3), 355-368.
- İnce, N. B. Ve Şahin, A. E. (2015). Maslach Tükenmişlik Envanteri-Eğitimci Formunu Türkçe’ye Uyarlama Çalışması. *Eğitimde ve Psikolojide Ölçme ve Değerlendirme Dergisi*, 2015; 6 (2); 385-399.
- Jorayeva, P. (2021). Uçuş Personellerinde Duygusal Emek ve İş Stresinin Tükenmişlik Üzerine Etkisi (Master's Thesis, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü).

- Kadioğlu, R. (2019). Havacılık Organizasyonlarında alışan Lojistik Profesyonellerinde İş Doyumu ve Tükenmişlik: Kokpit ve Kabin Profesyonelleri Üzerine Bir Uygulama (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Karakılıç, G. (2023). Köy Okullarında alışan Öğretmenlerin İş Yaşam Dengeleri ile İş Doyumları Arasındaki İlişki.
- Karasar, N. (2005). Bilimsel Araştırma Yöntemi. Ankara. Nobel Yayın Dağıtım.
- Kavak, O., Topçuoğlu, E., & Kaygın, E. (2023). Türkiye’de Meslek Olarak Kabin Hizmetleri ve Eğitimi. *alışma İlişkileri Dergisi*, 14(1), 59-80.
- Kaynak, Ö. M., & Yalıdağ (2023). B. Sivil Havacılık İşletmeleri Bağlamında Uçuş Emniyetiyle İlgili Teknik Olmayan İnsani Faktörler ve Rasyonel Karar Verme İlişkisi. *Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi E-Dergi*, 12(1), 73-96.
- Kızılcın, S., & Demiral, G. (2021). Kabin Ekibinin Mesleki Tükenmişlik Düzeyinin İncelenmesi: Bir Özel Havayolu şirketi Örneği. *Havacılık ve Uzay alışmaları Dergisi*, 2(1), 17-46.
- Konak, İ. (2020). Uçuş Ekiplerinde İş Doyumu, Örgütsel Stres, Psikosomatik Belirtiler ile Tükenmişlik Düzeyi Arasındaki İlişki: Bir Havayolu şirketi Örneği (Master's Thesis, İstanbul Gelişim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü).
- Nişancı, Z. N., & abuk, D. (2017). Tükenmişlik ve İş Doyumu: Kabin Memurları Örneği. In International Congress on Afro-Eurasian Research II (Vol. 17, P. 211).
- Nunnally, J. C. (1967). Psychometric Theory, Mcgraw-Hill, Inc., 1. Baskı, New York.
- Özbek Kayabaş, İ. (2023). İtibar Yönetimi ve Havacılık Eğitimi İlişkisi Ekseninde Sektörel Bir Değerlendirme (Master's Thesis, TC Maltepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü).
- Öztırak, M. (2023). The Accreditation Process of Civil Aviation Cabin Services Programs and The Importance of Vocational Employment. *İstanbul Esenyurt Üniversitesi İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 3 (1), 37-49. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/iesbad/issue/78680/1290900>
- Öztırak, M., & Güney, S. (2022). The Mediator Role of Proactive Personality in The Effect of Psychological Empowerment on Self-Leadership a Study for the Aviation Industry Psikolojik Güçlendirme'nin Öz Liderliğe Etkisinde Proaktif Kişiliğin Aracı Rolü Havacılık Sektörüne Yönelik Bir Araştırma . *Journal of Aviation*, 6(3), 318–324.
- Sağır, M., & Telli, E. (2023). Otantik Liderlik, Yetenek Yönetimi Ve İş-Yaşam Dengesi Arasındaki Etkileşim. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(25), 306-326.
- Sümer, P. (2023). Havayolu İşletmelerinde İçsel Pazarlama Yaklaşımının Kabin Memurlarının İş Doyumu ve Örgütsel Bağlılıkları Üzerine Etkisi: Türkiye’de Faaliyet Gösteren Havayolu İşletmelerine Yönelik Bir Araştırma (Master's Thesis, TC Maltepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü).

- Şişman, S., & Yıldırım, Y. (2023). Örgütsel Değişimin İş-Aile-Yaşam Dengesi ve Örgütsel Bağlılık Üzerindeki Etkisi: E-Ticaret Şirketi Üzerinde Bir Araştırma. *Uluslararası Akademik Birikim Dergisi*, 6(1).
- Tuğsal T. (2018). İş Yaşam Dengesi, Sosyal Destek ve Sosyo-Demografik Faktörlerin Tükenmişlik Üzerine Etkisi. İstanbul: Cinius Yayınları.

Lojistik Performans Endeksine Göre Seçilmiş Ülkelerin K-ortalamalar Yöntemi ile Kümelenmesi: Türkiye'nin Durumu

İlker İbrahim AVŞAR¹

Öz

Her geçen gün daha hızlı akan küresel iş dünyası bazı zorunluluklar getirmektedir. Hizmet sektörü ve üretim sektörü değişmektedir. Aynı zamanda lojistik sektörü de evrim geçirmektedir. Bu değişime ayak uyduramayan ülkelerin ekonomik süreçler bağlamında zorlanması olasıdır. Lojistik karmaşık bir süreçtir ve bu süreci ölçmek de zordur. Dünya Bankası, Lojistik Performans Endeksi (LPE) verileri yayınlayarak ülkelerin lojistik süreçleri hakkında önemli bir iş yapmaktadır. LPE birçok ülke ve işletme için yol gösterici olma iddiasındadır. Çalışma, Dünya Bankası LPE verilerine tam olarak ulaşılan 120 ülkenin 2007, 2010, 2012, 2014, 2016 ve 2018 yıllarına ait verileri üzerine tasarlanmıştır. Ülkeler yıllara göre kümelenecek söz konusu yıllar içerisinde birbirine daha çok benzeyen ülkelerin aynı gruplarda toplanması sağlanmıştır. Bu şekilde 6 farklı yıl temelinde birbirine daha çok benzeyen ülkeleri görme olanağı elde edilmiştir. Analizde K-ortalamalar algoritması kullanılmıştır. K-ortalamalar geleneksel algoritmalar arasında en çok kullanılanlardandır. Bu algoritma başlangıçta uygulayıcıya küme sayısını (k) belirleme olanağı sunmaktadır. Kümeler birbirine en çok benzeyen bileşenlerden ve birbirine en az benzeyen küme merkezlerinden oluşmaktadır. Yapılan 8 elemanlı kümeleme işlemi sonucunda 120 ülke farklı gruplar içerisinde toplanmıştır. Türkiye; Bahreyn, Güney Afrika, Katar, Macaristan, Malezya, Portekiz, Slovenya, Suudi Arabistan, Tayland, Çekya ve Şili ülkeleriyle birlikte kümelennmiştir. Türkiye'nin daha iyi performans gösteren ülkelerden oluşan 7. gruba geçebilmesi için LPE göstergeleri bağlamında çaba sarf etmesi gerekmektedir. Türkiye'nin konumunu göstermenin yanı sıra bu çalışma LPE bağlamında ülkelerin benzerliklerini göstermesi açısından da önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Lojistik, Lojistik Performans Endeksi, Kümeleme, K-ortalamalar, Dünya Bankası

Jel Kodları: C19, O57, H11

Selected Countries According to Logistics Performance Index with K-means Method: Türkiye's Situation

Abstract

The acceleration of the global economy is creating some pressure on logistic sector. Nowadays the service and manufacturing sectors are in a state of flux. At the same time, the logistics industry is also evolving. Countries that do not keep up with this change are likely to experience difficulties related to economic processes. Logistics is a complex process that is difficult to measure. By publishing the Logistics Performance Index (LPI) data, the World Bank is making an important contribution to a country's logistics processes. The LPI claims to be a guide for many countries and companies. The study is based on data from 120 countries that have full access to the World Bank's LPI data. The data covers the years 2007, 2010, 2012, 2014, 2016, and 2018. Countries were clustered by year, and the countries that were most similar in those years were grouped together in the same groups. In this way, the countries that were most similar in 6 different years were identified. The K-means algorithm was used for the analysis. K-means is one of the most used traditional algorithms. This algorithm first provides the practitioner with the permission ability to determine the number of clusters (k). The clusters consist of the most similar components and the least similar cluster centres. In this study because of the 8-element clustering procedure, 120 countries were classified into different clusters. Türkiye is clustered together with Bahrain, South Africa, Qatar, Hungary, Malaysia, Portugal, Slovenia, Saudi Arabia, Thailand, Czech Republic, and Chile. For Türkiye to move

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Osmaniye Korkutata Üniversitesi, ibrahimavsar@osmaniye.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2991-380X

up to the seventh group of better performing countries, it must try in the context of LPI indicators. This study not only shows Türkiye's position but is also important to show the similarities between countries in the context of LPI.

Keywords: Logistics, Logistics Performance Index, Clustering, K-means, World Bank

Jel Classification Codes: C19, O57, H11

Atıf/Cite as: Avşar, İ.İ. (2023). Lojistik Performans Endeksine Göre Seçilmiş Ülkelerin K-ortalamlar Yöntemi ile Kümelmesi: Türkiye'nin Durumu. *Karadeniz Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 44-61.

1. Giriş

Lojistik performans ülkelerin dış ticareti açısından önemlidir. Bu nedenle çalışmada Dünya Bankası tarafından yayınlanan LPE verilerine göre ülkelerin durumuna odaklanılmıştır. Ülkelerin benzerliklerini ortaya koyarak oluşacak gruplar ekonomik gelişme çabası içerisinde olan ülkelere ve özelde Türkiye'ye ışık tutacaktır. Çünkü akademik Pınar ve Diken (2020) Türkiye'nin coğrafi konumunun avantajlarını kullanarak lojistik sektörünü geliştirmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Bu bağlamda, ülkelerin lojistik süreçlerin kalitesini puanlayan Dünya Bankası, Lojistik Performans Endeks (LPE) verilerini 6 başlık altında toplamaktadır. Bunlar; gümrük, altyapı, uluslararası gönderiler, lojistik kalite ve yetkinlik, izleyebilme/takip edilebilme ve zamanında teslim şeklinde sıralanmaktadır (World Bank LPI). LPE bağlamında ele alındığında ülkenin ekonomik olarak ilerleyebilmesi için bu 6 başlıkta gelişim sağlaması gerekmektedir.

LPE sıralamasında yükselebilmek için göz ardı edilmemesi gereken konular bulunmaktadır. Ekonomik istikrar ve nitelikli iş gücü bu konular arasındadır. Bu iki konuda gelişim gösteren ülkenin lojistik performansında iyileşme kaçınılmazdır (Kayalı vd., 2020: 320). Diğer bir göz ardı edilmemesi gereken konu ise teknolojinin değişimiyle birlikte tüketim alışkanlıklarının değişmesi ve bu durumun lojistik süreçleri etkilemesidir (İndap, 2019: 60).

Dördüncü sanayi devrimiyle birlikte ister hizmet olsun ister üretim sektörü olsun yenilikler art arda gelmektedir. Yeniden tasarlanan iş süreçleri maliyetleri düşürerek rekabetçi olmayı zorunlu kılmaktadır. Değişim aynı zamanda lojistik sektörünü de derinden etkilemektedir. Bu etkilenme süreci lojistik süreçleri gelişen teknolojiye ayak uydurmaya ve yenilikleri takip etmeye itmektedir. Tamda bu noktada lojistiğin temel felsefesi olan; doğru ürün, doğru müşteriye, doğru zamanda, doğru maliyetle, doğru miktarda, doğru şartlarda ve doğru yerde alıcısına teslim edilmelidir ilkesi akla gelmektedir. Çünkü git gide küreselleşen dünyada değişen müşteri taleplerine hızlı ve esnek şekilde cevap verebilen lojistik süreçleri önem arz etmektedir. Bahsedilen lojistiğin 7 doğrusunu eksiksiz uygulayabilmek için yeni sanayi devrimi gerekliliklerine sırt çevirmemek gerekmektedir (Çakılcı ve Öztürkoğlu, 2021: 72).

Çalışma, Dünya Bankası LPE kaynağındaki değerlerine tam olarak ulaşılan 120 ülkenin verilerine dayanmaktadır. Verileri 2007, 2010, 2012, 2014, 2016 ve 2018 yıllarını içermektedir. Ülkelerin tüm yıllar göz önüne alınması ve buna göre kümelenecek söz konusu yıllar içerisinde

birbirine daha çok benzeyen ülkelerin aynı gruplarda toplanması sağlanmıştır. Bu şekilde 6 farklı yıl temelinde birbirine daha çok benzeyen ülkeleri görme olanağı sağlanmıştır. Literatür incelendiğinde çalışmaların çoklukla tek yıl bazında ele aldığı görülmektedir. Çalışma bu açıdan fark oluşturmaktadır.

Çalışma, LPE verilerine göre ülkelerin konumunu göstermesi açısından önem taşımaktadır. Dünya Bankası tarafından yayınlanan LPE önemli bir göstergedir ve bundan dolayı çalışmada bahsi geçen veriler kullanılmıştır. Çalışma, ithalat ve ihracat odaklı ekonomik gelişim sürecinde olan ülkeler için yol gösterici olacaktır. Çünkü LPE ülkelerin ithalatlarıyla ve ihracatlarıyla ilgili bir konudur.

2. Kavramsal Çerçeve

2.1. Lojistik Alanında İlerleme Hakkında

Lojistik sektörü; firmalar, endüstriler ve ülkelerin ulusal düzeyde ölçüt oluşturabilmesi açısından önemlidir (Mohd, 2016: 577). Bu önemli konuda mesafe katedebilmek için bilişim teknolojilerini kullanmak gerekmektedir. Endüstri 4.0 standartlarında işleyen lojistik için ileri düzeyde teknoloji yatırımı gerekmektedir. Bunun yanı sıra devlet politikalarının, ekonomi bileşenlerinin ve insan varlığına yönelik teknoloji eğitiminin yeni nesil lojistik süreçlerine hazır olması gerekmektedir. Toplum sayısal dönüşüm için çaba sarf etmeli ve İnternet altyapısı geliştirilmelidir (Moldabekova, 2021: 213). Çünkü lojistik sektöründe rekabetçi maliyetler ülkelerin gelişmiş toplumlar sınıfına girme sürecini olumlu olarak destekleyecektir (Mendes, 2020:17; Saini ve Hrušecká, 2021a: 61). Bu konunun önemi ekonomik olarak gelişmiş toplumların güçlü lojistiğe sahip olduğu gerçeğiyle ilgilidir (Larson, 2021: 8; Khadim vd., 2021: 10). Konunun öneminden dolayı araştırmacılar gerek hükümetlere gerekse ihracata yoğunlaşmış işletmelere altyapıya yatırım tavsiyesinde bulunmaktadırlar. Lojistik hizmetlerde kalitenin yükseltilmesi ve gümrük gibi süreçlerde lojistik süreçlerin izlenebilmesi için bilgi teknolojilerinden yararlanılması önerilmektedir. Bu tavsiyelerin motivasyonu bahsi geçen eylemlerin lojistik verimliliği iyileştirecek ve uluslararası rekabette avantaj sağlayacak olmasıdır (Wang, 2018: 15).

2.2. Lojistik Performans Endeks Nedir?

Lojistik en basit anlamda malın satıcıyla müşteri arasındaki hareketidir ve lojistik süreçler sanıldığı kadar basit değildir. İşin içinde çoklukla nakliyeciler, nakliye komisyoncusu, depolama ve takas işlerine bakan işletmeler bulunmaktadır. Tedarik zinciri ve lojistik bütünleşik çalışmaya başladığında verimli şekilde iş gören bilgi teknolojilerine ihtiyaç duyarlar. Kullanılan teknolojilerle düşük maliyetli iş yapmak, gerçek zamanlı karar verme yeteneği kazanmak, düşük riskte çalışmak, üretken olmak ve müşteri memnuniyeti seviyesini yüksek tutabilmek bir ülkenin lojistik verimliliğinin temel göstergeleri olmaktadır (Anwar, 2022: 153).

Çok değişkenli doğasından dolayı lojistiğin performansını ölçmek basit bir süreç değildir. Gümrükleme ve nakliye gibi lojistik adımlarla ilgili verilere ulaşmak mümkün olduğu için bunlar performansı ölçümü için nispeten çalışması kolay alanlardandır. Ancak bu noktada işi zorlaştıran ülkeler arasında standart farklılıkları ve ülkelerin yönetmeliklerinin uygulama süreçleridir (Beysenbaev ve Dus, 2020: 40).

Dünyan Bankası tarafından yayınlanan LPE dış ticaret konusunda çalışan işletmeler tarafından takip edilmektedir. LPE verileri ürün ihraç eden işletmeler üzerinde önemli etkiye sahiptir. Sonuç olarak dış ticarete yönelik verimliliğin yükseltilmesinde lojistik faaliyetlerin kritik olarak ifade edilebilecek etkisi bulunmaktadır (Suroso, 2022: 12). LPE, ihracatı olumlu etkilemesi ve ticareti canlandırması gibi sebeplerden dolayı ülkelerin ekonomik performansları için önemlidir (Tesfaye, 2019: 10; Jayathilaka vd., 2022: 13; Saini ve Hrušecká, 2021b: 1588). Ekonomik gelişme için LPE'nin ülkelerin altyapı kalitesine karşı hassas olduğu göz ardı edilmemelidir (Almalki ve Alkahtani, 2022: 24).

Yapısal olarak LPE birden fazla kriterle ilgilidir (Jelizaveta vd., 2021: 153). Daha doğrusu LPE; ana hatlarıyla gümrük, altyapı, hizmet kalitesi, zamanında teslim, uluslararası gönderiler, takip ve izleme süreçlerinden oluşmaktadır. Ülkelerin bu konulara yönelik başarı elde edebilmek için gayret sarfetmeleri ve bu alanlara yönelik yatırım yapmaları gerekmektedir. Ekonomik sıkıntılar nedeniyle yatırım yetersizliği bu başlıklarda geri kalmayla sonuçlanmaktadır ve bunun karşılığı olarak lojistik sektörünün ilerlemesi yeterli düzeyde olamamaktadır (Bulis ve Škapars, 2013: 62).

2.3. Lojistik Performansın İşletmeler Açısından Önemi Nedir?

Başlangıçta göz ardı edilmesine rağmen artık işletmelerde performans dendiği zaman; zamanında teslim, iş gücünün verimliliği, güvenilirlik, hasarsızlık, maliyet, esneklik ve müşteri memnuniyeti konuları göz önüne alınmaktadır. Bahsi geçen alanlarda başarıyı elde etmek isteyen işletmeler özellikle lojistik alanında uzmanlaşmış kurumlardan dış hizmet almaktadırlar. Rekabet avantajı sağlayabilen lojistik işletmeler hem kendilerini hem de beraber çalıştıkları işletmeleri geliştirmektedirler. Bu açıdan ele alındığında lojistik başarı genel olarak işletmelerin başarısı anlamına gelmektedir (Öztemiz ve Karaa, 2017: 273).

3. Literatür İncelemesi

LPE, farklı açılardan literatürün ilgisini çekmektedir: Jomthanachai vd. (2022) LPE verilerini farklı makine öğrenmesi algoritmalarıyla tahmin çalışmasında kullanmışlardır ve en iyi sonucu yapay sinir ağlarından almışlardır. Fan vd. (2022) yeşil LPE kriterlerini oluşturmak için Entropi yöntemini kullanmışlardır. Pretorius vd. (2022) LPE verilerini kullanarak tedarik zinciri performansı üzerine yoğunlaşmışlardır. Bunların dışında; Puertas vd., (2014) ve Kálmán ve Tóth (2021) LPE'nin ekonomide rekabet edebilirlikle ilişkisine, Gani (2017) lojistik performansın uluslararası ticarete etkisine bakmışlardır. Aynı şekilde Zaninović vd. (2021) LPE'nin uluslararası ticarete etkisini incelemişlerdir. Górecka vd. (2021) ise lojistik

performansla elektrik ticareti arasındaki ilişki konusunu ele almışlardır. Bunların dışında lojistik ve kümeleme odaklı yayınlara yönelik örnekler de bulunmaktadır:

Altıntaş (2022) LPE 2018 yılı verilerini kullanarak 160 ÷lkeye ait kümeleme çalışması yapmıştır. Çalışmada K-ortalama kümeleme yöntemi kullanılmış ve küme sayısı olarak 4 seçilmiştir.

Yıldız vd. (2020) LPE bağlamında Türkiye'nin konumunu 2012-2018 yılları arası verileri kullanarak belirlemişlerdir. Çalışmaya dış ticaret hacmi en yüksek seviyede olan 90 ÷lke dahil edilmiş ve hiyerarşik kümeleme yöntemi kullanılmıştır.

Eren ve Ömürbek (2021) ücretsiz Weka yazılımını kullanarak OECD ÷lkelerini LPE verilerine göre kümelemişlerdir. Kümelemede 2018 verileri LPE toplam puanını oluşturan 6 farklı kriter (gümrükler, takip edilebilirlik, uluslararası taşımacılık, altyapı, lojistik hizmet kalitesi ve zamanında teslim) çerçevesinde ele alınmıştır. Çalışmada Canopy algoritmasıyla ÷lkeler 4 küme olarak incelenmiştir.

4. Yöntem

Kümeleme birbirine benzeyen verileri aynı grupta toplayan bir modeldir (Koltan Yılmaz ve şener, 2021: 98). K-ortalama kümeleme yöntemi önceden belirlenen veya rastgele seçilen k merkezleriyle işleme başlar. Sonrasındaki verileri oluşturan her bileşen kendisine en yakın kümeye atanmaktadır. Üçüncü adımdaysa küme merkez noktalarının verilerin uzaklığına göre tekrar hesaplanma işlemi bulunmaktadır ve bu işlem küme merkezinin artık değişmeyeceği noktaya gelene kadar tekrarlanmaktadır (Yousefi vd., 2020: 179). K-ortalama algoritması; havaalanlarının incelenmesi, sigortalıların farklı özelliklere göre ayrılması, hükümlülerin gruplaması, illere göre sağlık personelinin ayrılması, otellerin gruplanarak analiz edilmesi, Telekom sektöründe müşterilerin bölütlenmesi, dış ticaret göstergelerine ve refah düzeylerine göre ÷lkelerin kümeleneceği gibi farklı çalışma alanlarında kullanılabilir (Giray, 2016; Yalçın ve Ayyıldız, 2018; Dağ ve Karaatlı, 2020; Özmen vd., 2020; Çılığın ve Kurt, 2021; Çınaroğlu, 2021; şener ve Koltan Yılmaz, 2021; Atalay, 2022).

Kümeleme algoritmaları, benzerlik veya uzaklık hesaplamaları kullanmak suretiyle küme içerisindeki üyelerin benzerliklerini en üst seviyeye çıkarmayı amaçlamaktadır. Buna karşın oluşan kümeler arasındaki benzerliklerinse en alt seviyede olması beklenmektedir (Bülbül ve Camkıran, 2018: 371). K-ortalama kümeleme algoritması; her öğenin tek bir gruba ait olmasını sağlayan gözetimsiz öğrenme yöntemleri sınıfındadır ve kümeleme problemlerinin çözümünde sıkça kullanılmaktadır. Bu algoritma birbirine benzeyen bileşenlerden oluşan kümeler oluşturmayı amaçlamaktadır. Bunu yaparken her kümedeki vektörlerin ortalaması olan küme merkezi hesaplanmaktadır. Küme sayısı k ile ifade edilmektedir ve kullanıcı tarafından belirlenmektedir. Yöntem oluşturulan kümelerdeki bileşenlerin birbirine uzaklığını en düşük, küme merkezlerinin birbirine uzaklığını en yüksek noktada tutmaya çalışmaktadır. Belirlenen amaca ulaşmak için aşağıdaki adımlar izlenmektedir (Koroğlu ve Kahraman, 2020: 175):

1. Klasik kümeleme algoritmalarında küme sayısı uygulayıcı tarafından belirlenmektedir (Fidan, 2018: 179). $P = \{C_1, C_2, \dots, C_k\}$ olarak ifade edilen kullanıcıdan alınan keyfi değer veya optimum değerle k küme sayısı belirlenir.
2. Her gözlem 1 kümeye gelecek şekilde dağıtım yapılır.
3. Küme merkezi bulunur.
4. Gözlemin küme merkezine uzaklığı hesaplanır. Öklid ile hesaplama Eşitlik1'de verilmektedir.

$$d(X_i, C_j) = \sqrt{\sum_{n=1}^p (x_{in} - c_{jn})^2} \quad (1)$$

5. Kare-hata k kümesi için küme değişmelerinin toplamıdır (Şen ve Varürer, 2019: 476). Eşitlik 2'de olduğu gibi küme örnek değerleri toplanarak hatayı en düşük seviyeye indirecek olan kare-hata değeri hesaplanır.

$$E = \sum_{i=1}^n \|x_i - c_k\|^2 |k = 1, 2, \dots, K \quad (2)$$

6. Bir gözlem hangi kümeye yakınsa ona eklenebilsin diye küme merkez değeri ve gözlemler arası uzaklık hesaplandıktan sonra kümeler güncellenir.
7. 4, 5 ve 6. Adımlar kümelerde değişiklik olmayana kadar tekrarlanır.

5. Veri ve Analiz

Veri madenciliğine yönelik kümeleme analizlerinde küme sayısı önemlidir (Selvi ve Çağlar, 2017: 420). K-ortalamar kümeleme algoritmasında küme sayısı kullanıcı tarafından belirlenebilmektedir. Örneğin Çolak ve Özdemir (2021) Çaykur işletmeleri için yaptıkları çalışmada kuruma ait 9 bölge müdürlüğü olduğu için küme sayısını 9 olarak belirlemişlerdir. Bu çalışmada Başdeğirmen ve Yalçiner Çal (2021) tarafından yapılan çalışmada olduğu gibi küme sayısının belirlenmesinde Eşitlik 3 tercih edilmiş ve bu doğrultuda toplam 8 küme oluşturulmuştur. Kümelemede kaç küme yapılacağına belirlenmesi dışında bir diğer konuya uzaklık ölçüm modelinin belirlenmesidir. Ertekin ve Aktürk Hayat (2022) Türkiye'deki illerin kamu harcamaları ve kamu gelirlerine göre kümelemesini yaptıkları çalışmalarında K-ortalama küme yaklaşımını tercih etmişlerdir ve bileşenlerin uzaklık ölçümlerinde Öklid yöntemini kullanmışlardır. Bahsi geçen örnekte olduğu gibi ülkelerin LPE verilerine göre bölütlenmesi problemine çözüm getiren K-ortalamar küme uygulamasında Öklid uzaklığı kullanıldı.

$$k = \sqrt{\frac{\text{birim sayısı}}{2}} \quad (3)$$

Çalışmada Karaatlı (2020) tarafından yapılan çalışmada olduğu gibi WEKA (Waikato Environment for Knowledge Analysis) yazılımı kullanılmıştır. Öncelikle Ek 1-3 ile verilen değer matrisi oluşturulmuştur. Değer matrisi kullanılarak Tablo 1'de verilen yıllar kapsamında K-

ortalamalar kümeleme analizi yapılmıştır. Tablo 1'de yılların tanımlayıcı istatistikleri verilmektedir.

Tablo 1. Seçilmiş ülkelerin LPE değerlerinin yıllara göre tanımlayıcı istatistikleri

	2007	2010	2012	2014	2016	2018
<i>En düşük</i>	1,1	1,35	1,51	1,677	1,238	1,56
<i>En yüksek</i>	4,29	4,34	4,26	4,323	4,439	4,37
<i>Ortalama</i>	2,674	2,751	2,854	2,885	2,877	2,844
<i>Std.Sapma</i>	0,75	0,748	0,687	0,684	0,747	0,699

şekil 1'de gösterildiği gibi 120 ülkeye ait LPE verileri K-ortalama analiziyle incelenmiştir. Analiz başında küme sayısı 8 olarak verilmiştir. Bu çerçevede; 1. küme 15 elemandan, 2. küme 20 elemandan, 3. küme 15 elemandan, 4. küme 12 elemandan, 5. küme 14 elemandan, 6. küme 7 elemandan, 7. küme 12 elemandan ve 8. küme 25 elemandan oluşmaktadır.

şekil 1. K-ortalama Analizi Weka Ekran Çıktısı

Weka Explorer

Preprocess Classify Cluster Associate Select attributes Visualize Forecast

Clusterer: Choose SimpleKMeans -init 0 -max-candidates 100 -periodic-pruning 10000 -min-density 2.0 -t1 -1.25 -t2 -1.0 -N 8 -A "weka.core.EuclideanDistance -R first-last" -I 500 -num-slots 1 -S 10

Cluster mode

Use training set

Supplied test set Set...

Percentage split % 66

Classes to clusters evaluation (Nom) Ülke

Store clusters for visualization

Ignore attributes

Start Stop

Result list (right-click for options)

09:17:18 - SimpleKMeans

Clusterer output

Time taken to build model (full training data) : 0.02 seconds

=== Model and evaluation on training set ===

Clustered Instances

0 15 (13%)

1 20 (17%)

2 15 (13%)

3 12 (10%)

4 14 (12%)

5 7 (6%)

6 12 (10%)

7 25 (21%)

Class attribute: Ülke

Classes to Clusters:

0 1 2 3 4 5 6 7 <-- assigned to cluster

0 0 0 0 0 0 0 1 | ABD

0 0 0 0 1 0 0 0 | Afganistan

0 0 0 0 0 0 0 1 | Almanya

1 0 0 0 0 0 0 0 | Angola

0 0 0 0 1 0 0 0 | Arjantin

0 0 0 0 0 0 0 1 | Avustralya

0 0 0 0 0 0 0 1 | Avusturya

0 0 0 0 0 0 1 0 | Bahreyn

0 0 0 0 0 0 1 0 | Belçika

0 1 0 0 0 0 0 0 | Benin

0 0 0 0 0 0 1 1 | Birleşik Arap Emirlikleri

0 0 0 0 0 0 1 1 | Birleşik Krallık

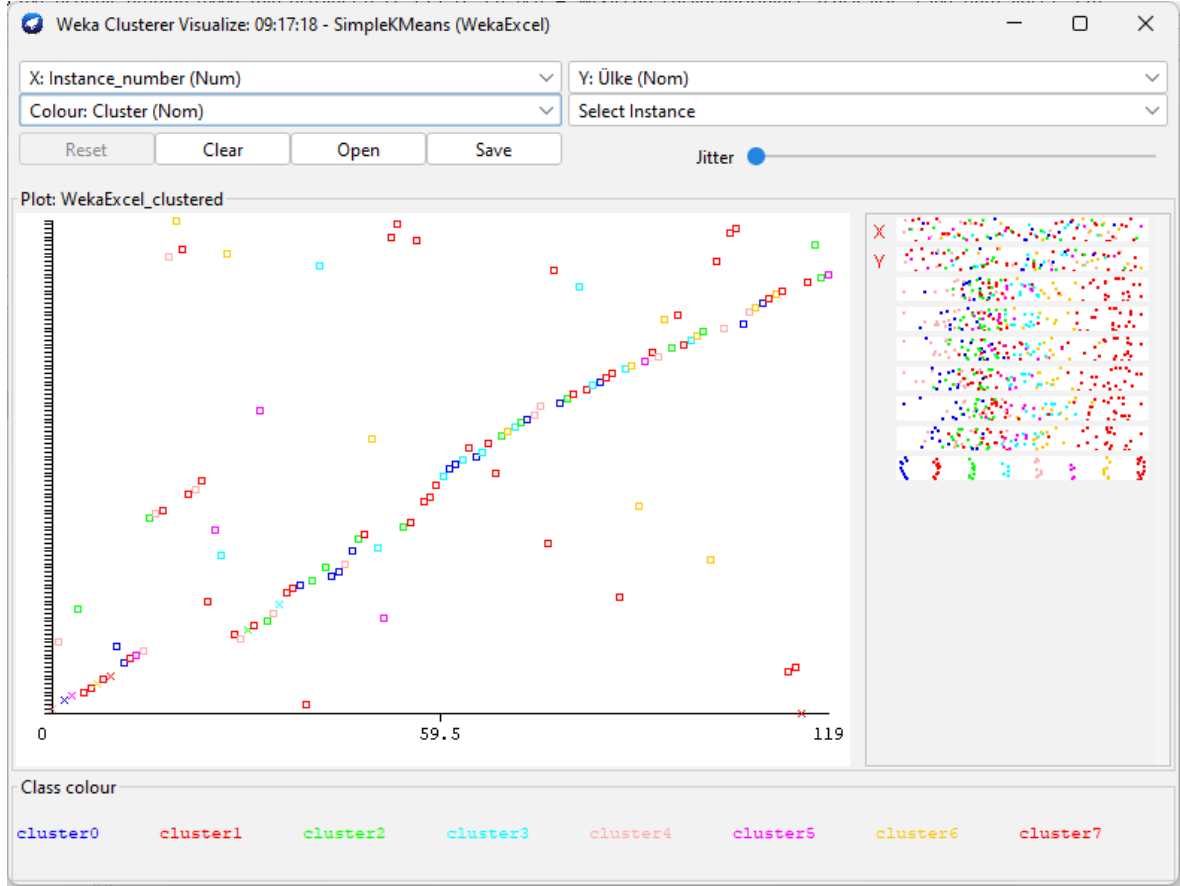
1 0 0 0 0 0 0 0 | Bolivya

0 1 0 0 0 0 0 0 | Bosna Hersek

Status OK

Log x 0

Şekil 2. Kümeleme Görsel Gösterimi

Tablo 2’de ülkelerin kümelere göre dağılımı verilmektedir. Küme 0, 15 elemandan oluşmaktadır ve ilk elemanı Angola’dır. Küme 1, 20 elemandan oluşmaktadır ve ilk elemanı Benin’dir. Küme 2, 15 elemandan oluşmaktadır ve ilk elemanı Dominik’tir. Küme 3, 12 elemandan oluşmaktadır ve ilk elemanı Estonya’dır. Küme 4, 14 elemandan oluşmaktadır ve ilk elemanı Afganistan’dır. Küme 5, 7 elemandan oluşmaktadır ve ilk elemanı Arjantin’dir. Küme 6, 12 elemandan oluşmaktadır ve ilk elemanı Bahreyn’dir. Küme 7, 25 elemandan oluşmaktadır ve ilk elemanı ABD’dir.

Tablo 2. Ülkelerin 8 Farklı Kümede Gösterimi

	<i>Küme 0</i>	<i>Küme 1</i>	<i>Küme 2</i>	<i>Küme 3</i>	<i>Küme 4</i>	<i>Küme 5</i>	<i>Küme 6</i>	<i>Küme 7</i>
1	Angola	Benin	Dominik	Estonya	Afganistan	Arjantin	Bahreyn	ABD
2	Bolivya	Bosna Hersek	El Salvador	G. Kıbrıs	Bur. Faso	Bulgaristan	Güney Afrika	Almanya
3	Butan	Ekvador	Ermenistan	Hindistan	Cezayir	Endonezya	Katar	Avustralya
4	Gabon	Fildişi Sahili	Gana	Kuveyt	Cibuti	Hırvatistan	Macaristan	Avusturya
5	Gine	Filipinler	Guatemala	Letonya	Eritre	Mısır	Malezya	Belçika
6	Gine-Bissau	Kazakistan	Honduras	Litvanya	Guyana	Romanya	Portekiz	BAE
7	Haiti	Kenya	Jamaika	Meksika	Kamerun	Vietnam	Slovenya	Bir.Krallık
8	Kırgızistan	Kolombiya	Kamboçya	Panama	Komorlar		Suudi Arabistan	Danimarka
9	Lao	Kosta Rika	Madagaskar	Polonya	Myanmar		Tayland	Finlandiya
10	Liberya	K.Makedonya	Moldova	Slovakya	Nepal		Türkiye	Fransa
11	Moğolistan	Lübnan	Nijerya	Umman	Ruanda		Çekya	Hollanda
12	Nijer	Pakistan	Senegal	Yunanistan	Sudan		Şili	Hong Kong
13	P.Y.Gine	Paraguay	Solomon Ada.		Tacikistan			Japonya
14	Suriye	Peru	Venezuela		Çad			Kanada
15	Togo	Rusya	Özbekistan					Kore Cum.
16		Sırbistan						Lüksemburg
17		Tunus						Norveç
18		Ukrayna						Singapur
19		Uruguay						Y. Zelanda
20		Ürdün						İspanya
21								Çin
22								İrlanda
23								İsveç
24								İsviçre
25								İtalya

LPE verileri 1 en kötü 5 en iyi şekilde 5 kademeli değerlendirilmektedir. (World Bank LPI). Tablo 3'te küme elemanlarının LPE verilerinin ortalaması verilmektedir. Ortalamalar incelendiğinde en iyi değere 7 numaralı kümenin sahip olduğu görülmektedir. 25 ülkeden oluşan bu kümenin LPE verileri ortalaması 3,946319 seviyesindedir. Türkiye'nin de içerisinde bulunduğu 6 numaralı kümede ise bu değerin 3,224824 olduğu görülmektedir. Bu sonuçlarla Türkiye'nin içerisinde bulunduğu grup en iyi 2. gruptur.

Tablo 3. Küme Elemanlarının LPE Değerlerinin Ortalaması

Küme	Küme Eleman Sayısı	Küme Ortalama LPI Puanı (2007,2010,2012,2014,2016,2018)
Küme 0	15	2,077864
Küme 1	20	2,502916
Küme 2	15	2,297887
Küme 3	12	2,978833
Küme 4	14	2,078578
Küme 5	7	2,741188
Küme 6	12	3,224824
Küme 7	25	3,946319

6. Sonuç

Tüm bunların yanında Türk lojistik sektörünün muhafazakâr çizgiden çıkıp girişken bir yapıya dönüşmesi gerekmektedir. Bu sayede gerek coğrafi konumun sunduğu avantajları gerekse çevre ülkelerde oluşan istikrarsızları fırsata çevirmek mümkün olacaktır. Fırsatları yakaladıkça hem hizmet verilen tedarik zincirleri hem de Türk ekonomisi açısından faydalı çıktılar elde edilecektir (Acar ve Gürol, 2017: 776). Çünkü dünya ticaretinde rekabetin anahtarı lojistikdir. Lojistik sektöründeki gelişmelerin diğer sektörleri de pozitif yönde etkileme gücü vardır. Bu gücü kullanan ülkelerin ekonomik gelişmişlik çabalarında sonuca gidebilecek olmaları yadsınamaz bir gerçektir. Lojistik sektörü rekabetçi iş hayatı için önem taşımaktadır. Bu önemden dolayı Dünya Bankası LPE verileri yayınlamaktadır. Bu veriler ülkelerin lojistik seviyelerini göstermektedir. Bu çalışmada, lojistik seviyeleri ölçüm alınan toplam 6 yıl bazında değerlendirilen ülkelerin 2007-2018 yılları arası LPE değerlendirmesine göre hangi konumda oldukları gösterilmeye çalışılmıştır.

Çalışmada tam olarak verilerine ulaşılabilen 120 ülke LPE kriterlerine göre değerlendirilmiştir. Değerlendirmede kullanılan veriler 2007, 2010, 2012, 2014, 2016 ve 2018 yıllarını kapsamaktadır. Bu yıllara ait LPE değerleri kullanılarak seçili ülkelerde kümeleme işlemi yapılmıştır. Kümelemede geleneksel yöntemler arasında görülen ve sık kullanılan K-ortalamlar algoritması tercih edilmiştir. Kümeleme işlemi 8 küme ve Öklid uzaklığı kriterleri çerçevesinde yapılmıştır. Oluşan gruplar sonucunda Türkiye'nin LPE verileri ortalaması açısından en iyi 2. grupta olduğu görülmektedir. Bu grup Türkiye; Bahreyn, Güney Afrika, Katar, Macaristan, Malezya, Portekiz, Slovenya, Suudi Arabistan, Tayland, Çekya ve Şili olarak şekillenmiştir. Türkiye'nin Tablo 2'de gösterildiği gibi daha iyi ortalamaya sahip olan 7. Grup (ABD, Almanya, Avustralya, Avusturya, Belçika, BAE, Birleşik Krallık, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Hollanda, Hong Kong, Japonya, Kanada, Kore Cumhuriyeti, Lüksemburg, Norveç, Singapur, Yeni Zelanda, İspanya, Çin, İrlanda, İsveç, İsviçre, İtalya) üyeleri seviyesine çıkabilmesi ve orada kalıcı olabilmesi için çaba sarf etmesi gerekmektedir. Bu çabanın anahtarı LPE puanının hesaplandığı alt başlıklara yatırım yapmaktır. Bu noktada literatürde dile getirilen

lojistik ve ekonomik gelişmişlik arasındaki ilişki göz ardı edilmemelidir. Sektörün sorunlarının üzerine gidilmeli, LPE puanının yükselmesini engelleyen sıkıntılara çözüm üretilmelidir.

Çalışma LPE verilerine göre birbirine benzeyen ülkeleri ortaya koyması açısından önem taşımaktadır. Farklı kurumlar tarafından oluşturulan lojistik verileri kullanılarak çalışma genişletilebilir. Çalışma, dış ticaret süreçlerini iyileştirmek isteyen ülkelere lojistik durumlarını görme şansı sunmaktadır. Lojistik performans ülkelerin dış ticareti açısından önemlidir ve gelişmiş ülkeler sınıfında yer almak isteyen ülkelerin bu durumu göz ardı etmeleri risklidir. Gelişmekte olan veya az gelişmiş ülkelerin Küme 7 içerisinde bulunan ülkelerin lojistik uygulamalarını incelemeleri ve bu ülkeleri yakalayabilmek için çaba içerisinde olmaları kendileri açısından yol gösterici olacaktır.

Finansman

Bu araştırma için herhangi bir kurumdan destek alınmamaktadır.

Etik Kurulu Beyanı

Çalışmada etik kurul izni gerektiren bir yöntem izlenmemiştir. Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Yaşar Üniversitesi e-Dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazarına aittir.

Kaynakça

- Acar, A. Z. & Gürol, P. (2017). Türk Lojistik ve Taşımacılık Firmalarının Stratejik Pozisyon ve Aksiyonlarının Değerlendirmesi. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 16. Ulusal İşletmecilik Kongresi, 767-780. Doi: 10.18092/ulikidince.323627.
- Almalki, M. and Alkahtani, M. (2022). Allocation of Regional Logistics Hubs and Assessing Their Contribution to Saudi Arabia's Logistics Performance Index Ranking. *Sustainability*, 14(12), 7474. Doi:10.3390/su14127474.
- Altıntaş, F. F. (2022). Lojistik Performans Endeksi Kapsamında Ülkelerin K-Ortalamlar Kümeleme Analizi ile İncelenmesi. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 17(68), 878-891. Doi: 10.19168/jyasar.955205.
- Anwar, M.F., Wong W.P., Saad N.H., Mushtaq N. (2022). Data analytics and global logistics performance: an exploratory study of informatization in the logistics sector. *Logforum* 18(2), 1. Doi: 10.17270/J.LOG.2022.664.
- Atalay, M. (2022). Çok Boyutlu Ölçekleme ve K-Ortalamlar Kümeleme Analizi ile Bir Görsel Veri Madenciliği Uygulaması. *Kapanaltı Muhasebe Finans Ekonomi Dergisi*, (1), 2022:31-44.

- Başdeğirmen, A. & Yalçın Çal, D. (2021). Sektör Bazında İşyerleri ve Zorunlu Sigortalıların İllere Göre Kümelemesi. *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 10(28), 409-429. Doi: 10.31199/hakisderg.921647.
- Beysenbaev, R. and Yuri Dus Y. (2020). Proposals for improving the Logistics Performance Index. *The Asian Journal of Shipping and Logistics*. 36(1), 2020:34-42. Doi: 10.1016/j.ajsl.2019.10.001.
- Bulis, A. and Škapars R. (2013). Development of International Freight Transit in Latvia. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 99, 57-64. Doi:10.1016/j.sbspro.2013.10.471.
- Bülbül, Ş. , Camkıran, C. (2018). Bankaların Klasik ve Bulanık Yaklaşımlarla Sınıflandırılması. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20, 367-385.
- Çakılcı, C. , Öztürkoğlu, Y. (2021). Yeni Dijital Çağ Yaklaşımı ile Lojistik Sektöründe Yenilikçi Çözümler". *Journal of Business in The Digital Age*, 4, 65-75.
- Çılgın, C. , Kurt, A. S. (2021). Dış Ticaret Verileri İçin Kümeleme Analizi: Türkiye, Azerbaycan ve Kazakistan Örneği. *Sosyoekonomi*, 29, 511-540.
- Çınaroğlu, S. (2021). Türkiye’de İller Düzeyinde Sağlık Personeli Dağılımı ve Daha Etkin Politika İhtiyacı. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 24, 235-254.
- Çolak, Y. C. & Özdemir, M. (2021). ÇAYKUR işletmeleri için Bölge Müdürlüğü Seçim Önerisi. *The Journal of International Scientific Researches*, 6(3), 362-381. Doi: 10.23834/isrjournal.963272.
- Dağ, O. & Karaatlı, M. (2020). Resort Otellerin Kümeleme Analizi ile İncelenmesi: Antalya İli Örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (36), 200-232.
- Eren, H. & Ömürbek, N. (2021). OECD Ülkelerinin Lojistik Performansları Açısından Kümeleneşmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 26 (2), 153-166.
- Ertekin, Ş. & Aktürk Hayat, E. (2022). Türkiye’de İllerin Kamu Harcamaları ve Kamu Gelirleri Açısından Kümeleme Analizi Yöntemi ile Sınıflandırılması. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (63), :39-47. Doi: 10.18070/erciyesiibd.1200844.
- Fan, M. Wu Z, Qalati SA, He D and Hussain RY. (2022). Impact of Green Logistics Performance on China’s Export Trade to Regional Comprehensive Economic Partnership Countries. *Front. Environ. Sci.* 10, 879590. Doi: 10.3389/fenvs.2022.879590.
- Fidan, H.(2018). E-ticaret Müşteri Bağlılığı Gri İlişkisel Kümeleme Analizi. *AJIT-e: Academic Journal of Information Technology*, 9(32), 163-182. Doi: 10.5824/1309-1581.2018.2.010.x.
- Gani, A. (2017). The Logistics Performance Effect in International Trade. *The Asian Journal of Shipping and Logistics*, 33(4), 279-288. Doi: 10.1016/j.ajsl.2017.12.012.
- Giray, S. (2016). Investigation Of Convict Data By Two Stage Cluster Analysis. *Istanbul University Econometrics and Statistics e-Journal*, 25, 1-31.

- Górecka, A. K., Pavlić Skender, H. ve Zaninović, P. A. (2021). Assessing the Effects of Logistics Performance on Energy Trade. *Energies*, 15(1), 191. Doi:10.3390/en15010191.
- İndap, Ş. (2019). E-Ticaret Lojistiğinde Kargo Şirketlerinin Konumu ve Rekabet Güçlerini Geliştirecek Yenilikçi Çözüm Önerileri. *Journal of Entrepreneurship and Innovation Management*, 8(2), 39-67.
- Jayathilaka, R, Jayawardhana C, Embogama N, Jayasooriya S, Karunarathna N, Gamage T, et al. (2022). Gross domestic product and logistics performance index drive the world trade: A study based on all continents. *PLoS ONE* 17(3), e0264474. Doi: 10.1371/journal.pone.0264474.
- Jelizaveta, J., Ekaterina P.M., Galina V. I., Oksana L., Marina L., Elena S., Anne U.(2021). The Impact of Initial Data on The Logistics Performance Index Estimation: Estonian And Russian Study. *Logforum* 17 (1), 11. Doi: 10.17270/J.LOG.2021.554.
- Jomthanachai, S., Wong, W.P. & Khaw, K.W. (2022). An application of machine learning regression to feature selection: a study of logistics performance and economic attribute. *Neural Comput & Applic*, 34, 15781–15805. Doi:10.1007/s00521-022-07266-6.
- Kálmán B. & TóthA. (2021). Links between the economy competitiveness and logistics performance in the Visegrád Group countries: Empirical evidence for the years 2007-2018. *Entrepreneurial Business and Economics Review*, 9(3), 169-190. Doi:10.15678/EBER.2021.090311.
- Karaatlı, M. (2020). Asansörlerde Meydana Gelen Arıza Sebeplerinin Sınıflandırılması. *Alanya Akademik Bakış*, 4, 651-664.
- Kayalı, N. , Necef Yereli, A. & Onur, G. (2020). İşletme Yöneticilerinin Lojistik Maliyetlere Bakış Açılarının Değerlendirilmesine Yönelik Uygulama. *Yüzcüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 0(47) , 303-324.
- Khadim, Zunaira, Irem Batool, Ahsan Akbar, Petra Poulouva, and Minahs Akbar. (2021). Mapping the Moderating Role of Logistics Performance of Logistics Infrastructure on Economic Growth in Developing Countries. *Economies*, 9, 177. Doi: 10.3390/economies9040177.
- Koltan Yılmaz, Ş. & Şener, S. (2022). Analysis of The Countries According to The Prosperity Level with Data Mining. *Alphanumeric Journal*, 10(2), 85-104. Doi: 10.17093/alphanumeric.1002461.
- Koroğlu, Ö. & Kahraman, H. (2020). K-Ortalamlar Tabanlı En Etkili Meta-Sezgisel Kümeleme Algoritmasının Araştırılması. *Mühendislik Bilimleri ve Tasarım Dergisi*, Özel Sayı: Uluslararası Mühendislikte Yapay Zekâ ve Uygulamalı Matematik Konferansı (UMYMK 2020), 173-184. Doi: 10.21923/jesd.828575.
- Larson, P. D. (2021). Relationships between Logistics Performance and Aspects of Sustainability: A Cross-Country Analysis. *Sustainability*, 13(2), 623. Doi:10.3390/su13020623.
- Mendes dos Reis, J. G., Sanches Amorim, P., Sarsfield Pereira Cabral, J. A. and Toloı, R. C. (2018). The Impact of Logistics Performance on Argentina, Brazil, and the US Soybean

- Exports from 2012 to 2018: A Gravity Model Approach. *Agriculture*, 10(8), 2020:338. Doi:10.3390/agriculture10080338.
- Mohd, Azlan Abu Bakar, Harlina Suzana Jaafar. (2016). Malaysian Logistics Performance: A Manufacturer's Perspective. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 224, 571-578, Doi: 10.1016/j.sbspro.2016.05.442.
- Moldabekova, A., Philipp, R., Reimers, H. & Alikozhayev, B. (2021). Digital Technologies for Improving Logistics Performance of Countries. *Transport and Telecommunication Journal*, 22(2), 207-216. Doi: 10.2478/ttj-2021-0016.
- Özmen, M. , Delice, Y. , Kızılkaya Aydoğan, E. (2018). Telekomünikasyon Sektöründe PSO ile Müşteri Bölümlemesi. *Bilişim Teknolojileri Dergisi*, 11, 163-173.
- Öztemiz, H. H. & Karaa, İ. E. (2018). Lojistik Firmalarında Performans Ölçümü: Tek Skorlu Dengelenmiş Skor Kart ve Markov Zincirleri Analizi: Sertel Lojistik Örneği. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(2), 249-286.
- Pınar, A. & Diken, A. (2020). Lojistik Performans Endeksi Kapsamında Lojistik Üslerin Türkiye Ekonomisine Etkisi Üzerine Bir İnceleme. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(39), 1384-1406 . Doi: 10.46928/iticusbe.758630.
- Pretorius, O.R., Drewes, J.E., Engelbrecht, W.H. & Malan, G.C. (2022). Developing resilient supply chains in the Southern African Development Community: Lessons from the impact of COVID-19. *Journal of Transport and Supply Chain Management* 16(0), a737. Doi: 10.4102/jtscm.v16i0.737.
- Puertas, R., Martí, L. & García, L. (2014). Logistics performance and export competitiveness: European experience. *Empirica*, 41, 467–480. Doi: 10.1007/s10663-013-9241-z.
- Saini, M., & Hrušecká, D. (2021b). Comparative impact of logistics performance index, ease of doing business and logistics cost on economic development: a fuzzy QCA analysis. *Journal of Business Economics and Management*, 22(6), 1577-1592. Doi: 10.3846/jbem.2021.15586.
- Saini, M., & Hrušecká, D. (2021a). Influence of Logistics Competitiveness and Logistics Cost on Economic Development: An FsQCA Qualitative Approach. *E&M Economics and Management*, 24(2), 51–65. Doi: 10.15240/tul/001/2021-2-004.
- Selvi, H. Z. , Çağlar, B. (2017). Çok Değişkenli Haritalama İçin Kümeleme Yöntemlerinin Kullanılması. *Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi* 6, 415-429.
- Suroso, A. I. (2022). The Effect of Logistics Performance Index Indicators on Palm Oil and Palm-Based Products Export: The Case of Indonesia and Malaysia. *Economies*, 10(10), 261. Doi:10.3390/economies10100261.
- Şen, H. & Varürer, İ. (2019). OECD Üye Ülkeleri için İntihar Oranları Araştırması: Bir Kümeleme Analizi Çalışması. *Alphanumeric Journal*, 7(2), 471-484. Doi: 10.17093/alphanumeric.573611.

- Şener, S. , Koltan Yılmaz, Ş. (2021). Entropi Tabanlı ELECTRE TRI ve K-Ortalamlar Yöntemleriyle Ülkelerin Refah Düzeyine Göre Değerlendirilmesi. *Akdeniz İİBF Dergisi*, 21, 191-209.
- Tesfaye, B. Takele. (2019). The relevance of coordinated regional trade logistics for the implementation of regional free trade area of Africa. *Journal of Transport and Supply Chain Management*, 13, a417. Doi: 10.4102/jtscm.v13i0.417.
- Wang, D.-F., Dong, Q.-L., Peng, Z.-M., Khan, S., & Tarasov, A. (2018). The Green Logistics Impact on International Trade: Evidence from Developed and Developing Countries. *Sustainability*, 10(7), 2235. Doi:10.3390/su10072235.
- World Bank LPI, World Bank Logistics Performance Index - LPI, *lpi.worldbank.org* , (Erişim: 28.01.2023).
- Yalçın, S. & Ayyıldız, E. (2018). Analysis Of Airports Using Clustering Methods: Case Study In Turkey. *Journal of Management Marketing and Logistics* , 5(3), 194-205.
- Yıldız, Ali. Aydoğan, Kadir. Kartum, Göksel.(2020). Türkiye'nin Uluslararası Lojistik Performans Endeksindeki Konumunun Kümeleme Analizi ile Araştırılması. *Turkish Studies-Social Sciences*, 15(3), 1659-1679. Doi: 10.29228/TurkishStudies.41640.
- Yousefi, T. , Odabas, M. S. , Oktaş, R. (2020). Kümeleme Algoritmalarında Kullanılan Farklı Yöntemlere Genel Bakış. *Black Sea Journal of Engineering and Science*, 3, 173-189.
- Zaninović P.A., Zaninović V. & Skender H.P.(2021). The effects of logistics performance on international trade: EU15 vs CEMS. *Economic Research-Ekonomska Istraživanja*, 34(1), 1566-1582, Doi: 10.1080/1331677X.2020.1844582.

Ek 1. Değer Matrisi 1-40 Arası Ülkeler.

<i>SN</i>	<i>Ülke</i>	<i>2007</i>	<i>2010</i>	<i>2012</i>	<i>2014</i>	<i>2016</i>	<i>2018</i>
1	ABD	4,07	4,15	4,14	4,184653	4,152011	4,05
2	Afganistan	1,1	1,87	2	1,818951	1,835473	1,81
3	Almanya	4,19	4,34	4,26	4,323295	4,439356	4,37
4	Angola	2,25	1,69	2,48	2,105263	2,133789	1,86
5	Arjantin	2,81	2,75	2,94	2,831158	2,856412	2,77
6	Avustralya	3,65	3,78	3,83	3,99996	3,816468	3,97
7	Avusturya	4,06	3,68	4,05	3,63611	4,07841	4,18
8	Bahreyn	3,4	3,36	3,08	3,04	3,095094	2,72
9	Belçika	4	4,01	4,12	4,098801	4,053557	3,98
10	Benin	1,89	2,48	2,57	2,351515	2,391474	2,5
11	Birleşik Arap Emirlikleri	3,8	3,81	3,84	3,703943	4,069324	4,02
12	Birleşik Krallık	4,05	3,95	3,95	4,158261	4,20566	4,03
13	Bolivya	2,08	2,24	2,39	2,171007	2,109668	2,15
14	Bosna Hersek	2,26	2,22	2,86	2,554351	2,607002	2,42
15	Bulgaristan	2,47	2,3	3,2	2,9375	2,351053	2,76
16	Burkina Faso	1,89	1,89	2,4	2,348214	2,668512	2,43
17	Butan	1,95	1,83	2,29	2,182645	1,955844	1,91
18	Cezayir	1,83	2,06	2,02	2,540816	2,577318	2,42
19	Cibuti	1,92	2,33	1,51	2	2,297812	2,79
20	Çad	1,8	2	2	2,333333	2,074374	2,37
21	Çekya	3	3,25	2,96	3,28524	3,357148	3,46
22	Çin	3,2	3,54	3,61	3,669272	3,752359	3,75
23	Danimarka	3,82	3,99	4,07	3,816178	3,745903	3,96
24	Dominik	2,18	2,34	2,61	2,610672	2,289697	2,36
25	Ekvador	2,36	2,38	2,62	2,497314	2,46921	2,72
26	El Salvador	2,42	2,44	2,46	2,633917	2,249288	2,25
27	Endonezya	2,83	2,54	2,54	2,918715	2,645161	2,89
28	Eritre	2	1,35	1,83	1,676667	2,062937	1,86
29	Ermenistan	1,78	2,32	2,38	2,375	2,216773	2,48
30	Estonya	2,91	2,75	2,79	3,338095	3,17635	3,1
31	Fildişi Sahili	2,22	2,37	2,31	2,40873	2,463248	2,89
32	Filipinler	2,26	2,57	2,8	2,6	2,550097	2,73
33	Finlandiya	3,81	4,08	4,12	3,518235	4,007231	4
34	Fransa	3,82	4	3,96	3,982774	4,011015	4
35	Gabon	2,4	2,09	2	2,083333	2,045943	2,09
36	Gana	2,25	2,52	2,05	2,669054	2,484248	2,44
37	Gine	2,33	2,1	2,34	2,097318	2,011655	1,56
38	Gine-Bissau	2,25	1,56	2,68	2,285714	1,907407	1,78
39	Guatemala	2,13	2,37	2,59	2,535714	2,20135	2,2
40	Guyana	1,78	1,99	2,15	2,395066	2,236232	2,09

Kaynak: World Bank LPI

Ek 2. Değer Matrisi 41-80 Arası Ülkeler.

	Ülke	2007	2010	2012	2014	2016	2018
41	Güney Afrika	3,42	3,42	3,79	3,2	3,776261	3,19
42	Güney Kıbrıs	2,91	2,94	3,17	2,871428	3	2,89
43	Haiti	2,14	2,17	1,78	1,998047	1,471292	1,94
44	Hırvatistan	2,5	2,36	3,35	2,922822	2,989697	3,01
45	Hindistan	2,9	2,91	2,87	2,877227	3,337178	2,91
46	Hollanda	4,29	4,25	4,15	4,229527	4,289743	4,21
47	Honduras	2,32	2,31	2,35	2,242481	2,03975	2,47
48	Hong Kong	4,06	4	4,12	3,971997	4,102599	3,97
49	İrlanda	3,72	3,76	3,35	3,84	3,772744	3,29
50	İspanya	3,51	3,58	3,74	3,773806	3,716888	3,84
51	İsveç	4,11	4,03	4,13	4,09375	4,270132	4,24
52	İsviçre	4,13	4,17	3,98	4,043594	4,189523	4,02
53	İtalya	3,52	3,72	3,74	3,775923	3,791468	3,85
54	Jamaika	2,03	2,07	2,27	2,842107	2,23237	2,32
55	Japonya	4,11	4,19	4,11	4,155425	4,096887	4,25
56	Kamboçya	2,3	2,12	2,2	2,583333	2,362919	2,14
57	Kamerun	2	2,1	2,24	1,853742	2,205693	2,57
58	Kanada	3,95	4,03	3,99	4,054256	4,141614	3,75
59	Katar	2,63	2,75	3,23	3,439141	3,568039	3,38
60	Kazakistan	1,86	2,66	2,6	2,383023	2,761905	2,55
61	Kenya	2,15	2,14	2,16	2,402778	3,209709	2,55
62	Kırgızistan	2,06	2,09	2,49	2,045971	1,96	2,38
63	Kolombiya	2,28	2,59	2,72	2,442362	2,429151	2,67
64	Komorlar	2,46	1,76	1,94	2,3	2,36412	2,25
65	Kore Cum.	3,44	3,62	3,74	3,791016	3,790535	3,73
66	Kosta Rika	2,43	2,56	2,6	2,432331	2,317628	2,49
67	Kuveyt	2,83	3,33	2,82	3,159088	2,92298	3,02
68	Kuzey Makedonya	2,29	2,55	2,6	2,498898	2,581145	2,47
69	Lao	2	1,95	2,4	2,20625	1,761834	2,44
70	Letonya	2,56	2,88	2,52	3,029151	3,235385	2,98
71	Liberya	2,14	2	2,41	2,571429	2,012614	1,91
72	Litvanya	2,3	2,72	2,58	3,184799	3,571429	2,73
73	Lübnan	2,14	3,05	2,41	2,527778	2,642975	2,64
74	Lüksemburg	3,86	4,06	3,79	3,909091	4,235	3,63
75	Macaristan	3,12	3,08	3,14	3,179665	3,48396	3,27
76	Madagaskar	2,13	2,63	2,4	2,147727	2,118222	2,16
77	Malezya	3,33	3,5	3,43	3,558952	3,447615	3,15
78	Meksika	2,68	2,95	3,03	3,036238	2,890923	2,85
79	Mısır	2	2,22	3,07	2,86127	3,07241	2,82
80	Moğolistan	1,92	1,94	2,22	2,287051	2,051282	2,1

Kaynak: World Bank LPI

Ek 3. Değer Matrisi 81-120 Arası Ülkeler.

	Ülke	2007	2010	2012	2014	2016	2018
81	Moldova	1,94	2,05	2,44	2,554241	2,352941	2,02
82	Myanmar	1,69	1,92	2,1	2,142857	2,329592	1,99
83	Nepal	1,77	1,8	1,87	2,261434	2,266667	2,19
84	Nijer	1,4	2,28	2,45	2,079882	2,222419	2
85	Nijerya	2,23	2,43	2,27	2,559328	2,398846	2,56
86	Norveç	3,82	4,22	3,86	4,191941	3,9545	3,69
87	Özbekistan	2	2,54	2,25	2,011111	2,44683	2,57
88	Pakistan	2,37	2,08	2,69	2,669871	2,697275	2,2
89	Panama	2,79	2,63	2,94	2,995915	3,281587	3,13
90	Papua Yeni Gine	2	1,91	2,2	2,227937	2,322611	1,97
91	Paraguay	2,47	2,44	2,41	2,4553	2,445662	2,55
92	Peru	2,57	2,66	2,73	2,720363	2,623704	2,28
93	Polonya	2,69	2,98	3,1	3,083333	3,169237	3,21
94	Portekiz	3,16	3,17	3,42	3,372114	3,088148	3,25
95	Romanya	2,73	2,25	2,51	2,773306	2,882353	2,91
96	Ruanda	1,53	1,63	1,88	2,32197	2,621956	2,76
97	Rusya	2,23	2,38	2,45	2,589942	2,429523	2,78
98	Senegal	2,09	2,64	2,31	2,3	2,233494	2,22
99	Sırbistan	2,18	2,3	2,62	2,725668	2,491071	2,6
100	Singapur	4,27	4,22	4,15	4,278593	4,20396	4,06
101	Slovakya	2,68	3	2,99	3,218518	3,243352	3
102	Slovenya	3,22	2,65	3,24	3,349875	3,189909	3,26
103	Solomon Adaları	2	2,23	2,03	2,463384	2,20718	2,21
104	Sudan	2,36	1,78	2,01	1,897661	2,201694	2,18
105	Suriye	1,91	2,45	2,54	2,076923	1,237654	2,51
106	Suudi Arabistan	2,95	3,27	3,22	3,34218	3,235413	3,11
107	Şili	3,06	2,86	3,18	3,172441	2,771319	3,21
108	Tacikistan	2	2	2,03	2,364091	2,133333	2,17
109	Tayland	3,16	3,16	3,08	3,40451	3,12367	3,14
110	Togo	2,25	1,82	2,46	2,072934	2,236628	2,23
111	Tunus	2,83	2,56	2,88	2,299082	2,444444	2,1
112	Türkiye	2,94	3,08	3,62	3,533005	3,493645	3,21
113	Ukrayna	2,35	2,44	2,69	2,649754	2,494807	2,22
114	Umman	2,86	3,06	2,96	2,884615	3,436481	3,16
115	Uruguay	2,38	2,58	2,87	2,511075	2,794872	2,43
116	Ürdün	2,62	2,69	2,48	2,590152	2,774781	2,72
117	Venezuela	2,51	2,44	2,17	2,605082	2,345295	2,1
118	Vietnam	2,5	2,56	2,68	3,112863	2,695191	3,01
119	Yeni Zelanda	3,61	3,54	3,42	3,671443	3,549123	3,99
120	Yunanistan	3,05	2,94	2,88	3,166275	3,316384	3,17

Kaynak: World Bank LPI

Acil Sağlık Hizmetlerinde Çalışan Personelin Beş Faktör Kişilik Özellikleri ile Ekip Çalışması Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Ahmet ERKASAP¹

Gülşah İNANÇ²

Ali ÖZCAN³

Öz

Ekip çalışması aynı amaç doğrultusunda çalışan kişilerin iş süreçlerini ve yöntemlerini sürekli geliştirmek ve örgütsel faaliyet sunabilmek için birlikte çalıştıkları bir sistem olarak tanımlanabilir. Ekip çalışması çalışanların yeteneklerini ortaya çıkarmada etkili olabileceğinden son zamanlarda ekip çalışmasının önemi artmıştır. Kişilik ise her bireyin farklı olarak ortaya koyduğu tutum ve davranışlar bütünüdür. Yaşamdaki insan sayısı kadar farklı kişilik vardır. Hiç kimse kişilik olarak bir diğerine benzemez. Tıpkı herkesin parmak izinin farklı olması gibi, kişiliklerde farklıdır. Bu araştırmanın temel amacı kişilik özellikleri ile ekip çalışmasına uyum arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Bu ana amaçtan hareketle çalışmanın örnekleme amaçlı örnekleme yoluyla 303 hastane öncesi acil sağlık hizmetleri çalışanından oluşmuştur. Araştırma nicel yöntemle yürütülmüştür. Araştırmanın verileri toplanırken Beş Faktör Kişilik Özellikleri Ölçeği, Ekip Çalışması Tutumları Ölçeği ve Sosyodemografik Bilgi Formu kullanılmıştır. Araştırma verileri SPSS IBM 26 istatistik programında Pearson Korelasyon Testi, Bağımsız Örneklemler T Testi ve Tek Yönlü ANOVA testiyle analiz edilmiştir. Araştırmanın sonucuna göre ekip çalışmasına yönelik tutumlar dışadönüklük, sorumluluk, uyumluluk ve yeniliğe açıklık kişilik özellikleriyle pozitif yönde anlamlı olarak ilişkilidir. Ek olarak ekip çalışmasına yönelik tutumlar yapılan işten memnun olma durumuna göre anlamlı olarak farklılaşmaktadır. Bu sonuç konuyla ilgili daha önce yapılmış araştırmaların sonuçlarıyla uyumludur.

Anahtar Kelimeler: Kişilik, Ekip çalışması, Beş Faktör Kişilik Özellikleri, Sağlık Çalışanları

Jel Kodları: L29, M12, M50

Examination of the Relationship Between Five Factor Personality Traits and Teamwork among Emergency Health Services Personnel

Abstract

Teamwork has gained increasing importance in recent times as it can effectively bring out the abilities of employees. Teamwork can be defined as a system in which individuals working towards the same goal collaborate to continuously improve work processes, methods, and organizational activities. Personality, on the other hand, refers to the attitudes and behaviors that individuals exhibit uniquely. There are as many different personalities as there are people in life. No one has the same personality as another. Just as everyone's fingerprints are different, so are their personalities. The main objective of this research is to examine the relationship between personality traits and compatibility with teamwork. The sample of this study consisted of 303 pre-hospital emergency health services employees, selected through purposive sampling. The research was conducted using a quantitative method. The data of the research were collected through the Five Factor Personality Traits Scale, Teamwork Attitude Scale, and Sociodemographic Information Form. The research data were analyzed using Pearson Correlation Test, Independent Samples T-Test, and One-Way ANOVA test in SPSS IBM 26 statistical program. According to the results of the research, attitudes towards teamwork were found to be significantly positively correlated with extraversion ($r = .72, p < .05$), neuroticism ($r = .51, p < .05$), conscientiousness ($r =$

¹ Sorumlu Yazar, Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Gedik Üniversitesi, ahmet.erkasap@gedik.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6239-1700

² gulsahinanc@gmail.com, ORCID: 0009-0009-1836-0622

³ Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Nişantaşı Üniversitesi, ali.ozcan@nisantasi.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3751-8148

.67, $p < .05$), agreeableness ($r = .69$, $p < .05$), and openness to innovation ($r = .73$, $p < .05$) personality traits. Additionally, attitudes towards teamwork varied significantly based on job satisfaction.

Keywords: Personality, Teamwork, Five Factor Personality Traits, Health Care Worker

Jel Classification Codes: L29, M12, M50

Atif/Cite as: Erkasap, A., İnanç, G., Özcan, A. (2023). Acil Sağlık Hizmetlerinde Çalışan Personelin Beş Faktör Kişilik Özellikleri ile Ekip Çalışması Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Karadeniz Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 62-85.

1. Giriş

Kişilik, her bireyin farklı olarak ortaya koyduğu tutum ve davranışlar bütünüdür (Friedman ve Schustack, 2012). Yaşamdaki insan sayısı kadar farklı kişilik vardır. Hiç kimse kişilik olarak bir diğerine benzemez. Tıpkı herkesin parmak izinin farklı olması gibi, kişiliklerde farklıdır (Nelson ve Quick, 2003).

Ekip çalışması, belirli amaca yönelik, bilinçli biçimde gerçekleştirilen iş birliği sürecidir. (Hartnell vd., 2011).

Hastane öncesinde acil vakalarda hızlı ve doğru müdahale hastanın mortalite ve morbiditesini etkiler (Aslan ve Güzel, 2018:4995). Çalışan personelin kişilik özellikleri ekip içindeki uyumuna yansıdığı düşünülerek sağlık hizmetlerinde görevli çalışanların sahip oldukları beş faktör kişilik özellikleri ile başarılı ekip üyesi olabilme tutumu arasındaki ilişkinin incelenmesinin hem hasta ve yaralının yararına hem de çalışma ortamındaki ekip yararına olabileceği için araştırılması gerekmektedir.

2. Ekip Kavramı

Ekip; bir hedefe ulaşmak için sürekli etkileşim ve yardımlaşma içinde bulunan iki veya daha fazla bireyden oluşan, aynı görevde işleri paylaşmış kişiler topluluğudur (Phil Baguley, 2004). Bir takımın ekip olarak tanımlanabilmesi için, üyelerinin bir uzmanlık alanının olması, birbirlerini desteklemesi, birbirlerinin ne demek istediğini anlaması ve göreve başlamadan evvel planlanan şeyleri değişen durumlar esnasında uygulayabilme becerisi olmalıdır (Phil Baguley, 2004). Ekibin bağlı olduğu ve üyelerinin de kendi öz değerleriyle örtüşen ortak değer sisteminin olması gerekir. Ortak değer sistemi ekip üyelerinin kendilerine ve birbirlerine güvenmesiyle, bireylerin istediklerini zorlanmadan ve zorlamadan elde etmesiyle ve sorunları krizsiz çözüme kararlılığı ile oluşur ve gelişir. Ekip kalitesinin yükselmesi ortak değerler sisteminin varlığı ve ekip olarak uyumlu çalışma becerisini geliştirmekle mümkün olacaktır (Baltaş, 2005).

2.1. Ekip Çalışması

Ekip çalışması aynı amaç doğrultusunda çalışan kişilerin iş süreçlerini ve yöntemlerini sürekli geliştirmek ve örgütsel faaliyet sunabilmek için birlikte çalıştıkları bir sistem olarak tanımlanabilir (Rosen vd., 2018). Ekip çalışması çalışanların yeteneklerini ortaya çıkarmada

etkili olabileceğinden son zamanlarda ekip çalışmasının önemi artmıştır (Buchanan, 1997). İnsanlar normal hayatında da yaşamlarını sürdürebilmek için başka kişilere ihtiyaç duymaktadır sağlık sektöründe de aynı şekilde bir işte daha verimli olabilmek daha çok hastaya faydalı olabilmek için bilgi ve becerileri birleştirerek ortak hareket etmeleri gerekmektedir. Ayrıca ekip çalışması hastane öncesinde sorunların çözümünde yararlanılan bir yaklaşımdır (Luecke, 2004). Hastane öncesinde ekip çalışmasının benimsenmesi çalışanların isteklendirme ve iş doyumunu gibi bireysel yararlar sağlamanın yanı sıra çalışanlar arasında bilgi paylaşımı ve iletişimi dolayısıyla verimliliği ve başarıyı artırdığı için ekip açısından da fayda sağlamaktadır (Hellyar vd., 2019).

Ekip çalışması hakkında yeterli ve kapsamlı eğitim alanların verdiği hizmetin niteliğinin arttığı belirtilmektedir. Ekip çalışması eğitimi alan bireylerin sunduğu hizmette hatalar azalmakta çalışanların birbirlerine olan tutumları düzelmekte ve ekip çalışması ile ilgili sahip olunan bilgilerin doğruluğunun derecesi de artmaktadır (İşcan, 2011).

2.1.1. Başarılı Ekiplerin Özellikleri

Başarılı ekibin üyelerinde bulunması gereken özellikler çok sayıda araştırmacı tarafından araştırılmıştır. Horwitz (1970)' in araştırmasına göre bu özellikler şunlardır:

- Mesleki özellikler: Öğrenme isteği, esneklik, bakış açısı, oylama yoluyla alınan kararlara katılım ve kabullenme davranış
- Ekip arkadaşlarına yönelik tutumlar: Güven, iyi niyet ve saygı
- Bireysel özellikler: İletişim kurma becerisi, dışadönüklük, özgüven, mesleki yeterlilik ve kendine saygı duyma

2.1.2. Ekip Çalışmasını Engelleyen Faktörler

Hastane öncesinde çalışan personel birbirlerinden daha farklı eğitim alabilmektedirler. Bu nedenle sağlık personelleri ekip çalışması ve birbirlerinin görevleri ile ilgili konularda yetersiz kalıyorlar. Ayrıca çalışanın işe uyumunu sağlama ve davranışların kazandırılmasında da farklı yöntemler olabilmektedir. Okul döneminde sağlık meslek öğrencilerine ekip çalışması konusunda yeterli eğitim verilmemesi ekip çalışmasını olumsuz yönde etkilemektedir (Atasoy vd., 2010). Ekip çalışması etkin bir şekilde yürütülmesi için görev yetki ve sorumlulukların açık ve net bir şekilde belirlenmiş olması gerekmektedir. Ekip üyeleri kendi görevlerini bildikleri gibi ekip arkadaşlarının da görevlerini bilmelidirler (Clements vd., 2007). Ekip lideri varken diğer personellerin aktif olması, laflarını geçirmeye çalışması ekip liderini yetersiz kılar bu da ekip çalışmasını kötü etkiler (Burns vd., 2012). Fakat etkin yürütülen bir ekip çalışması, üyelerinin

kendi uzmanlık alanlarını ilgilendiren konularda yetki dağılımını zorunlu kılmaktadır. Bu sebeple ekibin üyesi olan sağlık personeli, kendi uzmanlığına giren konularda yetki dağılımını yapmalıdır. Kendini diğerlerinden daha güçlü pozisyonda gören kişi, ekibin diğer üyelerinin üzerinde hâkimiyet kurarak onları yönetmeye çalışacaktır (Manser, 2009).

2.2. Sağlık Ekibi

Sağlık ekibi farklı görüşlere sahip fakat ortak değerleri ve hastanın iyilik hali gibi özel bir hedefi paylaşan ve farklı disiplinlerden gelen bir profesyonel grubu olarak tanımlanmaktadır (Çıraklı vd., 2015). Sağlık alanında ihtiyaç duyan bireye düzenli adil ve gereksinimlerini karşılayacak biçimde dağılımı sağlık ekibi ile sağlanır (Tosun ve Akbayrak, 2002).

2.3. Sağlık Ekibinin Ekip Çalışmasındaki Önemi

Ekip çalışması verilen sağlık hizmetinde bölünmeyi önler ve kaliteyi arttırmaktadır. Kanada Sağlık Konseyi, Kanada'daki sağlık örgütlerinde ekip çalışmasını geliştirmenin gerekliliğini tanımlayan iki rapor yayınlamıştır. Sağlık insan gücü kaynakları ile ilgili son raporlar ekip çalışmasının personel azlığını, stresi ve sağlık profesyonelleri arasındaki tükenmişliği azaltmayla birlikte bakım kalitesini ve hasta güvenliğini geliştirmede en etkili yol olabileceğini öne sürmektedir (CHSRF, 2006).

2.4. Hastane Öncesi Acil Sağlık Hizmetlerinde Ekip Çalışması

Sağlık sektörü büyük emek ve özveri gerektirmektedir. Acil sağlık hizmetleri çalışanları takım çalışması konusunda oldukça hassastır. Hastane öncesinde uzmanlaşma seviyesinin ve işlevsel bağımlılığın çok yüksek olması, yapılan işlerin karmaşık, değişken, ertelenemez, hata ve belirsizliklere karşı oldukça duyarlı ve toleranssız olması ekip çalışmasını gerektirmektedir (Aktaran Kavuncubaşı, 2000:52). Hastaya sunulan hizmet bir ekip çalışması sonucunda sağlanmaktadır. Hastane öncesinde çalışan personel acil sağlık hizmeti gereken hastanın hayati fonksiyonlarının sürdürmek, durumunun kötüye gitmesinin engelleyerek tedavinin başlatılması ve uygun sağlık kuruluşuna taşınması amacıyla bir ekip liderinin yönlendirmesi ve ekip çalışması ile yürütmektedir (AHA 2010). Ekip çalışmasının yeterli olmadığı durumlarda müdahalede gecikme hasta hakkında eksik bilgilere sahip olma yapılan müdahalenin kalitesinin düşmesi gibi sorunlar ortaya çıkar (Lyubovnikova vd., 2018).

3. Kişilik: Tanımı, Özellikleri ve Önemi

Kişilik, bir bireyin düşünce, davranış ve duygusal tepkilerinin kalıplaşmış bir düzenidir. Bu kalıplaşmış düzen, bireyin genetik mirası, çevresel etkiler ve yaşam deneyimleri gibi birçok faktör tarafından şekillenir. Kişilik, bireyin benliğinin bir ifadesidir ve farklı insanların farklı

kişilik özellikleri vardır. Kişilik, bir bireyin diğer insanlarla olan ilişkilerinde, yaşam deneyimlerinde ve kişisel hedeflerinde önemli bir rol oynar (Friedman ve Schustack, 2012). Kişilik, insan davranışının ve zihinsel süreçlerinin temel bir bileşenidir. Kişilik, bireyin benzersiz özelliklerini, düşüncelerini, hislerini ve davranışlarını tanımlayan bir kavramdır. Kişilik, birçok faktörün bir araya gelmesi sonucu oluşur ve insanların birbirinden farklı olmalarının nedenlerinden biridir (Özdemir vd., 2012).

Kişilik, insanların düşünce, davranış ve duygusal tepkilerinin kalıplaşmış bir düzenidir. Kişilik özellikleri, birçok faktörün bir araya gelmesi sonucu oluşur ve insanların birbirinden farklı olmalarının nedenlerinden biridir (Widiger ve Costa, 1994). Kişilik, bireyin hayatında önemli bir role sahiptir. Bu önemli roller şu şekilde sıralanabilir. İlk olarak iş başarısı üzerinde kişiliğin önemli bir etkiye sahip olduğunu bildiren araştırmalar bulunmaktadır (Ones ve Viswesvaran, 1997).

3.1. Kişiliğin Tanımlanmasında Kullanılan Kuramlar

Kişilik, bireyin hayatında önemli bir role sahiptir. Kişilik özellikleri, iş seçiminde, arkadaşlık ilişkilerinde, romantik ilişkilerde, eğitimde, sağlıkta ve genel refah düzeyinde etkilidir. Örneğin, iş seçiminde kişilik özellikleri önemlidir çünkü bazı işler, belirli kişilik özellikleriyle uyumludur (Koroğlu, 2014). Diğer bir deyişle her bir mesleğin gerektirdiği birtakım özellikler bulunmaktadır. Bununla birlikte, bu mesleklere uygun da birtakım kişilik özellikleri bulunmaktadır (Ozer,1994). Bu duruma bir örnek olarak, öğretmenlik mesleği insanlarla birlikte çalışmaktan zevk almayı, güçlü iletişim becerilerine sahip olmayı ve duygu düşüncelerini başarılı bir biçimde aktarabilmeyi gerektirmektedir. Öğretmenlik mesleğine uymayan kişilik özelliklerine sahip olan biri bu mesleği yaparken zorlanabilir. Örneğin oldukça içekapanık ve iletişim becerileri zayıf olan biri için öğretmenlik mesleği yorucu olabilir (Eryetiş, 2016).

Kişilik meslek seçiminde olduğu gibi birçok alanda büyük bir öneme sahiptir. Çünkü kişilik özellikleri, bireyin davranışını, düşüncesini ve duygularını belirleyen özelliklerdir. Kişilik özellikleri, bireyin benzersizliğini yansıtır ve farklı insanların farklı kişilik özellikleri vardır (Allport, 1967).

3.1.1. Psikodinamik Kuram Bakış Açısıyla Kişilik

Psikodinamik kuram, insan davranışlarının, bilinçaltı dürtülerden ve geçmiş yaşantılardan kaynaklandığını savunan bir psikolojik yaklaşımdır. Psikodinamik kurama göre, kişilik özellikleri ve davranışlar, geçmiş yaşantıların ve bilinçaltındaki dürtülerin etkisi altındadır

(Geçtan E., 2006). Örneğin, çocuklukta yaşanan olumsuz bir deneyim, kişinin ileriki yaşamında davranışlarını ve kişilik özelliklerini etkileyebilir.

Kişilik, psikodinamik kurama göre sürekli olarak gelişen ve değişen bir yapıdır. Kişilik gelişimi, çocuklukta yaşanan deneyimlerden ve çevreden etkilenir. Bu etkileşimler sonucu kişilikte olumlu veya olumsuz değişiklikler ortaya çıkabilir.

3.1.2.Davranışçı Kuramlar Bakış Açısıyla Kişilik

Davranışçı kuramlar, kişiliği etkileyen faktörlerin çoğunun dış çevredeki olaylardan kaynaklandığını savunur. Bu kurama göre, insan davranışları ödül ve ceza gibi çevresel etkenler tarafından şekillendirilir (Feist ve Roberts, 2006). Davranışçı yaklaşım, kişiliği, öğrenme sürecinde edinilen davranış kalıplarından oluşan bir dizi davranış olarak görür.

Davranışçı kuramlara göre, kişilik, öğrenme yoluyla kazanılan davranış kalıplarından oluşur. Bu kalıplar, çevresel etkilerle bağlantılıdır ve ödül ve ceza gibi çevresel faktörler tarafından şekillendirilir (Neill ve Fleming, 2003). Örneğin, bir kişi, bir davranışı tekrar etmek için olumlu bir sonuç aldığı anda, bu davranış kalıbı güçlenir ve tekrarlanır. Aynı şekilde, bir davranışın olumsuz sonuçları varsa, bu davranış kalıbı zayıflar ve sonunda terk edilir (Neill ve Fleming, 2003).

3.1.3.Sosyal Öğrenme Kuramları Bakış Açısıyla Kişilik

Sosyal öğrenme kuramı, kişiliğin sosyal etkileşimlerle, özellikle öğrenme süreciyle şekillendiğini öne sürer. Bu kurama göre, kişilik hem bireysel deneyimler hem de sosyal etkileşimler yoluyla edinilen davranış kalıplarından oluşur (Rotter vd., 1972).

Sosyal öğrenme kuramına göre, kişilik özellikleri edinme sürecinde bireysel deneyimler, sosyal çevre ve biyolojik faktörler birlikte etkilidir. Örneğin, bir kişinin ailesi, arkadaşları ve toplumun diğer üyeleri tarafından etkilenmesi, kişiliği şekillendirmede önemli bir rol oynar (Bandura ve Walter, 1977).

Bu kurama göre, kişilik özellikleri, davranışları taklit etme, ödüllendirme ve cezalandırma yoluyla edinilir. Örneğin, bir çocuk, anne-babasının veya öğretmenin model aldığı davranışları taklit ederek, bu davranış kalıplarını benimseyebilir. Aynı şekilde, bir davranışın ödüllendirilmesi, o davranışı tekrarlama olasılığını artırırken, bir davranışın cezalandırılması, o davranışı tekrarlamayı azaltabilir (Jones, 1989).

3.1.4. Araştırma Odaklı Kuramlara Göre Kişilik

Araştırma odaklı kişilik kuramları, kişiliği bilinçdışı gçler ya da karşılanmamış psikolojik ihtiyaçlar bağlamında ele almamaktadırlar. Araştırma odaklı kişilik kuramları kişiliğin ölçülmesini hedef almaktadır. Diğer bir deyişle çeşitli lme araçlarıyla kişiliğin ele alınması hedeflenmektedir. Kişiliği oluşturan özellikler “trait” olarak isimlendirilmektedir. Trait kişiliğin alt bileşenleri olarak yorumlanabilir. Örneğin dışadönük kişiliğe sahip birey, içedönük kişi ya da duygusal olarak dengesiz biri dediğimizde çevremizdeki kişilerin kişiliklerine birtakım sıfatlar yoluyla tanımlamaya çalışırız (Yazgan ve Yerlikaya, 2012).

Araştırma odaklı kuramların temel bakış açısı bu sıfatları ölçülebilir ve gözlenebilir bir şekilde ele almaktır. Gordon Allport’a göre kişilik sonsuz türde olabilir. Diğer bir deyişle yeryüzünde insan sayısı kadar farklı kişilik bulunmaktadır. Bir kişinin tam olarak dışadönük biri olduğundan ya da tam olarak içedönük biri olduğundan bahsetmemiz Gordon Allport’a göre anlamlı değildir. Allport’a göre kişilik iki uçlu bir boyuttan oluşmaktadır (Allport, 1967).

3.2. Ayırıcı zellikler Kuramı

Kişilik psikolojisi, bireylerin tutumları, düşünceleri ve davranışları arasındaki süreklilik ve farklılıkları incelemektedir. Kişilik kuramları, bu sürekliliği ve farklılıkları açıklamak için çeşitli yaklaşımlar benimsemektedirler. Bu bölümde, Ayırıcı zellikler Kuramının (Distinctiveness Theory) kişiliğin oluşumunda nasıl bir rol üstlendiği ele alınmıştır. Ayırıcı zellikler Kuramı, sosyal psikoloji ve kişilik psikolojisi alanlarında yaygın olarak kabul görmüş bir kuramlardan biridir. Kuram, bireylerin kimlik ve kişiliklerini oluştururken kendilerini diğerlerinden ayırt etmeye meyilli olduklarına vurgu yapmaktadır (Baltax, 1978).

Ayırıcı zellikler Kuramı, insanların kendilerini diğerlerinden ayırması ve zgn bir kişilik oluşturmak için kendi ayırıcı özelliklerini ortaya çıkarma meyilli olduğunu ileri sürmektedir (McGuire ve Padawer-Singer, 1976). Ayırıcı zellikler Kuramı, bireylerin kendilerini diğerlerinden farklı kılan özelliklerin, kişiliklerinin daha belirgin bir şekilde açığa vurduğunu savunmaktadır. Diğer bir deyişle kuram bireylerin diğerlerinden farklılaşan, ayırışan, zgn yönleriyle ilgilenmektedir. Bu bağlamda, kuram kişilik inşasında bireysel farklılıkların ehemmiyetine işaret etmektedir (Mielke, 2004).

3.3. Beş Faktör Kişilik Kuramı

Kişiliği araştırma odaklı ele alan kuramlardan biri de Beş Faktör Kişilik Kuramıdır. Beş Faktör Kişilik Kuramı (Five-Factor Model) olarak bilinmektedir. Beş Faktör Kişilik Kuramı kişilik

özelliklerini beş genel faktör altında sınıflandırmaktadır: dışadönüklük, uyumluluk, duygusal dengesizlik, deneyime açıklık ve sorumluluk (Costa ve McCrae, 1992).

McCrae ve Costa (1985, 1987) yaptığı çalışmalar sonucunda tüm bireyler için genel beş faktörlü bir kişilik tipleri sınıflaması oluşturmuşlardır. Kişilik tiplerinin belirlenmesinde McCrae ve Costa faktör analizi adı verilen bir istatistiksel bir teknik kullanılmıştır. Faktör analizi büyük veri kümelerinde yer alan çeşitlilikleri en az kümede ifade etmeye yarayan bir istatistiksel testtir. Buna göre farklı ve eşsiz kişilik özellikleri iki boyutlu beş ana faktör altında ifade edilmiştir. Araştırmacıların gerçekleştirdiği faktör analizi süreci bizlere kişiliğin dışadönüklük, uyumluluk, duygusal dengesizlik, deneyime açıklık ve sorumluluk beş ana faktör altında toplanabileceğini göstermiştir.

3.3.1.Dışadönüklük (Extraversion)

Bu faktör, enerji, canlılık ve sosyal etkileşimlerde bulunma eğilimini ifade etmektedir. Dışadönük kişiler genellikle sosyal, konuşkan ve eğlencelidirler. Bu faktörden yüksek puan alan bireyler dışadönük olarak tanımlanabilir. Dışadönük bireyler için sosyaliteyi gerektiren etkinlikler, işler daha kolaydır bununla birlikte dışadönükler kişisel ve tek yapmaları gereken etkinliklerden çabuk sıkılırlar. Bu boyuttan alınan düşük puanlar içedönüklüğe işaret eder. İçedönüklük ise dışadönüklüğün tam zıt kutbu resmetmektedir. Diğer bir deyişle, içedönük kişiler insanlarla birlikte çalışmaktansa kendi başlarına olmayı tercih ederler. Örneğin yazarlar, din insanları bu kategoride değerlendirilebilir. Dışadönük olan sağlık çalışanlarının ekip çalışmasına daha uygun olabilecekleri öngörülmektedir (John vd., 2008).

3.3.2.Uyumluluk (Agreeableness)

Uyumluluk, başkalarıyla adaptive bir şekilde ilişki kurma ve işbirliği yapma eğilimini ifade etmektedir. Yüksek uyumluluk düzeyine sahip kişiler genellikle hoşgörülü, yardımsever ve affedicidirler (Graziano ve Tobin, 2009). Uyumluluk kişilik özelliğine sahip kişiler diğerlerinin refahını gözetme konusunda daha isteklidirler. Toplum yanlısı davranışların gösterilmesi prososyal davranışların sergilenmesi uyumluluk kişilik özelliğine sahip kişiler için daha kolaydır. Buna karşılık bu boyuttan alınan düşük puanlar ise düşük uyumluluğa sahiptir. Uyumluluk kişilik özelliğine sahip olmayan bireyler diğerlerine görüşlerini dayatmayı planlarını ya da isteklerini kendi içsel referanslarına göre vermeyi tercih ederler. Bu kapsamda uyumluluk puanı yüksek olan sağlık çalışanlarının daha yüksek ekip çalışması işbirliğine yatkın olmaları bu çalışma kapsamında beklenmektedir (Deniz ve Erciş, 2008).

3.3.3. Duygusal Dengesizlik (Neuroticism)

Duygusal Dengesizlik, duygusal istikrarsızlık ve stresli durumlara negatif bir şekilde tepki verme eğilimini tanımlar. Yüksek duygusal dengesizlik puanına sahip kişiler genellikle endişeli, sinirli ve depresyondadırlar (Lahey, 2009). Bu kişilik tipine sahip bireyler duygularını tolere etme konusunda güçlük yaşamaktadırlar. Duygu düzenleme, öfke yönetimi gibi duygu regülasyonu ile ilişkili beceriler duygusal dengesizlik düzeyi yüksek kişilikler için oldukça zorlayıcıdır. Buna karşılık duygusal dengesizlik düzeyi düşük olan bireyler kendilerini duyguları üzerinden ifade etmekteyse duygularını yöneten bilişler üzerinden ifade etmektedir. Bu konuda Türkiye kültürü incelendiğinde iş yerinde, hastanelerde veya trafiklerde Türk milleti olarak kendimizi duygularımız üzerinden doğrudan iletişimle ifade ettiğimizi söylemek yanlış olmaz (Dökmen, 2009). Ancak bu kültürümüzün tüm bireyleri için geçerli bir şey değildir. Duygusal dengesizliği düşük olan bireyler ise duygu yönetimi ve çatışma çözme süreçleri konusunda yetkindir. Bu çalışma kapsamında duygusal dengesiz kişilik tipi düzeyi ile ekip çalışmasına uyum arasında negatif yönde bir ilişki beklenmektedir.

3.3.4. Deneyime Açıklık (Openness to Experience)

Deneyime açıklık yeni deneyimlere açık olma ve karmaşık fikirleri ve duyguları anlama eğilimini ifade etmektedir. Yüksek deneyime açıklık puanına sahip kişiler genellikle yaratıcı, maceraperest ve entelektüeldirler (McCrae ve Sutin, 2009). Deneyimlere açıklık kişilik tipine sahip bireyler yeni kültürleri, yeni fikirleri ve yeni insanları tanıma konusunda oldukça isteklidirler. Dogmalardan çok yenilikler onlar için ilgi çekicidir. Deneyime açıklık puanı düşük olan bireyler için yenilikler bir tehdit olarak algılanabilir. Kültür, inanç ve ideoloji konularında daha muhafazakâr davranma eğilimindedirler (Glass vd., 2013). Bu çalışma kapsamında deneyime açıklık puanları yüksek olan, diğer bir deyişle deneyime açıklık kişilik tipine sahip bireylerin, ekip çalışmasına daha kolay uyum sağlayabileceği öngörülmektedir.

3.3.5. Sorumluluk (Conscientiousness)

Sorumluluk kişilik tipi alt boyutu düzenli, sorumlu ve disiplinli olma eğilimini temsil etmektedir (Erdemir, 2000). Yüksek sorumluluk puanına sahip bireyler titizlik gerektiren, düzenli katılım ve sürekli takip gerektiren işlerde kolaylıkla çalışabilirler. Sorumluluk alt boyutu ile iş doyumunu arasında pozitif yönde ilişkiler tespit eden araştırmalar bulunmaktadır (Therasa ve Vijayabanu, 2015). Sorumluluk alt boyutundan düşük puan kişiler sorumluluk gerektiren yoğun tempolu ve kuralcı işlerden çok kendi başlarına özgürce çalışabilecekleri kendi kararlarını verebilecekleri

işlerde daha kolay çalışabilmektedirler (Sevi, E. S, 2009).Bu bağlamda sorumluluk düzeyi ile ekip çalışması arasında bu çalışma kapsamında pozitif yönde bir ilişki beklenmektedir.

4. Yöntem

Bu araştırmanın amacı hastane öncesi acil sağlık çalışanlarında kişilik özellikleri ile ekip çalışmasına uyum arasındaki ilişkilerin incelenmesidir. Araştırmanın ana amacından hareketle çalışma nicel yöntemle yürütülmüştür. Nicel yöntemde yer alan ilişkisel tarama deseni bu çalışmanın araştırma desenidir. İlişkisel tarama deseninde katılımcıların görüşleri, algıları veya tutumlarına araştırmacı herhangi bir müdahalede bulunmaz. Diğer bir deyişle var olan durumun fotoğrafını çeker. İlişkisel tarama deseninde değişkenler arasında birlikte artma veya birlikte azalma durumları incelenir (Fraenkel ve Wallen, 1993).

Veri toplama aracı beş faktör kişilik özellikleri ölçeği 44 sorudan ekip çalışması tutumları ölçeği 28 sorudan ve sosyodemografik bilgi formu 10 sorudan oluşan ankettir. İstanbul Avrupa yakası İl ambulans Servisi Başhekimliğine bağlı Acil Sağlık Hizmetlerinde görev yapan 200 personelden elde edilen veriler analiz edilmiştir. Araştırma 20.04.2022-15.06.2022 tarihleri arasında yapılmıştır. Alan yazıda evreni temsil edebilecek katılımcı sayısı 200 kişi olarak belirlenmektedir. Çalışmada normallik varsayımı karşılayacak biçimde katılımcı sayısına ulaşılmıştır. Bundan dolayı 200 kişilik bir araştırma örneklemeden veri toplanması amaçlanmaktadır. Toplanan veriler SPSS IBM program yardımıyla analiz edilmiştir. Araştırma hipotezlerinin test edilmesinde çoklu regresyon ve student t testi kullanılmıştır.

4.1. Araştırma Katılımcı Grubu

Bu araştırmanın katılımcıları amaçlı örnekleme yöntemiyle belirlenmiştir (Fraenkel ve Wallen, 1993). Amaçlı örnekleme, çalışmanın konusuna göre araştırmanın uygun özelliklere sahip bireyleri araştırmaya rastgele olarak dâhil etmesini içermektedir. Araştırmanın Katılımcı grubuna dair özellikler Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Araştırmanın Katılımcı Grubuna Dair Demografik Özellikler

Değişken	Grup	f	%
Yaş	20-30	156	51,5
	31-40	105	34,7
	41-50	34	11,2
	51 ve üstü	8	2,6
Cinsiyet	Kadın	153	50,5
	Erkek	150	49,5

Değişken	Grup	f	%
Eğitim Durumu	Lise	30	9,9
	Ön Lisans	112	36,8
	Lisans	111	36,4
	Yüksek Lisans	39	12,9
	Doktora	12	4,0
Çalışma Saatleriniz	24 Saat Nöbet	217	71,6
	12 Saat Vardiya	30	9,9
	8 Saat Mesai	56	18,5
Mesleğiniz	Doktor	35	11,6
	Paramedik	150	49,5
	Acil Tıp Teknisyeni	85	28,1
	Sürücü	26	8,6
Yaptığınız işten memnun musunuz?	Evet	226	74,6
	Hayır	77	25,4
Medeni Durum	Evli	175	57,8
	Bekâr	128	42,2
Sigara kullanıyor musunuz?	Evet	110	36,3
	Hayır	193	63,7

Tablo 1’de araştırma örneklemeine ilişkin demografik bilgiler sunulmuştur. Buna göre araştırma örnekleminin çoğunluğunu 31-40 yaş aralığında bireyler oluşturmaktadır (%34.7). Katılımcıların büyük bir bölümü kadın (%50.5), ön lisans mezunu (%36.8) ve paramedik mesleğine sahiplerdir (%49.5). Son olarak katılımcıların büyük bir bölümü sigara kullanmaz iken (%63.7) katılımcıların büyük bir çoğunluğu işlerinden memnundur (%74.6).

4.2. Araştırma Değişkenlerinin Veri Analize Hazırlanması

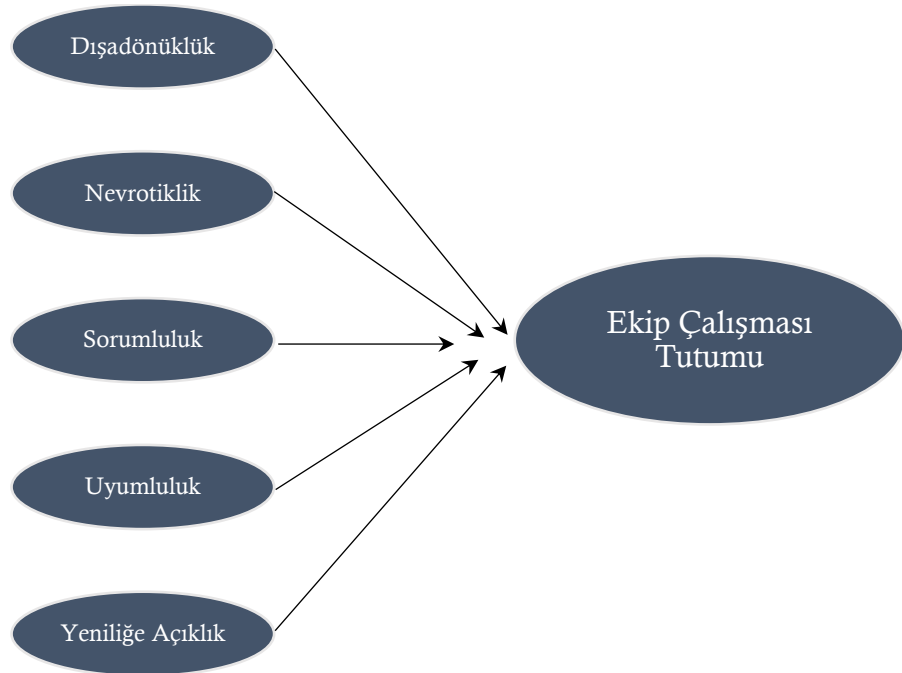
Nitelikli araştırma sonuçlarının elde edilebilmesi için kaliteli bir veri setiyle analizlerin gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bu nedenle analizlere geçilmeden önce veri seti kayıpdeğer (missing value), uçdeğerler (outliers) ve normallik varsayımı gibi (normal distribution) birtakım ölçütler bakımından incelenmiştir. Araştırma değişkenlerinin normal dağılıma sahip olup olmadığının belirlenebilmesi için arpıklık katsayısı ve basıklık katsayısından faydalanılmıştır. Buna göre arpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis) değerleri +2 ila -2 aralığında olduğunda araştırma verilerinin normal dağıldığı yorumu yapılmaktadır (George ve Mallery, 2010). Verilerin normal dağılması durumunda parametrik testler (Pearson Correlation Test, Student’s T Test, One-way ANOVA) kullanır iken verilerin normal dağılmaması durumunda ise non-

parametrik testler (Spearman Brown, Mann Whitney U, Kruskal Wallis) kullanılmıştır. Araştırmanın hipotezine uygun olan test, gerçekleştirilmeden önce varsayımları bir bir incelenmiş ardından analizlere geçilmiştir. Araştırmaya dair analizler SPSS 20.00 IBM istatistik programıyla gerçekleştirilmiştir.

4.3. Hipotezler

- H1. Dışa dönüklük kişilik özelliği boyutu ile Ekip Çalışması Tutumu arasında anlamlı bir ilişki vardır.
- H2. Nevrotiklik kişilik özelliği boyutu ile Ekip Çalışması Tutumu arasında anlamlı bir ilişki vardır.
- H3. Sorumluluk kişilik özelliği boyutu ile Ekip Çalışması Tutumu arasında anlamlı bir ilişki vardır.
- H4. Uyumluluk kişilik özelliği boyutu ile Ekip Çalışması Tutumu arasında anlamlı bir ilişki vardır.
- H5. Yeniliğe açıklık kişilik özelliği boyutu ile Ekip Çalışması Tutumu arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Şekil 1. Araştırma Modeli

şekil 1’de araştırmanın bağımlı değişkeni olan ekip çalışmasına uyum ve araştırmanın bağımsız değişkenleri olan dışadönüklük, nevroitiklik, sorumluluk, uyumluluk ve yeniliğe açıklık çalışmada ekip çalışmasına uyum düzeylerinin dışadönüklük, nevroitiklik, sorumluluk, uyumluluk ve yeniliğe açıklık anlamlı olarak farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmiştir.

5. Bulgular

Bu bölümde araştırma değişkenlerine dair betimleyici istatistikler sunulmuştur. Ardından araştırma sorularına dair analizler gerçekleştirilmiştir.

Tablo 2. Araştırma Değişkenlerine Dair Betimleyici İstatistikler (N= 303)

Değişken	Min.	Maks.	Ortalama	S.Sapma	arpıklık	Basıklık
Beş Faktör Kişilik Özellikleri						
Dışadönüklük	9,00	40,00	26,67	6,82	-1,14	0,89
Nevrotiklik	8,00	40,00	23,37	6,05	-0,23	0,16
Sorumluluk	8,00	40,00	25,58	6,31	-1,0	0,88
Uyumluluk	9,00	45,00	28,39	7,05	-1,13	1,16
Yeniliğe açıklık	10,00	50,00	34,61	9,24	-1,30	1,08
Ekip alışması Tutumu						
Ekip Yapısı	6,00	30,00	23,55	6,60	-1,56	1,54
Liderlik	6,00	30,00	24,26	6,88	-1,63	1,66
Durum İzlemi	6,00	30,00	23,83	6,83	-1,56	1,51
Karşılıklı Destek	5,00	25,00	16,39	5,09	-0,29	-0,17
İletişim	4,00	20,00	15,70	4,59	-1,43	1,18
Ekip alışması Tutumu (Toplam)	27,00	135,00	103,76	27,77	-1,70	1,95

Tablo 2 incelendiğinde dışadönüklük kişilik tipine dair en düşük puan 9 iken en yüksek puan 40’tır. Dışadönüklük kişilik tipine dair değişkenine ait ortalama 26.67 iken standart sapma 6.82’dir. Dışadönüklük kişilik tipine dair arpıklık ve basıklık katsayıları +2 ila -2 aralığında olduğundan (George ve Mallery, 2010) değişkenin normal bir dağılıma sahip olduğu ifade edilebilir. Nevrotiklik kişilik tipine dair en düşük puan 8 iken en yüksek puan 40’dır. Nevrotiklik kişilik tipine dair değişkenine ait ortalama 23,37 iken standart sapma 6,05’dir. Nevrotiklik kişilik tipine dair arpıklık ve basıklık katsayıları -0,23 ila +0,16 aralığında olduğunda değişkenin normal bir dağılıma sahip olduğu ifade edilebilir. Sorumluluk kişilik tipine dair en düşük puan 8 iken en yüksek puan 40’tır. Sorumluluk kişilik tipine dair değişkenine ait ortalama 25,58 iken standart sapma 6,31’dir. Sorumluluk kişilik tipine kişilik tipine dair arpıklık ve basıklık katsayıları -1 ila +88 aralığında olduğunda değişkenin normal bir dağılıma sahip olduğu ifade

edilebilir. Uyumluluk kişilik tipine dair en düşük puan 9 iken en yüksek puan 45'dir. Uyumluluk kişilik tipine dair değişkenine ait ortalama 28,39 iken standart sapma 7,05'dir. Uyumluluk kişilik tipine dair çarpıklık ve basıklık katsayıları -1,13 ila +1,16 aralığında olduğunda değişkenin normal bir dağılıma sahip olduğu ifade edilebilir. Yeniliğe açıklık kişilik tipine dair en düşük puan 10 iken en yüksek puan 50'dir. Yeniliğe açıklık kişilik tipine dair değişkenine ait ortalama 34,61 iken standart sapma 9,24'dür. Yeniliğe açıklık kişilik tipine dair çarpıklık ve basıklık katsayıları -1,30 ila +1,08 aralığında olduğunda değişkenin normal bir dağılıma sahip olduğu ifade edilebilir.

5.1. Araştırma Değişkenlerine Dair İkili İlişkilerin İncelenmesi

Araştırma değişkenlerine ait ikili ilişkiler Pearson Korelasyon testiyle analiz edilmiştir. Sonuçlar Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3. Pearson Korelasyon Testi Bulguları

Değişkenler	Ekip Çalışmasına Yönelik Tutumlar
Dışadönüklük	.724*
Nevrotiklik	.517*
Sorumluluk	.672*
Uyumluluk	.691*
Yeniliğe açıklık	.733*

Not. *p < .05.

Tablo 3 incelendiğinde ekip çalışmasına yönelik tutumlar dışadönük kişilik tipiyle ($r = .724$, $p < .05$), nevroitik kişilik tipiyle ($r = .517$, $p < .05$), sorumluluk kişilik tipiye ($r = .672$, $p < .05$), uyumluluk kişilik tipiyle ($r = .691$, $p < .05$) ve son olarak yeniliğe açıklık kişilik tipiyle ($r = .733$, $p < .05$) pozitif yönde anlamlı olarak ilişkilidir.

Ekip çalışmasına yönelik tutumlar ölçeğinden alınan puanlar arttıkça ekip işbirliğine yönelik tutumların daha olumlu hale geldiği ifade edilebilir. Bununla birlikte, büyük beşli kişilik tipi ölçeğinin her bir alt boyutundan alınan yüksek puanlar o boyuta ilişkin kişilik özelliğinin baskınlığına vurgu yapmaktadır. Bu bağlamda araştırma bulguları şu şekilde yorumlanabilir. Pearson korelasyon testi sonuçlarına göre içedönük kişilerden çok dışadönük kişiliğe sahip olanlar ekip çalışmasına daha uygundur. İkinci olarak, duygusal olarak dengede olan kişilerden daha çok duygusal olarak dengede olmayan kişiler ekip çalışmasına daha uygundur. Bu bulgu dikkat çekicidir. Üçüncü olarak, sorumluluk kişilik tipine sahip olma arttıkça ekip çalışmasına yönelik olumlu tutumlar artmaktadır. Uyumluluk kişilik tipine uyum arttıkça birey ekip

çalışmasına daha olumlu tutumlar beslemektedir. Son olarak yeniliğe açıklık düzeyi arttıkça ekip çalışmasına yönelik tutumlar daha olumlu hale gelmektedir.

5.2. Araştırma Değişkenlerine İlişkin Güvenirlik Analizleri

Güvenirlik analizleri Cronbach's Alpha testiyle incelenmiştir. Analiz sonuçları Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4. Güvenirlik Analizi Bulguları

Değişken	Cronbach's Alpha Katsayısı
Dışadönüklük	.71
Nevrotiklik	.70
Sorumluluk	.78
Uyumluluk	.79
Yeniliğe açıklık	.81
Ekip Çalışması Tutumu	.83

Tablo 4'te ölçek maddelerine ilişkin Cronbach's Alpha bulgularına yer verilmiştir. Güvenirlik analizine ilişkin iç tutarlık değerinin 70'ten yüksek olması yapının güvenilir olduğu anlamına gelmektedir. Bu bağlamda büyük beşli ölçeğine ilişkin her bir kişilik tipine dair güvenirlik analizlerinin ölçütleri karşıladığı ifade edilebilir. Benzer şekilde, ekip çalışmasına yönelik tutumlar ölçeğine ilişkin iç tutarlık katsayısı 70 üzerinde olduğu için ölçeğin güvenilir olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

5.3. Demografik Özelliklere Göre Ekip Çalışmasına Yönelik Tutumların İncelenmesi

Bu bölümde şirket türlerine göre araştırma değişkenlerinin anlamlı olarak farklılaşp farklılaşmadığını incelenmiştir. Gruplar arasında anlamlı farklılığın elde edilmesi durumunda ikili karşılaştırmalar için varyantların eşit dağılmadığı durumlarda kullanılan Dunnett' T3 post-hoc testiyle ikili karşılaştırmalara bakılmıştır.

Tablo 5. Ekip Çalışmasına Yönelik Tutumlar Ölçeğinden Elde Edilen Puanların Demografik Değişkenlere Göre Ortalama Farklılıklarının İncelenmesi

Değişken	Grup	Ortalama	S. Sapma	t / F	p
Yaş	20-30	106,45	25,93	1,265 ^a	,287
	31-40	101,61	29,68		
	41-50	97,60	30,81		
	51 ve üstü	108,87	17,02		

Değişken	Grup	Ortalama	S. Sapma	t / F	p
Cinsiyet	Kadın	103,85	28,15	.051 ^b	.960
	Erkek	103,68	27,47		
Eğitim Durumu	Lise	91,53	31,36	2,364 ^a	,053
	Ön Lisans	101,28	28,63		
	Lisans	107,01	26,40		
	Yüksek Lisans	107,24	26,75		
Çalışma Saatleriniz	Doktora	113,81	17,16	2,860 ^a	,059
	24 Saat Nöbet	104,49	27,05		
	12 Saat Vardiya	92,07	32,86		
Mesleğiniz	8 Saat Mesai	107,03	26,66	1,294 ^a	,277
	Doktor	111,25	18,33		
	Paramedik	104,20	28,63		
	Acil Tıp Teknisyeni	102,70	27,95		
Yaptığınız işten memnun musunuz?	Sürücü	97,28	29,76	2.230 ^b	.027*
	Evet	105,94	26,19		
Medeni Durum	Hayır	97,52	31,23	-.211 ^b	.833
	Evli	103,46	27,25		
Sigara kullanıyor musunuz?	Bekâr	104,17	28,58	.583 ^b	.446
	Evet	102,10	30,32		
	Hayır	104,74	26,19		

Not. ^a = Tek Yönlü ANOVA Testi, ^b = Bağımsız Örneklem T testi.

Demografik değişkenlere göre araştırma değişkenlerinin anlamlı olarak farklılaşp farklılaşmadığı Tek Yönlü ANOVA veya Bağımsız örneklem T testi ile edilmiştir.

Yaşa göre ekip çalışmasına ilişkin tutum ortalamaları anlamlı olarak farklılaşmamaktadır (F = 1.265, p > .05).Cinsiyete göre ekip çalışmasına ilişkin tutum ortalamaları anlamlı olarak farklılaşmamaktadır (t = .051, p > .05). Yaşa göre ekip çalışmasına ilişkin tutum ortalamaları anlamlı olarak farklılaşmamaktadır (F = 2.364, p > .05). Çalışma saatlerine göre ekip çalışmasına ilişkin tutum ortalamaları anlamlı olarak farklılaşmamaktadır (F = 2.860, p > .05).Mesleğe göre ekip çalışmasına ilişkin tutum ortalamaları anlamlı olarak farklılaşmamaktadır (F = 1.294, p > .05).İş memnuniyeti durumuna göre ekip çalışmasına ilişkin tutum ortalamalarının anlamlı olarak farklılaşmaktadır (t = -.211, p < .05). Buna göre işten memnun olanların ekip çalışmasına yönelik tutumlar ortalaması 106 iken memnun olmayanların ekip çalışması tutum ortalamaları 97'dir. Bu bağlamda işinden memnun olanların

ekip çalışmasına yönelik daha olumlu bir tutuma sahip olduğu ifade edilebilir. Sigara kullanım durumuna göre ekip çalışmasına ilişkin tutum ortalamalarının anlamlı olarak farklılaşmamaktadır ($F = .583, p > .05$).

6. Tartışma

ilk olarak bu çalışma kapsamında kişilik özellikleri ile ekip çalışmasına uyum arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Bu bağlamda ekip çalışmasına uyumun sırasıyla yeniliğe açıklık ($r = .733, p > .05$), dışadönüklük ($r = .724, p > .05$), uyumluluk ($r = .691, p > .05$), sorumluluk ($r = .672, p > .05$) ve nevroitiklik ($r = .724, p > .05$) ile ilişkili olduğu ifade edilebilir. Geçmiş çalışmalarda ekip çalışmasına uyum ile dışadönüklük (Dillon vd., 2021), yeniliğe açıklık (Hough, 1992), sorumluluk (Ganu ve Kogutu, 2014) arasında pozitif ilişkiler elde edilmiştir. Bu bağlamda bu çalışma kapsamında elde edilen bulguların literatür ile uyumlu olduğu ifade edilebilir. Nevrotiklik ile ekip çalışmasına uyum arasında farklı bulgulara bulunmaktadır.

Örneğin Dillon vd. (2021) nevroitiklik seviyesi arttıka ekip çalışmasına uyumun azaldığını raporlar iken Ganu ve Kogutu (2014) nevroitikliğin ekip çalışmasına uyum sağlama konusunda teşvik edici bir faktör olabileceğini ifade etmiştir. Bu alışma kapsamında elde edilen bulgular ışığında ekip çalışmasına uyum ile en yüksek ilişkiye sahip kişilik özelliklerinin dışadönüklük, uyumluluk ve sorumluluk olduğu ifade edilebilir. Çünkü bu üç değişkene ait korelasyon değerinin 50'in üzerinde olduğu görülmektedir. Daha açık bir ifadeyle, dışadönüklük, uyumluluk ve sorumluluk kişilik özellikleri ekip çalışmasına uyumla orta düzeyin üzerinde bir ilişkiye sahiptir. Bu bağlamda hastane öncesi sağlık hizmetlerinde çalışabilecek olası adaylar arasında dışadönüklük, uyumluluk ve sorumluluk kişilik özelliklerine sahip bireylerin bu işi yapmaya daha uygun olabilecekleri ifade edilebilir. Diğer yandan, bir ekiple birlikte çalışabilmenin gerektirdiği birtakım özellikler bulunmaktadır. Daha açık bir deyişle, bir grupla birlikte çalışabilmek için çatışma zme, iletişim becerileri ve duygu düzenleme gibi becerilerin önemi ön plana çıkmaktadır. Bu konuda alan yazı incelendiğinde dışadönüklük, uyumluluk ve sorumluluk kişilik özelliklerine sahip bireylerin grup çalışmasına daha yatkın oldukları ifade edilebilir (Kuntze vd., 2016).

Araştırmanın ikinci bölümünde hastane öncesi sağlık alışanlarında ekip çalışmasına uyum düzeylerinin yaş aralığı, cinsiyet ve eğitim durumu gibi demografik değişkenlere göre anlamlı olarak farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmiştir. Buna göre ekip çalışmasına uyum düzeyleri yaş aralığına, cinsiyete, eğitim durumuna, çalışma saatlerine, mesleğe, medeni duruma ve sigara kullanma durumuna göre anlamlı olarak farklılaşmaz iken yapılan işten memnun olma

durumuna göre anlamlı olarak farklılaştığı saptanmıştır. Bu konuda yapılan geçmiş çalışmalar incelendiğinde Etherington vd. (2021) sağlık çalışanlarında cinsiyetlere atfedilen toplumsal cinsiyet rollerinin çalışma rutinlerini etkilediğini ifade etmişlerdir. Kadın çalışanların bir takıma gruba liderlik etmelerine yönelik sağlık çalışanları arasında kalıp yargıların olduğu belirtilmiştir. Daha açık bir ifadeyle, sağlık çalışanları liderlik becerilerini erkeklere atfetmektedir. Erkeklerin gruba adapte olabilme, grubu yönlendirme ve işleri takip edebilme becerilerinin kadınlara kıyasla daha yüksek olduğu Etherington vd. (2021) tarafından yapılan çalışmada vurgulanmıştır. Bu çalışmada ise literatürde yer alan çalışmalardan farklı olarak cinsiyetler arasında ekibe uyum konusunda istatistiksel açıdan bir farklılık elde edilememiştir. Diğer bir deyişle hem kadın hem erkekler istatistiksel açıdan birbirinden farksız olarak gruba adapte olabilmektedir.

Çalışmada işten memnun olma durumuna göre ekip çalışmasına uyum düzeyleri anlamlı olarak farklılaştığı elde edilmiştir. Daha açık bir söylemle, işinden memnun olan bireylerin ekip çalışmasına uyum düzeyleri, işinden memnun olmayan sağlık çalışanlarına kıyasla anlamlı olarak daha yüksektir. Bu bağlamda bireyin çalıştığı ortamdaki veya iş yerinden memnun olmasının çalışma arkadaşlarına daha doyurucu ilişkiler kurabilmesine ve sürdürülebilmesine yol açabileceği ifade edilebilir (Freund ve Drach-Zahavy, 2007). Literatürde bireyin çalıştığı iş yerinden memnun olması iş doyumunu (Acharya vd., 2020) ve örgütsel bağlılık (Mosadeghrad ve Ferdosi, 2013) değişkenleriyle ilişkilendirilmiştir. Bu bağlamda gelecekteki çalışmalarda hastane öncesi sağlık çalışanlarının ekip çalışmasına uyum düzeylerinin iş doyumunu ve örgütsel bağlılık bağlamında ele alınabileceği önerilebilir. Bununla birlikte, sağlık çalışanların iş yerinden memnun olmalarının aynı zamanda ekip çalışmasına daha iyi uyum sağlamasına katkı sağlayacağı ifade edilebilir. Yaş aralığına göre ekip çalışmasına uyum düzeylerinin istatistiksel açıdan farklılaşmadığı elde edilmiştir. Bu bağlamda hem deneyimli hastane öncesi çalışanlarının hem de yeni mesleğe başlamış genç hastane öncesi sağlık çalışanlarının ekip çalışmasına uyum düzeylerinin birbirlerinden farklılaşmadığı ifade edilebilir. Gelecekteki çalışmalar yaş aralığına göre sağlık çalışanlarının ekip çalışmasına uyum düzeylerini daha detaylı inceleyebilir. Örneğin odak grup görüşmeleri yoluyla hem genç sağlık çalışanlarının hem de deneyimli sağlık çalışanlarının ekiple çalışma deneyimleri nitel araştırma yöntemleriyle incelenebilir. Çalışma saatlerine göre ekip çalışmasına uyum düzeylerinin istatistiksel açıdan farklılaşmadığı elde edilmiştir. Bu bağlamda gece ile gündüz vardiyalı çalışan sağlık çalışanlarının ekip çalışmasına uyum düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık elde edilememiştir. Bu durum sağlık çalışanlarının çalışma ortamına adapte olabilme yetileriyle ilgili olabilir. Daha açık bir ifadeyle, sürekli gündüz çalışan biri için gündüz çalışma saatleri bir rutin haline gelmiş olabilir. Bu bağlamda çalışma

saatleri yeni değişmiş sağlık çalışanlarının ekip çalışmasına uyum düzeylerinin nasıl olduğu gelecekteki çalışmalarda ele alınabilir.

Araştırma ekip çalışmasına uyum düzeylerinin medeni duruma göre anlamlı olarak farklılaşmadığı elde edilmiştir. Bu bağlamda hem bekr hem de evliler için ekiple birlikte çalışmanın istatistiksel açıdan birbirinden farksız olduğu ifade edilebilir. Gelecekteki alışmalar evlilerin yaşam döngülerini ya da bekrların yaşam döngülerini daha detaylı olarak ele alabilir. Örneğin, hamilelik iznine veya ocuk bakma iznine ayrılmış kadın çalışanlar ile bekr kadın çalışanlar arasında ekip çalışmasına uyum düzeyleri incelenebilir. Bir başka açıdan, askerliğe gitme arifesinde olan bekr erkek sağlık çalışanları ile askerliğini yapmış ve evli erkek sağlık çalışanları arasındaki ekip çalışmasına uyum düzeyleri incelenebilir. Böylelikle, ekip çalışması söz konusu olduğunda risk faktörlerinin ve koruyucu faktörlerin neler olabileceğine dair daha derin bir anlayış elde edilebilir. Çalışmada sigara kullanma durumuna göre ekip çalışmasına uyumun farklılaşmadığı elde edilmiştir. Gelecekteki alışmalar alkol, madde ve tütün gibi diğer bağımlılık yapıcı maddelere göre bireylerin ekip çalışmasına uyum düzeylerini inceleyebilir.

6.1. Çalışmanın Kısıtları

Bu çalışmanın birtakım sınırlılıkları bulunmaktadır. Bu çalışmanın örneklem grubunu İstanbul Avrupa yakasında çalışan hastane çalışanları oluşturmuştur. Gelecekteki alışmalar Türkiye'nin diğer bölgelerini kapsayacak şekilde bu çalışmayı yenileyebilir. Bu araştırmada büyük beşli kişilik özellikleri ile ekip çalışmasına uyum arasındaki ilişkiler ele alınmıştır. Gelecekteki alışmalar kişiliği ele alan diğer kuramlar ışığında ekip çalışmasına uyumu inceleyebilir.

Ek olarak bu çalışma nicel yöntemle yürütülmüştür. Gelecekteki alışmalar nitel yöntemle sağlık çalışanlarıyla görüşmeler gerçekleştirip ekip çalışmasına uyum hakkında derinlemesine bilgi edinebilir. Bununla birlikte, gelecekteki çalışmalar ekip çalışmasına uyumu teşvik edebilecek duygu düzenleme, iletişim becerileri, çatışma çözme ve empati gibi faktörlerin etkisini deneysel desenlerle ele alabilir.

7. Sonuç ve neriler

Bu çalışmanın literatüre birtakım önemli katkıları bulunmaktadır. Sağlık hizmetlerinde çalışan bireyler için kriz anları sıklıkla karşılaşılan durumlardan biridir. Bu tür durumlarda sağlık hizmetlerinde çalışan bireylerin bir arada ve birlikte çalışabilmeleri önem arz eden bir konudur. Bu nedenle sağlık çalışanlarının iş birliği içerisinde çalışmalarını teşvik eden faktörlerin incelenmesi önem arz etmektedir. Bu çalışmanın temel motivasyonlarından biri sağlık çalışanlarının iş birliği içerisinde çalışmalarına katkıda bulunan kişilik özelliklerinin

belirlenmesi idi. Bu bağlamda, dışadönüklük, uyumluluk ve sorumluluk kişilik özelliklerine sahip bireylerin hastane öncesi acil sağlık hizmetlerinde çalışmaya daha yatkın oldukları ifade edilebilir. Bu noktadan hareketle, hastane öncesi acil sağlık hizmetlerinde çalışacak bireyleri belirleyen yöneticiler bu kişilik özelliklerini göz önünde tutarak gerekli görevlendirmeleri yapabilir. Diğer yandan, dışadönüklük, uyumluluk ve sorumluluk gibi kişilik özelliklerinin ortak noktası çatışma çözme, iletişim becerileri ve duygu düzenleme gibi iş birliği içerisinde çalışmayı temsil eden faktörlerdir. Bu faktörleri geliştirecek hizmet içi eğitimler ilgili politika yapıcılar tarafından geliştirilebilir. Böylelikle, hastane öncesi acil sağlık hizmetlerinde çalışan bireylerin daha nitelikli hizmetler vermesi sağlanabilir.

Diğer yandan bireylerin çalıştıkları iş yerinden memnun olmaları durumunda ekip çalışmasına daha iyi uyum sağladıkları bu çalışma kapsamında elde edilmiştir. Bu bağlamda bireylerin çalıştıkları iş yerinden doyum almaları ve iş yerlerine bağlılıklarını artıracak müdahalelerin aynı zamanda çalışma arkadaşlarıyla daha iyi ilişkiler geliştirmelerini ve daha nitelikli hizmetler sunmalarına katkı sağlayabileceği ifade edilebilir. Bu bağlamda, sağlık alanında politika yapıcıların sağlık çalışanlarının iş doyumlarını artıracak müdahaleler ve politikaları yürürlüğe koymalarının aynı zamanda çalışanların ekip çalışmasına uyum düzeylerini artırılmasına da katkı sağlayabileceği ifade edilebilir.

Kaynakça

AHA 2010. *Guidelines for CPR and Emergency Cardiovascular Care (ECC)*

Allport, G. W. (1967). Gordon W. Allport. In E. G. Boring ve G. Lindzey (Eds.), *A History Of Psychology In Autobiography*, Vol. 5, pp. 1–25). Appleton-Century-Crofts. <https://doi.org/10.1037/11579-001>

Allport, G. W. (1967). The Field Of Personality. *Psychological bulletin*, 27(10), 677.

Aslan Ş. ve Güzel Ş. *Türkiye'deki hastane öncesi acil sağlık hizmetleri*. Journal of Social and Humanities Sciences Research, 2018. vol:5 issue:35

Aslan, Ş, Güzel, AGŞ. (2018). Türkiye'deki Hastane Öncesi Acil Sağlık Hizmetleri *Pre-Hospital Emergency Health Services In Turkey*. *Journal of Social and Humanities Sciences Research (JSHSR)*, 5(31), 4995-5002.

Atasoy, A., Aksoy, S., Arslan, H. ve Başkesen, N. (2010). *Hasta Güvenliği Kültürü, İş Stresi, İçsel Motivasyon, İş Performansı, İş Tatmini Arasındaki İlişkiler*. Ankara: Baydan Ofset.

Baltaş A. (2005). *Ekip Çalışması ve Liderlik*. Remzi Kitabevi: İstanbul.

Baltaxe, C. A. (1978). *Foundations of Distinctive Feature Theory*.

Bandura, A. ve Walters, R. H. (1977). *Social learning theory* (Vol. 1). Prentice Hall: Englewood cliffs.

- Burns, L., Bradley, E. ve Weiner, B. (2012). *Shortell and Kaluzny's healthcare management: Organization design and behavior*. Canada: Cengage Learning.
- Buchanan, I. (1997). *Effective Teamwork in Health Care: A Review of Issues Discussed in Recent Research Literature*. Health Care Analysis, Vol.5(1), ss. 62 – 73.
- Clements, D., Dault, M. ve Priest, A. (2007). “*Effective Teamwork in Healthcare: Research and Reality*”, Healthcare Papers, Canada.
- Costa, P. T. ve McCrae, R. R. (1992). *Normal Personality Assessment in Clinical Practice: The NEO Personality Inventory*. Psychological Assessment, 4, 5-13
- CHSRF (Canadian Health Services Research Foundation). (2006). *Teamwork in Healthcare: Promoting Effective Teamwork in Healthcare in Canada, Policy Synthesis and Recommendations*. Canadian Health Services Research Foundation.
- Çıraklı Ü., Çelik Y. , Beylik U. (2015) *Etkili ekip çalışmasının sağlıktaki önemi ve faydaları: Bir literatür çalışması* , 141
- Deniz, A. ve Erciş, A. (2008). *Kişilik özellikleri ile algılanan risk arasındaki ilişkilerin incelenmesi üzerine bir araştırma*. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 22(2), 301-330. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/atauniiibd/issue/2694/35474>
- Dökmen, Zehra. (2009). *Toplumsal Cinsiyet*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Erdemir, Ferah (2000). *Üniversite Öğrencilerinde Yalnızlık Düzeyi ve Bazı Sosyo-Demokratik Etmenlerin Yaşam Doyumuyla İlişkisi*. VI. Ulusal Psikoloji Kongresi. Koç Üniversitesi, 19-22 Haziran, 2000.
- Eryetiş, M. V. (2016). *Meslek Seçimi ve Mesleki Rehberlik*. Anadolu Bil Meslek Yüksekokulu Dergisi, (44).
- Etherington, C., Kitto, S., Burns, J. K., Adams, T. L., Birze, A., Britton, M. ve Boet, S. (2021). *How gender shapes interprofessional teamwork in the operating room: a qualitative secondary analysis*. BMC Health Services Research, 21(1), 1-16.
- Feist, J., Feist, G. J. ve Roberts, T. A. (2006). *Theories of Personality*.
- Fraenkel, J. R. ve Wallen, N. G. (1993). *How To Design Evaluate Research in Education-Second Edition*. Singapore: Mc. Graw Hill Book Co
- Freund, A. ve Drach-Zahavy, A. (2007). *Organizational (role structuring) and personal (organizational commitment and job involvement) factors: Do they predict interprofessional team effectiveness?* Journal of Interprofessional Care, 21(3), 319-334.
- Friedman, H.S. ve Schustack, M.W. (2012). *Personality: Classic Theories and Modern Research*. Pearson.
- Ganu, D. ve Kogutu, C. N. (2014). *Effect of the big five personality traits on job satisfaction and organizational commitment in the healthcare industry: The case of Kenya*. American Journal of Health Sciences (AJHS), 5(2), 145-154.
- Geçtan E. (2006). *Psikodinamik Psikiyatri ve Normal Dışı Davranışlar*, Metis Yayınları, İstanbul.

- George, D. ve Mallery, M. (2010). *SPSS for Windows Step by Step: A Simple Guide and Reference*, 17.0 update (10a ed.) Boston: Pearson
- Glass, R., Prichard, J., Lafortune, A. ve Schwab, N. (2013). *The Influence of Personality and Facebook Use On Student Academic Performance. Issues in Information Systems*, 14(2), 119-126.
- Graziano, W. G. ve Tobin, R. M. (2009). *Agreeableness. In M. R. Leary & R. H. Hoyle (Eds.), Handbook of Individual Differences in Social Behavior* (pp. 46–61). The Guilford Press.
- Hartnell, C. A., Ou, A.Y. ve Kinicki, A. (2011). *Organizational culture and organizational effectiveness: A metaanalytic investigation of the competing values framework's theoretical suppositions. Journal of Applied Psychology*, 96(4), 677.
- Hellyar, M., Madani, C., Yeaman, S., O'Connor, K., Kerr, K. M. ve Davidson, J. E. (2019). *Case study investigation decreases burnout while improving interprofessional teamwork, nurse satisfaction, and patient safety. Critical Care Nursing Quarterly*, 42(1), 96-105.
- Horwitz AV (1970) *The Social Control of Mental Illness. Clinton Corners, NY, Percheron Press*
- Hough, L. M. (1992). *The 'Big Five' personality variables--construct confusion: Description versus prediction. Human performance*, 5(1-2), 139-155.
- İşcan F. Ö.(2011), *Stratejik Liderlik Ve Takım Çalışmasındaki Rolü* Erzurum İli 112 Acil Sağlık Hizmetlerinde Bir Uygulama, İşletme Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- John, O. P., Naumann, L. P. ve Soto, C. J. (2008). *Paradigm Shift To The Integrative Big Five Trait Taxonomy: History, Measurement, and Conceptual Issues.*
- Pervin (Eds.), *Handbook of Personality: Theory and Research* (pp. 114–158). The Guilford Press.
- Jones, J. W. (1989). *Personality and Epistemology: Cognitive Social Learning Theory as a Philosophy of Science. Zygon®*, 24(1), 23-38.
- Kavuncubaşı, Ş., (2000). *Hastane ve Sağlık Kurumları Yönetimi*, 2. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Köroğlu Ö. (2014) *Meslek Seçimi İle Kişilik Özellikleri Arasındaki İlişkinin Belirlenmesi*
- Kuntze, J., Van der Molen, H. T. ve Born, M. P. (2016). *Big five personality traits and assertiveness do not affect mastery of communication skills. Health Professions Education*, 2(1), 33-43.
- Lahey, B. B. (2009). *Public Health Significance Of Neuroticism. American Psychologist*, 64(4), 241–256. <https://doi.org/10.1037/a0015309>
- Luecke, R. (2004). *Creating Teams With an Edge: The Complete Skill Set to Build Powerful and Influential Teams. Boston: Harvard Business Review Press.*
- Lyubovnikova, J., West, T. H., Dawson, J. F. ve West, M. A. (2018). *Examining the indirect effects of perceived organizational support for teamwork training on acute health care team productivity and innovation: The role of shared objectives. Group & Organization Management*, 43(3), 382-413.

- Manser, T. (2009) "Teamwork and Patient Safety in Dynamic Domains of Healthcare: A Review of the Literature." *Acta Anaesthesiologica Scandinavica*, 53, 143-151.
- McCrae, R. R. ve Costa, P. T. (1985). Updating Norman's "Adequacy Taxonomy": Intelligence and Personality Dimensions in Natural Language and in Questionnaires. *Journal of Personality and Social Psychology*, 49(3), 710-721. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.49.3.710>
- McCrae, R. R. ve Costa, P. T. (1987). Validation of the Five-Factor Model of Personality Across Instruments and Observers. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52(1), 81-90. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.52.1.81>
- McCrae, R. R. ve Sutin, A. R. (2009). Openness to Experience. In M. R. Leary & R. H. Hoyle (Eds.), *Handbook of Individual Differences in Social Behavior* (pp. 257-273). The Guilford Press.
- McGuire, W. J. ve Padawer-Singer, A. (1976). *Trait Salience in the Spontaneous Self-Concept*. *Journal of Personality and Social Psychology*, 33(6), 743-754. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.33.6.743>
- Mielke, J. (2004). *The Emergence of Distinctive Features* (Doctoral dissertation, The Ohio State University).
- Mosadeghrad, A. M. ve Ferdosi, M. (2013). Leadership, job satisfaction and organizational commitment in healthcare sector: Proposing and testing a model. *Materia socio-medica*, 25(2), 121.
- Neill, J. ve Fleming, M. (2003). *Social Learning & Social Cognitive Perspectives on Personality – Lecture Notes*.
- Nelson, D. Ve Quick, J. C. (2003). *Organizational behavior: Foundations, realities, and challenges*. Ohio: SouthWestern.
- Ones, D. S. ve Viswesvaran, C. (1997). *Personality Determinants in the Prediction of Aspects of Expatriate Job Success*.
- Ozer, D. J. ve Reise, S. P. (1994). *Personality Assessment. Annual Review of Psychology*, 45(1), 357-388.
- Özdemir, O., Özdemir, P. G., Kadak, M. T., ve Nasıroğlu, S. (2012). *Kişilik Gelişimi. Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 4(4), 566-589.
- Phil Baguley, *Teams and Team-Working*, Transet Limited, Coventry, England, 2004, s.12.
- Rosen, M. A., DiazGranados, D., Dietz, A. S., Benishek, L. E., Thompson, D., Pronovost, P. J., ve Weaver, S. J. (2018). *Teamwork in Healthcare: Key Discoveries Enabling Safer, High-Quality Care*. *American Psychologist*, 73(4), 433.
- Rotter, J. B., Chance, J. E., ve Phares, E. J. (1972). *Applications of a Social Learning Theory of Personality*.
- Sevi, E. S. (2009). *Psikobiyolojik Kişilik Modeli ve Beş Faktör Kişilik Kuramı: Mizaç Ve Karakter Envanteri (TCI) İle Beş Faktör Kişilik Envanterinin (5FKE) Karşılaştırılması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

- Therasa, C. ve Vijayabanu, C. (2015). *The Impact of Big Five Personality Traits and Positive Psychological Strengths Towards Job Satisfaction: A Review. Periodica Polytechnica Social and Management Sciences*, 23(2), 142-150.
- Tosun, N. ve Akbayrak, N. (2002). "Sağlık Ekibi ve Ekibin Bir Üyesi Olarak Hemşirenin Rolü". *Sendrom Dergisi*, 14: 1, 133-137.
- Widiger, T. A. ve Costa Jr, P. T. (1994). *Personality and Personality Disorders. Journal of Abnormal Psychology*, 103(1), 78.
- Yazgan, İnanç B. ve Yerlikaya, E. E. (2012). *Kişilik kuramları*, Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 286-288.

Liberal İdeolojinin Eleřtirisi¹

Hüseyin BAL²

Atıf/Cite as: Benoist, A. (2023). Liberal İdeolojinin Eleştirisi, (ev. Bal, H.) *Karadeniz Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 86-102.

Tek bir kişinin eseri olmayan liberalizm, hiçbir zaman birleşik bir doktrin şeklinde sunulmamıştır. Her ne kadar çeşitli liberal yazarlar onu zaman zaman çelişkili olmamakla birlikte farklı şekillerde yorumlamışlarsa da tümünü “liberal” olarak sınıflandırmaya yetecek kadar ortak noktayı paylaşmışlardır. Bu ortak noktalar, liberalizmi belirli bir dūřünce okulu olarak tanımlamayı da mümkün kılmaktadır. Bir yandan liberalizm, kendi kendini dūzenleyen piyasa modelini tüm sosyal gerçekliğin paradigması hâline getirme eğiliminde olan ekonomik bir doktrindir: Siyasî liberalizm olarak adlandırılan řey, bu ekonomik doktrinlerden çıkarılan ilkeleri siyasî hayata uygulamanın basit bir yoludur. Bu da siyasetin rolünü mümkün olduğunca sınırlama eğilimindedir. (Bu anlamda “liberal siyaset”in bir çelişki olduğu söylenebilir). Öte yandan, liberalizm bireyci antropolojiye dayanan bir doktrindir; yani temelde toplumsal olmayan bir varlık olarak insan anlayışına dayanır.

Her biri deskriptif ve normatif yönlere sahip olan bu iki karakteristik özellik (birey ve piyasa hem olgu olarak tanımlanır hem de model olarak gösterilir), kolektif kimliklere doğrudan karşıttır. Kolektif kimlik, sanki verili bir topluluğun bireylerinin sahip olduğu özelliklerin basit bir toplamıymış gibi indirgemeci bir tarzda analiz edilemez. Böyle bir kimlik, topluluğun üyelerinin, üyeliklerinin bireysel varlıklarını kapsadığının veya aştığının, yani ortak kimliklerinin bu bileşimin bir ürünü olduğunun açıkça bilincinde olmalarını gerektirir. Ancak liberalizm bireyciliğe dayandığı ölçüde, bireyin ötesine geçen tüm toplumsal bağları koparma eğilimindedir. Piyasanın optimal işleyişine gelince, insanların ve malların serbest dolaşımını hiçbir şeyin engellememesini, yani sınırların yok sayılmasını gerektirir ki, bu da ortak yapı ve değerleri çözmeye mütemayıldır. Elbette bu liberallerin kolektif kimlikleri asla savunamayacakları anlamına gelmez. Mamafih, bunu sadece kendi ilkeleriyle çelişerek yapabilirler.

* * *

Louis Dumont, Avrupa'nın geleneksel bütüncü bir toplumdaki modern bireyci bir topluma geçişinde Hıristiyanlığın rolünü göstermiştir. Hıristiyanlık en başından itibaren insanı, diğer tüm ilişkilerden önce Tanrı ile içsel/derunî bir ilişkisi olan ve bu nedenle de kişisel aşkınlık

¹ Bu eviri Alain de Benoist'in Critique of Liberal Ideology adlı makalesinden yapılmıştır. Erişim linki: https://s3-eu-west-1.amazonaws.com/alaindebnoist/pdf/critique_of_liberal_ideology.pdf

² eviren: Doç. Dr. Karadeniz Teknik Üniversitesi - İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi - Kamu Yönetimi Bölümü, huseyin_b@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-6946-9219

yoluyla kurtuluş arayan bir birey olarak sunmuştur. Tanrı ile olan bu ilişkide, insanın bir birey olarak değeri onaylanmış ve buna kıyasla dünya zorunlu olarak aşağılanmış ya da değersizleştirilmiştir. Dahası, birey, aynı zamanda bireysel ruhlara sahip olan diğer tüm insanlarla eşit kılınmıştır. Böylece, eşitlikçilik ve evrensellik daha yüksek bir düzlemde ortaya koyulmuştur: Bireysel ruhun Tanrı ile olan evlâtlık ilişkisinden aldığı mutlak değer, tüm insanlık tarafından paylaşılmıştır.

Marcel Gauchet, kişisel bir Tanrı'nın ortaya çıkışı ile öte dünyadaki kaderi yalnızca bireysel eylemlerine bağlı olan ve bağımsızlığı Tanrı ile yakın bir ilişki, yani yalnızca Tanrı'yı içeren bir ilişki olasılığında zaten mevcut olan bir iç insanın doğuşu arasındaki nedensel bağlantı temasını ele alır. Gauchet, "Tanrı sonsuzluğunda ne kadar uzak olursa," diye yazar, "onunla olan ilişki, her türlü kurumsal aracılığı dışlama noktasına kadar tamamen kişisel olma eğilimindedir. Mutlak olana yükseltile ilâhî öznenin, mahrem mevcudiyetten başka meşru bir dünyevî karşılığı yoktur. Böylece orijinal içsellik doğrudan dinî bireyselliğe yol açar."³

Pavlus öğretisi, Hıristiyan'ı Tanrı ile ilişkisinde "öteki dünyalı bir birey" hâline getiren düalist bir gerilimi ortaya koyar. Buna göre Hıristiyan olmak bir şekilde dünyadan vazgeçmek anlamına gelir. Ancak tarihin akışı içinde "öteki dünyalı" birey giderek dünyevî yaşama bulaşmıştır. Dünyayı kendi değerlerine uygun hâle getirme gücüne kavuştuğu ölçüde, öteki dünyalı birey aşamalı olarak dünyaya geri dönmüş, kendini ona kaptırmış ve onu derinden dönüştürmüştür.

Bu süreç üç ana aşamada gerçekleştirilmiştir. Başlangıçta, seküler yaşam artık reddedilmiyor ama göreceleştiriliyordu; bu, iki devletin Augustinusçu sentezidir. İkinci aşamada, Papalık siyasî gücü ele geçirerek kendini sekülerleştirdi. Son olarak, Reformasyonla birlikte insan kendini tamamen dünyaya adadı ve seçilmişliğinin kanıtı olarak yorumladığı maddî başarı peşinde koşarak Tanrı'yı yüceltmeye çalıştı.

Bu şekilde, başlangıçta yalnızca Tanrı ile ilişkide işlev gören ve böylece toplumsal bütünü yapılandıran organik ve hiyerarşik bir ilkeyle bir arada var olabilen eşitlik ve bireysellik ilkesi yavaş yavaş yeryüzüne indirilmiş ve bunun seküler izdüşümünü temsil eden modern bireycilik ortaya çıkmıştır. Louis Dumont'un tezlerini açıklayan Alain Renaut, "Modern bireyciliğin doğması için", Hıristiyanlığın bireyci ve evrenselci bileşeninin "kırılması" gerektiğini belirtmektedir. Ona göre modern hayat öyle bir boyuta ulaştı ki, yavaş yavaş temsilleri birleşti, başlangıçtaki düalizm silindi ve "dünya hayatı, yüce değere tam anlamıyla uyum sağlayacak

³ Marcel Gauchet, *Le désenchantement du monde* (Paris: Gallimard, 1985), 77. İngilizce olarak: *The Disenchantment of the World: A Political History of Religion*, çev. Oscar Burge (Princeton: Princeton University Press, 1997).

şekilde yeniden kurgulandı". Bu sürecin sonunda, "öbür dünyalı birey, modern dünyevî birey hâline geldi."⁴

Böylece bütüncül (holist) tipteki organik toplum ortadan kalkmıştır. Çağdaş terimlerle ifade etmek gerekirse, cemaatten cemiyete yani basit bir sözleşmeye dayalı birliktelik olarak düşünülen ortak yaşama geçildi. Artık toplumsal bütün değil, kendi çıkarlarını gözeten rasyonel sözleşmelerle birbirine bağlanmış bireysel hak sahipleri ön plândaydı.

Bu evrimin önemli bir unsuru, on dördüncü yüzyılda Ockhamlı William'ın, tikel varlıklardan başka hiçbir şeyin var olmadığını savunan nominalizmiydi. Bir diğer önemli unsur ise, daha sonra insan hakları hukuk doktrini ve Aydınlanma'nın entelektüel perspektifi tarafından varsayılan birey anlayışını felsefi olarak tesis eden Kartezyenciliktir. Bireyin on sekizinci yüzyıldan itibaren doğal bağlarından kurtulması, evrensel ilerleme perspektifinden insanlığın rutin olarak "yetişkinliğe" erişmesi olarak yorumlanmıştır. Bu bireyci dürtü tarafından sürdürülen modernite, her şeyden önce yerel ve akrabalık gruplarının ve daha geniş toplulukların "bireyi özgürleştirmek" için kademeli olarak parçalandığı ve tüm organik dayanışma ilişkilerinin çözüldüğü bir süreç olarak nitelendirilmiştir.

* * *

Çok eski zamanlardan beri, insan olmak hem bir kişi hem de sosyal bir varlık olarak onaylanmak anlamına gelmiştir: Bireysel boyut ve kolektif boyut özdeş değildir; ancak bunlar birbirlerinden ayrılamazlar da. Holist görüşe göre, insan kendini miras aldığı şey temelinde ve toplumsal-tarihsel bağlamına referansla geliştirir. Batı tarihinin bir özelliği olarak görülmesi gereken bireycilik, tarihteki en yaygın model olan bu modele doğrudan karşı çıkmaktadır.

Modern anlamda bireycilik, bireyi tek gerçeklik olarak gören ve onu her türlü değerlendirmenin ölçütü olarak kabul eden felsefedir. Modern birey, sosyal ya da kültürel bağlamından soyutlanarak kendi içinde değerlendirilir. Bütüncülük, mevcut toplumu miras alınan, aktarılan ve paylaşılan değerlere referansla, yani son tahlilde toplumun kendisine referansla ifade eder ya da meşrulaştırırken, bireycilik kendi değerlerini toplumdan bağımsız olarak kurar. Bu nedenle toplulukların, halkların, kültürlerin ya da ulusların özerk statülerini tanımaz. Çünkü bu varlıkları, tek başına değeri olan atomik bireylerin toplamından başka bir şey olarak görmez.

Bireyin topluluk üzerindeki bu önceliği aynı anda tanımlayıcı, normatif, metodolojik ve aksiyolojiktir. İster mitik bir "tarih öncesi" temsilde (doğa durumunun önceliği) toplumsal olandan önce gelsin, ister basitçe normatif önceliğe sahip olsun (birey daha değerli olandır), bireyin önce geldiği varsayılır. Georges Bataille, "her varlığın temelinde bir yetersizlik ilkesi bulunduğunu" ileri sürer. Liberal bireycilik ise tam tersine, bireyin tek başına tam yeterliliğe

⁴ Alain Renaut, L'ère de l'individu. Contribution à une histoire de la subjectivité (Paris: Gallimard, 1989), 76-77. İngilizce olarak: The Era of the Individual: Contribution to a History of Subjectivity, çev. M. B. DeBevoise ve Franklin Philip (Princeton: Princeton University Press, 1999).

sahip olduğunu iddia eder. Liberalizmde insan, birincil ya da ikincil bir toplumsallık içinde diğer insanlarla olan ilişkisine atıfta bulunmaksızın kendisini bir birey olarak kavrayabilir. Burada “kişi”nin karşıtı olarak “birey”, yalnızca kendi özel çıkarları tarafından yönlendirilen, kendi kendisinin sahibi özerk özne; yani “ahlakî, bağımsız, özerk ve dolayısıyla öncelikle toplumsal olmayan bir varlık”⁵ olarak tanımlanır.

Liberal ideolojide birey, toplumsal ya da siyasî örgütlenmeden tamamen bağımsız olarak, kendi “doğasında” var olan haklara sahiptir. Yönetimler bu hakları güvence altına almakla yükümlüdürler ancak bunları tesis etmezler. Sosyal yaşamdan önce gelen bu haklar görevlerle ilişkilendirilemezler; çünkü görevler tam da toplumsal yaşamın zaten var olduğunu ima eder. Yani başkaları yoksa başkalarına karşı görevler de yoktur. Dolayısıyla birey, özel çıkarlarına göre özgürce hareket etme hakkından başlayarak, kendi haklarının kaynağıdır. Bu nedenle diğer tüm bireylerle “savaş hâlinindedir”, çünkü rekabetçi bir piyasa olarak tasarlanan bir toplumda onların da aynı şekilde davranması beklenir.

Bireyler birbirleriyle ilişki kurmayı pekâlâ seçebilirler ancak oluşturdukları birlikler karşılıklı rızaya bağlı kaldıkları ve her bir tarafın bireysel çıkarlarını daha iyi tatmin etmekten başka amaçları olmadığı için şarta bağlı, tesadüfi ve geçicidir. Başka bir deyişle, toplumsal yaşam bireysel karar ve seçimlerden başka bir şey değildir. İnsan, doğasında olduğu için değil, kendi yararına olduğu için sosyal bir varlık gibi davranır. (En azından teoride) birey sosyalliği yararlı bulmadığı takdirde, her zaman anlaşmayı bozabilir. Aslında bu kopuş onun özgürlüğünü en iyi şekilde ifade eder. Antik özgürlüğün, yani kamusal yaşama katılma imkânının aksine, modern özgürlük her şeyden önce kamusal yaşamdan çekilme hakkıdır. Bu nedenle liberaller özgürlüğü her zaman bağımsızlıkla eşanlamlı olarak tanımlama eğilimindedir.⁶ Bu nedenle Benjamin Constant “özel bireysel bağımsızlığın huzurlu hazzını” över ve ekler: “İnsanların mutlu olabilmeleri için meslekleriyle, faaliyet alanlarıyla, dostlarıyla ve hayalleriyle ilgili her konuda tam bir bağımsızlık içinde bırakılmaları yeterlidir.”⁷ Bu “huzurlu haz” ayrılma hakkı olarak anlaşılmalıdır; yani ne üyelik göreviyle ne de belirli durumlarda gerçekten de “özel bağımsızlıkla” bağdaşmaz görünen bağlılıklardan herhangi biriyle kısıtlanmama hakkı olarak.

Liberaler özellikle bireysel çıkarların kolektif çıkarlara, kamu yararına ya da kamu güvenliğine asla feda edilmemesi gerektiği fikrinde ısrarcıdır. Bu fikirden hareketle, yalnızca bireylerin haklara sahip olduğu, toplulukların ise yalnızca bireylerin bir araya gelmesinden ibaret olduğu

⁵ Louis Dumont, *Homo aequalis. Genèse et épanouissement de l'idéologie économique* (Paris: Gallimard, 1977), 17.

⁶ Ancak bazı liberal yazarlar bağımsızlık ve özerkliği birbirinden ayırmaya çalışırken, diğerleri (ya da aynı yazarlar) özne ve birey, hatta bireycilik ve narsisizm arasında ayırım yapmaya çalışmışlardır. Bağımsızlıktan farklı olarak özerklik, kendi kendini temellendiren bir normatiflikten kaynaklansa bile birey-üstü kurallara boyun eğmekle uyumludur. Örneğin Alain Renaut'nun savunduğu bakış açısı budur (*L'ère de l'individu*, 81-86) ancak pek ikna edici değildir. Özerklik gerçekten de bağımsızlıktan oldukça farklıdır (hatta bazı açılardan bunun tam tersini temsil eder) ancak esas soru bu değildir. Asıl soru, liberal bir bakış açısıyla, bir bireyi özgürlüğünün herhangi bir sınırlamasına, bu sınırlama kendi çıkarıyla çatıştığında, uymaya neyin zorlayabileceğini bilmektir.

⁷ Benjamin Constant, *De la liberté des Anciens comparée à celle des Modernes* (1819).

ve kendilerine ait hiçbir haklarının bulunmadığı sonucuna varırlar. Bu nedenle Ayn Rand şöyle yazmaktadır: “Yalnızca tek bir insan haklara sahip olabileceğinden, “bireysel haklar” ifadesi bir fazlalıktır.”⁸ Benjamin Constant da bunu teyit etmiştir: “Bireysel bağımsızlık modern ihtiyaçların başında gelir. Dolayısıyla, siyasi özgürlüğü tesis etmek için bu özgürlüğün feda edilmesi asla istenmemelidir.”⁹ Zaten kendisinden önce John Locke da “Bir çocuk, hiçbir ülkeye veya yönetime tabi olarak doğmaz; çünkü yetişkin olduktan sonra, yönetimi altında yaşayacağı yönetimi ve mensubu olacağı milleti seçmekte özgürdür”¹⁰ demişti.

Dolayısıyla liberal özgürlük, bireylerin kökenlerinden, çevrelerinden, içinde yaşadıkları ve seçimlerini yaptıkları bağlamdan, yani onları başka biri değil de kendileri yapan her şeyden soyutlanabileceklerini varsayar. Başka bir deyişle o, John Rawls’un dediği gibi, bireyin her zaman amaçlarından önce geldiğini varsayar. Ancak hiçbir şey bireyin kendisini herhangi bir bağlılıktan, herhangi bir determinizmden azade bir özne olarak kavrayabileceğini kanıtlamaz. Dahası, hiçbir şey onun her koşulda özgürlüğü diğer iyilere tercih edeceğini de kanıtlamaz. Böyle bir anlayış, tanımı gereği, rasyonel hesaplamaya hiçbir şey borçlu olmayan taahhüt ve bağlılıkları göz ardı eder. Bu, gerçek bir kişinin ne olduğunu anlamayı imkânsız kılan, tamamen biçimsel bir kavramdır.

Genel fikir, özgürlüğünü kullanması başkalarının özgürlüğünü kısıtlamadığı sürece, bireyin istediği her şeyi yapma hakkına sahip olduğudur. Dolayısıyla özgürlük, başkalarının özdeş arzusundan başka hiçbir teorik sınırı olmayan bir arzunun saf ifadesi olarak tanımlanır ve bu arzuların tamamına ekonomik mübadele aracılık eder. Bu, doğal hak teorisyeni Grotius’un on yedinci yüzyılda ileri sürdüğü şeydir: “Kişinin kendi çıkarı için çalışması, bunu başkalarının haklarına zarar vermeden yapması şartıyla, toplumun doğasına aykırı değildir.”¹¹ Ancak bu açıkça ironik bir tanımdır. Neredeyse tüm insan eylemleri şu ya da bu şekilde başkalarının özgürlüğü pahasına gerçekleştirilir ve dahası, bir bireyin özgürlüğünün başkalarının özgürlüğünü engellediği düşünülebilir anı belirlemek neredeyse imkânsızdır.

Aslında liberal özgürlük, her şeyden önce “sahip olma” özgürlüğüdür. O, var olmakla değil, sahip olmakla bir anlam ifade eder. Buna göre insan, sahip olduğu ölçüde özgürdür; tabi her şeyden önce kendinin sahibi olarak. Öz-sahipliğin (self-ownership) özgürlüğü temelden belirlediği fikri, daha sonra Marx tarafından da benimsenecektir.¹²

⁸ Ayn Rand, “Collectivized ‘Rights’,” in her *The Virtue of Selfishness: A New Concept of Egoism* (New York: New American Library, 1964), 101.

⁹ Constant, *De la liberté des Anciens*.

¹⁰ John Locke, *Second Treatise of Civil Government* (1690), ch. VIII, in *Two Treatises of Government*, ed. Peter Laslett (Cambridge: Cambridge University Press, 1988), 347.

¹¹ Hugo Grotius, *Du droit de la guerre et de la paix* (1625).

¹² Marx, liberal ideolojinin temel bir epistemolojik değer atfedilen “mekanizma” özelliğini desteklemenin yanı sıra, Michel Henry’nin onu “Batı’nın önde gelen Hıristiyan düşünürlerinden biri” olarak görmesine yol açan bir birey metafiziğine bağlıdır (Michel Henry, *Marx* [Paris: Gallimard, 1991], cilt 2, 445). Marksist bireyciliğin gerçekliği, kolektivist cephesinin ötesinde, Louis Dumont’tan başlayarak birçok yazar tarafından ortaya konmuştur. “Pierre Rosanvallon, “Marx’ın tüm felsefesi ... modern bireyciliği geliştirme çabası olarak anlaşılabilir” diye

Alain Laurent kendini gerçekleştirmeyi “birincil hedefi kişinin kendi mutluluğunu araması olan ontolojik bir yalıtılmışlık” olarak tanımlar.¹³ Liberal yazarlara göre “mutluluk arayışı”, kişinin her zaman çıkarını maksimize etmeye çalışma özgürlüğü olarak tanımlanır. Ancak burada hemen “çıkarları” anlama sorunuyla karşılaşırız; özellikle de çıkarları aksiyomatik kabul edenler, tüm sosyal aktörlerin temelde aynı çıkarlar tarafından yönlendirilip yönlendirilmediğini ya da çıkarlarının orantılı ve uyumlu olup olmadığını merak etmekten ziyade, bunların oluşumundan bahsetmeyi ya da bileşenlerini tanımlamayı nadiren önemsedikleri için. Köşeye sıkıştıklarında, terime önemsiz bir tanım verme eğilimindedirler. Onlar için “çıkar” bir arzu, bir proje, hedefe yönelik bir eylem vb. ile eşanlamlı hâle gelir. Her şey bir “çıkar” hâline gelebilir. Bu durumda en alakasız ya da fedakâr eylem bile egoist ve çıkarıcı olarak tanımlanabilir; zira eylem sahibinin gönüllü niyetine (arzusuna) karşılık gelir. Gerçekte ise, liberaller için menfaatin öncelikle maddî bir avantaj olarak tanımlandığı ve bu şekilde değerlendirilebilmesi için hesaplanabilir ve ölçülebilir olması, yani evrensel eşdeğeri olan para cinsinden ifade edilebilir olması gerektiği açıktır.

Bu nedenle, liberal bireyciliğin yükselişinin başlangıçta bütüncül topluma özgü organik varoluş yapılarının giderek yerinden oynamasına, ardından toplumsal bağların genel bir çözülmesine ve nihayet bireylerin giderek birbirlerinden uzaklaştığı ve hatta birbirlerine düşman olduğu görece bir toplumsal anomi durumuna yol açması şartı olmalıdır. Zaten bu da genelleşmiş rekabet olan “herkesin herkese karşı savaşı”nın modern versiyonunun bir parçasıdır. Tocqueville’in tarif ettiği toplumda her üye “köşesine çekilmiş ve başkalarına yabancı gibidir”. Liberal bireycilik her yerde, modern bireyin ve onunla ilişkili kolektif kimliklerin ortaya çıkışını uzun süre engelleyen doğrudan sosyalliği yok etme eğilimindedir. “Liberalizm,” diye yazıyor Pierre Rosanvallon, “dünyanın kişiliksizleştirilmesini bir ölçüde ilerleme ve özgürlüğün koşulu hâline getirir.”¹⁴

* * *

Mamafih, liberalizm toplumsallığın varlığını kabul etmek zorundadır. Ancak liberaller, toplumsallığın neden var olduğunu merak etmek yerine, onun nasıl kurulup sürdürüldüğü ve nasıl işlediğiyle ilgilenirler. Ne de olsa onlar için toplum, üyelerinin basit toplamından (bütün, parçalarının toplamından başka bir şey değildir), bireysel iradelerin tesadüfi ürününden, hepsi

yazmaktadır... Sınıf mücadelesi kavramının kendisinin, toplumun bireyci bir temsili çerçevesi dışında hiçbir anlamı yoktur. Buna karşılık geleneksel bir toplumda hiçbir önemi yoktur” (Le libéralisme économique. Histoire de l'idée de marché, [Paris: Seuil, 1989], 188-89). Marx, on sekizinci yüzyıldan itibaren gelişen *Homo economicus* kurgusuna kesinlikle karşı çıkmıştı. Ancak bunun tek nedeni, burjuvazinin gerçek bireyi yabancılaştırmak ve onu yalnızca kişisel çıkar alanına indirgenmiş bir varoluşa bağlamak için bunu kullanmasıydı. Ancak Marx için kişisel çıkar, birey ile yaşamı arasındaki ayrımın bir ifadesidir. (Çalışmasının en iyi bölümünün, yani “şeyleşmiş” toplumsal ilişkilere yönelik eleştirisinin temelini oluşturur). Ancak hiçbir şekilde ortak iyiyi özel çıkarların yerine ikame etme niyetinde değildir. Sınıf çıkarlarına bile yer yoktur.

¹³ Alain Laurent, *De l'individualisme. Enquête sur le retour de l'individu* (Paris: Presses universitaires de France, 1985), 16.

¹⁴ Rosanvallon, *Le libéralisme économique*, vii.

de kendi özel çıkarlarını savunmaya ve tatmin etmeye çalışan bireylerin basit bir araya gelişinden başka bir şey değildir. Dolayısıyla toplumun temel amacı mübadele ilişkilerini düzenlemektir. Böyle bir toplum ya başlangıçtaki rasyonel gönüllü eylemin (“toplumsal sözleşme” kurgusunun) bir sonucu olarak ya da bireysel failer tarafından üretilen projelerin toplamının sistemik oyununun (insan davranışının kasıtsız sonucu olarak toplumsal olanı “üreten” piyasanın “görünmez eli” tarafından düzenlenen bir oyunun) sonucu olarak düşünülebilir. Dolayısıyla, toplumsallığın liberal analizi ya sözleşmeciliğe (Locke) ya “görünmez el”e (Smith) ya da herhangi bir niyetten bağımsız, kendiliğinden bir düzen fikrine (Hayek) dayanır.

Liberaller, mübadeleleri uyumlu hâle getirmek için en etkili, en rasyonel ve dolayısıyla en adil araç olduğu varsayılan piyasa tarafından düzenlemenin üstünlüğü fikrini geliştirdiler. İlk bakışta, piyasa her şeyden önce sadece bir “organizasyon tekniğı” (Henri Lepage) olarak sunulur. Ekonomik açıdan bakıldığında, piyasa aynı zamanda malların mübadele edildiğı gerçek bir yer ve mübadele koşullarının, yani arz ve talebin ayarlandığı ve fiyat seviyesinin optimal bir şekilde oluşturulduğu potansiyel bir varlıktır.

Ancak liberaller de piyasanın kökenini merak etmezler. Onlar için ticarî mübadele gerçekten de tüm sosyal ilişkiler için “doğal” bir modeldir. Buradan, piyasanın kendisinin de “doğal” bir varlık olduğu, her türlü müzakere ve karardan önce bir düzen kurduğu sonucunu çıkardılar. İnsan doğasıyla en uyumlu mübadele biçimi olan piyasa, insanlığın şafağında, tüm toplumlarda mevcut olacaktır. Burada her ideolojinin kendi ön kabullerini “doğallaştırma”, yani kendisini olduğu gibi, insan ruhunun bir inşası olarak değil, basit bir betimleme, doğal düzenin basit bir transkripsiyonu olarak sunma eğilimini buluyoruz. Devletin yapay olduğundan ötürü reddedilmesiyle bağlantılı olarak, toplumsal olanın piyasa aracılığıyla “doğal” olarak düzenlenmesi fikri dayatılabilir.

Adam Smith ulusu bir pazar olarak anlarken, mekân kavramı ile toprak kavramı arasında temel bir ayrıma gider. Smith siyasî alan ile ekonomik alanı özdeşleştiren merkantilist gelenekten ayrılarak, piyasanın doğası gereğı belirli coğrafi sınırlar içinde yer alamayacağını göstermiştir. Piyasa aslında bir yer olmaktan çok bir ağıdır. Ve bu ağ dünyanın öbür ucuna kadar uzanmaya mahkûmdur; çünkü son tahlilde tek sınırı mübadele yeteneğidir. Smith ünlü bir pasajında, “Bir tüccar,” diye yazar “...herhangi bir ülkenin vatandaşı olmak zorunda değildir. Ticaretini hangi ülkede sürdürdüğü onun için çok önemli değildir ve küçücük bir tiksinti, sermayesini ve onunla birlikte desteklediğı tüm sanayiye bir ülkeden diğerine taşımasına neden olur.”¹⁵

Bu kehanet dolu satırlar, Adam Smith’i “ilk tutarlı enternasyonalist” olarak gören Pierre Rosanvallon’un yargısını haklı çıkarmaktadır. Rosanvallon’a göre “akışkan bir piyasa olarak

¹⁵ Adam Smith, *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*, 2 vols. (Oxford: Oxford University Press, 1976), vol. 1, book III, ch. iv, 426.

düşünülen sivil toplum, tüm insanları kapsar ve onların ulusal ve ırksal bölünmeleri aşmalarını sağlar.”

Piyasa kavramının temel avantajı, liberallerin yükümlülüğün toplumsal anlaşmanın bir parçası hâline nasıl getirileceği gibi zor bir sorunu çözmelerine olanak tanınmasıdır. Piyasa gerçekten de yasa koyucu olmaksızın bir yasa -toplumsal düzeni düzenleyen bir ilke- olarak kabul edilebilir. Somut bireylerde cisimleşmediği için doğası gereği tarafsız olan “görünmez bir elin” eylemiyle düzenlenen piyasa, hiçbir itaat ya da emir biçiminin mevcut olmadığı bireysel ilişkileri düzenlemeyi mümkün kılan sözde nesnel “yasalara” dayalı soyut bir toplumsal düzenleme biçimi oluşturur. Dolayısıyla ekonomik düzenin sosyal düzeni kurması gerekecektir; her iki düzen de kurulmadan ortaya çıkmış olarak düşünülür. Milton Friedman’a göre ekonomik düzen, “yalnızca kendi çıkarları doğrultusunda hareket eden çok sayıda insanın projelerinin kasıtlı olmayan ve arzu edilmeyen bir sonucudur.” Hayek tarafından velûd bir şekilde geliştirilen bu fikir, “insan eyleminin sonucu olan ancak herhangi bir insan tasarımının icrası olmayan”¹⁶ sosyal gerçeklere atıfta bulunan Adam Ferguson’un (1767) formülünden mülhemdir.

Smith’in “görünmez el” metaforunu herkes bilir: Ticarete birey “yalnızca kendi kazancını amaçlar ve diğer birçok durumda olduğu gibi bu durumda da görünmez bir el tarafından niyetinin bir parçası olmayan bir sonuca yönlendirilir.”¹⁷ Bu metafor, bir kişinin eylemlerinin sonuçlarının genellikle beklenenden hayli farklı olduğu şeklindeki tamamen sıradan gözlemin (Max Weber’in “sonuçların paradoksu” dediği şey) çok ötesine geçer. Smith aslında bu gözlemi kararlı bir iyimserlikle çerçeveler. “Her birey,” diye ekler, “elindeki tüm sermaye için en avantajlı istihdamı bulmak için her zaman her türlü çabayı gösterir; toplumun değil, kendinin çıkarını düşündüğü doğrudur; ancak kişisel çıkarını sağlamaya gösterdiği özen, onu doğal olarak, daha doğrusu zorunlu olarak, toplum için en avantajlı istihdam türünü tercih etmeye yöneltir.” Ve ilaveten: “Yalnızca kendi kişisel çıkarını gözetirken, çoğu zaman toplumun çıkarı için, amacı gerçekten toplum için çalışmak olana göre çok daha etkili bir şekilde çalışır.”

Bu metaforun teolojik çağrışımları açıktır: “Görünmez el”, takdir-i ilahi’nin seküler bir avatarıdır. Şunu da vurgulamak gerekir ki, çoğu zaman sanıldığığının aksine, Adam Smith piyasa mekanizmasını “görünmez el” oyununa benzetmez; çünkü bu mekanizmayı sadece ticarî mübadelelerin bir araya gelmesinin nihaî sonucunu tanımlamak için kullanır. Ayrıca Smith, bireysel projelerin tek başına ortak faydayı gerçekleştirmede başarısız olduğu durumlarda kamu müdahalesinin meşruiyetini hâlâ kabul etmektedir.

Ancak bu bakış açısı kısa süre içinde ortadan kalkacaktı. Çünkü neo-liberaller artık kamu yararı kavramını tartışmaya açmışlardır. Hayek, topluma yönelik her türlü kapsamlı yaklaşımı ilke

¹⁶ Adam Ferguson, *An Essay on the History of Civil Society*, ed. Fania Oz-Salzberger (Cambridge: Cambridge University Press, 1995), third part, section II, p. 119.

¹⁷ Smith, *The Wealth of Nations*, vol. 1, book IV, ch. ii, p. 456.

olarak yasaklamıştır: Hiçbir kurum, hiçbir siyasî otorite “kendiliğinden oluşan düzenin” etkinliğini sorgulayabilecek hedefler belirlememelidir. Bu görüş göz önüne alındığında, çoğu liberalin devlete tanımayı kabul ettiği tek rol, piyasada ekonomik rasyonalitenin serbestçe işlemesi için gerekli koşulları garanti etmektir. Devletin kendine ait hiçbir amacı olamaz. Devlet sadece bireysel hakları, mübadele özgürlüğünü ve hukuka saygıyı garanti altına almak için vardır. İmtiyazlardan ziyâde ruhsatlarla donatılmış olan devlet, diğer tüm alanlarda tarafsız kalmalı ve bir “iyi yaşam” modeli önermekten vazgeçmelidir.¹⁸

“Görünmez el” teorisinin sonuçları, özellikle ahlâkî düzeyde belirleyicidir. Bazı pasajlarda Adam Smith gerçekten de önceki yüzyılların her zaman kınadığı davranışları rehabilite etmektedir. Smith, toplumsal çıkarları bireysel ekonomik çıkarlara tâbî kılarak, bencilliği başkalarına hizmet etmenin en iyi yolu hâline getirmektedir. Bireysel çıkarımızı maksimize etmeye çalışırken, bilmeden hatta istemeden herkesin çıkarı için çalışırız. Egoist çıkarların piyasada serbestçe karşı karşıya gelmesi “doğal olarak ya da daha doğrusu zorunlu olarak” “görünmez el” oyunu ile uyumlaştırılmalarını sağlar ve böylece toplumsal optimuma katkıda bulunurlar. Dolayısıyla, öncelikle kendi çıkarı peşinde koşmanın ahlâka aykırı hiçbir yanı yoktur; çünkü son tahlilde her bireyin egoist eylemi, sanki tesâdüfen herkesin çıkarına olur. Frederic Bastiat’ın bir formülle özetlediği şey budur: “Herkes kendisi için çalışırken, herkes için çalışır.”¹⁹ Bu nedenle egoizm, aslında özgecilikten başka bir şey değildir. Buna karşılık, dayanışma adına bireylerin kendi çıkarlarına göre hareket etme haklarıyla çeliştiğinde, “ahlâksız” olmakla suçlanmayı hak eden, kamu yetkililerinin planlarıdır.

Liberalizm, piyasanın serbest işleyişinin aynı zamanda bireysel özgürlüğün de garantörü olduğunu belirterek, bireycilik ve piyasa arasında bağlantı kurar. Piyasa, mübadelelerden en iyi getirinin elde edilmesini sağlamak suretiyle, her bir fâilin bağımsızlığını garanti altına alır. İdeal olarak, piyasanın performansı engellenmezse, bu ayarlama optimal bir şekilde gerçekleşir ve genel bir dengeyi sağlayan kısmî dengeler topluluğuna ulaşmayı mümkün kılar. Hayek tarafından “katalaksi”^{*} olarak tanımlanan piyasa, kendiliğinden ve soyut bir düzen, özel özgürlüğün uygulanması için resmî araçsal destek oluşturur. Dolayısıyla piyasa sadece ekonomik bir ideal olan optimalitenin tatminini değil, özgürlüğün genel öznelere olarak düşünülen bireylerin arzuladığı her şeyin tatminini temsil eder. Piyasa son tahlilde adaletin kendisiyle özdeşleştirilir. Bu da Hayek’in piyasayı “tüm oyuncuların şansını arttıran bir oyun” olarak tanımlamasına yol açar ve bu koşullar altında kaybedenlerin şikâyet etmelerinin akıllıca olmayacağını, çünkü sadece kendilerini suçlayacaklarını belirtir. Son olarak, piyasa özünde

¹⁸ Devletin rolüyle ilgili olarak, bu en aktüel liberal konumdur. “Anarko-kapitalistler” olarak bilinen liberteryenler, Robert Nozick’in önerdiği “minimal devleti” bile reddettikleri için daha da ileri giderler. Onlara göre devlet emek tükettiği hâlde sermaye üreticisi olmadığı için zorunlu olarak bir “hırsız”dır.

¹⁹ Frederic Bastiat, *Harmonies économiques* (1851). This is the well-known thesis that Mandeville defends in his *Fable of the Bees*: “Private vices, public virtue.”

* *Katalaksi* (catallaxy), öz yeterliliğe sahip bireyler arasındaki bir anlaşma ve gönüllü mübadeleyi ifade eder (çev.)

“sakinleştiricidir” çünkü “nazik ticaret” temelinde, çatışma yerine müzâkere ilkesini ikame ederek hem rekabeti hem de kıskançlığı etkisiz hâle getirir.

Hayek’in “görünmez el” teorisini “evrimsel” terimlerle yeniden formüle ettiğine dikkat ediniz. Hayek, doğa durumu ile siyasî toplum arasındaki (Hobbes’tan beri bilinen) karşıtlığı ima eden toplumsal sözleşme kurgusu gibi her türlü Kartezyen akıl yürütmeden gerçekten kopar. Aksine, David Hume geleneğinde, “yapısalcılığa” karşı çıktığı gelenek ve alışkanlığı över. Ancak aynı zamanda geleneğin en etkili ve rasyonel davranış kurallarını, yani benimsenmesi “arkaik toplumun” “kabile düzenini” reddetmekle sonuçlanan ticârî değerlere dayalı davranış kurallarını seçtiğini onaylar. Bu nedenle Hayek, bir yandan “gelenek”e atıfta bulunurken, diğer yandan geleneksel değerleri eleştirmekte ve her türlü organizmacı toplum vizyonunu şiddetle kınamaktadır. Gerçekten de Hayek için geleneğin değeri her şeyden önce kendiliğinden, soyut, kişisel olmayan ve dolayısıyla uygunsuz olandan kaynaklanır. Piyasanın neden yavaş yavaş dayatıldığını açıklayan da geleneğin bu seçici karakteridir. Dolayısıyla Hayek, Darwin’in “yaşam mücadelesi”nden sağ çıkanların zorunlu olarak “en iyi” olduklarını iddia etmesi gibi, kendiliğinden oluşan her düzenin temelde “doğru” olduğunu düşünmektedir. Dolayısıyla piyasa düzeni, tanımı gereği onu reforme etmeye yönelik her türlü girişimi yasaklayan bir sosyal düzen oluşturmaktadır.

Böylece liberallere göre piyasa kavramının salt ekonomik alanın çok ötesine geçtiği görülmektedir. Piyasa, kıt kaynakların optimal tahsisi için bir mekanizma ya da üretim ve tüketim yollarını düzenleyen bir sistemden daha fazlasıdır. Piyasa aynı zamanda ve her şeyden önce sosyolojik ve “politik” bir kavramdır. Adam Smith, piyasayı toplumsal düzenin başlıca aracı hâline getirdiği ölçüde, insan ilişkilerini ekonomik modelde, yani mallar arasındaki ilişkiler temelinde algılamaya yönelmiştir. Dolayısıyla piyasa ekonomisi doğal olarak piyasa toplumuna yol açar. Pierre Rosanvallon’a göre “piyasa öncelikle toplumsal alanı temsil etmenin ve yapılandırmanın bir yoludur; o sadece ikincil olarak fiyatlandırma sistemi aracılığıyla ekonomik faaliyetleri düzenleyen merkezî olmayan bir mekanizmadır.”²⁰

Adam Smith’e göre genelleştirilmiş mübadele, iş bölümünün doğrudan bir sonucudur: “Böylece her insan mübadele ile yaşar ya da bir ölçüde tüccar olur ve böylece toplum tam anlamıyla bir ticaret toplumu hâline gelir.”²¹ Dolayısıyla liberal perspektiften bakıldığında piyasa, kendisini tam anlamıyla piyasa toplumu olarak tanımlayan bir toplumdaki baskın paradigmadır. Liberal toplum, yalnızca kendi çıkarlarını maksimize etme arzusu tarafından yönlendirilen bireyler ve gruplar tarafından sağlanan faydacı mübadeleler alanıdır. Her şeyin alınıp satılabildiği bu cemiyetin mensubu ya tüccardır ya mülk sahibi ya da üretici; ama her halükârda tüketicidir.

²⁰ Rosanvallon, *Le libéralisme économique*, 124.

²¹ Adam Smith, *The Wealth of Nations*, vol. 1, book I, ch. iv, p. 37.

Pierre Rosanvallon, “Rousseau için Genel irade ne ise Smith için tüketicilerin üstün hakları odur” demiştir.

Liberal ekonomik analiz modern çağda zamanla tüm sosyal olgulara yayılacaktır. Aile küçük bir işletmeye, sosyal ilişkiler rekabet hâlindeki çıkarıcı stratejiler ağına, siyasî yaşam seçmenlerin oylarını en yüksek teklifi verene sattığı bir pazara benzetilecektir. İnsan sermaye, çocuk ise tüketim malı olarak algılanacaktır. Böylece ekonomik mantık, bir zamanlar içine gömülü olduğu toplumsal bütüne, onu tamamen kuşatana dek yansıtılmaktadır. Gerald Berthoud’un yazdığı gibi, “toplum artık amaçlı eylemin resmî bir teorisinden yola çıkılarak tasarlanabilir. Böylece maliyet-fayda analizi dünyayı yöneten ilkedir.”²² Her şey bir üretim ve tüketim faktörü hâline gelmekte; her şeyin arz ve talebin kendiliğinden ayarlanmasından kaynaklandığı varsayılmaktadır. Her şey fiyatıyla ölçülen değişim değerine sahiptir. Buna bağlı olarak, ölçülebilir ve hesaplanabilir terimlerle ifade edilemeyen şeylerin gerçek ya da ilgi çekici olmadıkları kabul edilmektedir. Dolayısıyla ekonomik söylem, fiyat terimleriyle ifade edilemeyen her türlü değere son derece yabancı, sosyal ve kültürel pratikleri son derece şeyleştirici** olduğunu kanıtlamaktadır. Tüm toplumsal olguları ölçülebilir şeyler evrenine indirgeyerek, nihayetinde insanların kendilerini de şeylere -parasal bakış açısından ikame edilebilir ve değiştirilebilir şeylere- dönüştürmektedir.

* * *

Toplumun bu katı ekonomik temsilinin önemli sonuçları vardır. Moderniteye özgü sekülerleşme ve dünyanın “büyüsünün bozulması” sürecini tamamlayarak, halkların çözülmesine ve farklı özelliklerinin sistematik olarak erozyona uğramasına yol açar. Sosyolojik düzlemde, ekonomik mübadeleye ayrıcalık tanınması, Karl Marx’ın övdüğü son derece devrimci bir süreçle toplumu üreticilere, mülk sahiplerine ve steril sınıflara (eski aristokrasi gibi) böler. Kolektif hayal gücü düzleminde, değerlerin tamamen tersine çevrilmesine yol açarken, çok eski zamanlardan beri salt zorunluluk meseleleri oldukları için aşağılığın ta kendisi olarak görülen ticarî değerleri zirveye yükseltir. Ahlâkî düzlemde, geleneksel toplumun her zaman kınadığı çıkarıcı hesaplama ve egoist davranış ruhunu yeniden canlandırır.

Siyaset, “irrasyonel” olarak kabul edilen gücün kullanılmasıyla ilgili olduğu ölçüde, özünde tehlikeli olarak kabul edilir. Böylece liberalizm siyaseti hakların güvence altına alınmasına ve toplumun yalnızca teknik uzmanlıkla yönetilmesine indirger. Bu, herhangi bir sembolik referans ya da somut aracılığın dışında, doğrudan kendisiyle örtüşen “şeffaf bir toplum” fantezisiidir. Uzun vadede, tamamen piyasa tarafından yönetilen ve “sivil toplumun” kendi kendine yeterliliği varsayımına dayanan bir toplumda, devletin ve ilgili kurumların Marx’ın hayal ettiği sınıfsız toplumda olduğu kadar kesin bir şekilde çürümesi beklenir. Buna ek olarak, Alain Caillé’nin gösterdiği gibi, piyasa mantığı, modern para kullanımında zaten gözlemlenen bir

²² Gerald Berthoud, *Vers une anthropologie générale. Modernité et altérité* (Genève: Droz, 1992), 57.

dinamik aracılığıyla, insanların eşitlenmesine, hatta birbirinin yerine geçebilirliğine yönelik daha büyük bir sürecin parçasıdır. Caillé'ye göre, "liberal ideolojinin hokkabazlığı", "... hukuk devletinin ticari devletle özdeşleştirilmesinde, piyasanın yayılımına indirgenmesinde yatmaktadır. Sonuç olarak, bireylerin kendi amaçlarını seçme özgürlüğü savunusu gerçekte yalnızca ticarî amaçlara sahip olma zorunluluğuna dönüşür."²³

Paradoks, liberallerin, piyasanın her bireyin kendi amaçlarını gerçekleştirme şansını en üst düzeye çıkardığını ve bu amaçların önceden tanımlanamayacağını ve dahası, bunları bireyin kendisinden daha iyi tanımlayamayacağını kabul etmekten asla vazgeçmemeleridir. Ama bu optimumun ne olduğunu bilmiyorsak, piyasanın optimumu getirdiğini nasıl söyleyebilirler? Aslında, piyasanın bireysel arzuları, onlara ulaşmak için araçlar sağlamaktan çok daha fazla çoğalttığı, onların tatminini değil, terimin Tocquevilleci anlamıyla tatminsizliklerini arttırdığı da aynı şekilde kolayca ileri sürülebilir.

Dahası, eğer birey tanımı gereği her zaman kendi çıkarlarının en iyi yargıcı ise, o zaman onu en önemli norm olan mütekabiliyet prensibine saygıya ne zorlayabilir? Liberal doktrin artık ahlakî davranışı bir görev duygusuna veya ahlakî yasaya değil, doğru anlaşılan kişisel çikara dayandıracaktır. Ben başkalarının özgürlüğünü ihlâl etmeyecek, başkalarını da benimkini ihlâl etmekten caydıracağım. Gerisini polis korkusunun halletmesi beklenir. Ancak, kuralları çiğnemekle çok küçük bir ceza riskine maruz kaldığımdan ve mütekabiliyetin benim için önemli olmadığından eminsem, beni kuralları veya yasayı ihlâl etmekten ne alıkoyabilir ki? Açıkçası hiçbir şey. Aksine, kendi çıkarlarımdan başka hiçbir şeyi hesaba katmamak, beni bunu olabildiğince sık yapmaya teşvik edecektir.

Adam Smith, Ahlakî Duygular Teorisi (1759) adlı eserinde açık yüreklilikle şöyle yazar:

. . . toplumun farklı üyeleri arasında karşılıklı sevgi ve şefkat olmasa bile, toplum daha az mutlu ve uyumlu olsa da, mutlaka dağılmayacaktır. Toplum, farklı insanlar arasında, farklı tüccarlar arasında olduğu gibi, herhangi bir karşılıklı sevgi ya da şefkat olmaksızın, yararlılık duygusuyla varlığını sürdürebilir ve toplumdaki hiç kimse diğerine herhangi bir yükümlülük ya da minnetarlık borcu duymasa da, üzerinde anlaşmaya varılmış bir değere göre iyi hizmetlerin paralı bir şekilde değiş tokuş edilmesiyle ayakta tutulabilir.²⁴

Bu pasajın anlamı açıktır. Bir toplum, toplum olmaktan çıkmaksızın, herhangi bir organik toplumsallık biçiminden pekâlâ tasarruf edebilir (bu kelime önemlidir). Onun bir tüccar toplumu hâline gelmesi yeterlidir; yani sosyal bağ, "yararlılık" ve "çıkarcı iyi niyet alışverişi" duygusuyla birleşecektir. Dolayısıyla insan olmak için, ticarî mübadelelerde yer almak ve çıkarlarını maksimize etme hakkını özgürce kullanmak yeterlidir. Smith, böyle bir toplumun

** Marksist felsefede "şeyleştirme" (*reification*), toplumsal ilişkilerin ve bu ilişkilerde yer alan insanların ticarî bir metâ gibi algılandığı süreçtir (Çev.).

²³ Alain Caillé, *Splendeur s et mis èr e s des scienc e s social e s . Esquiss e d'une mythologi e* (Genève: Droz 1986), 347.

²⁴ Adam Smith, *The Theory of Moral Sentiments* (Oxford: Oxford University Press, 1976), 86.

kesinlikle “daha az mutlu ve uyumlu” olacağını söylüyor ama bu nüans çok çabuk unutulmuş gözüküyor. Hatta bazı liberaller için insan-ı kâmil olmanın tek yolunun tüccarlar -yani daha önce aşağı bir statüye sahip olanlar- gibi davranmak olup olmadığını da merak ediyor insan (yararlı ve hatta gerekli görülmediklerinden değil; tam da yararlı olmaktan başka bir şey olmadıkları için ve dünyaya ilişkin görüşleri yalnızca fayda değerisiyle sınırlı olduğu için). Ve açıkçası bu ya arzuları ya da imkânları olmadığı için böyle davranmayanların statüsü sorusunu gündeme getiriyor: Onların hâlâ insan olup olmadıkları sorusunu.

Piyasa mantığı aslında Orta Çağ'ın sonlarından itibaren, uzun mesafeli ve yerel ticaretin, ticarî olmayan topluluk içi değiş-tokuşun eskiden vergilendirilemeyen biçimlerini paraya çevirmeye ve dolayısıyla vergilendirmeye hevesli yeni ulus-devletlerin itici gücüyle ulusal piyasalar içinde birleştirilmeye başlamasıyla kendini yavaş yavaş dayatmıştır. Dolayısıyla, evrensel bir olgu olmaktan çok uzak olan piyasa, zaman ve mekân içinde kesinlikle yerelleşmiş bir olgudur. Ve “kendiliğinden” olmaktan çok uzak olan bu olgu aslında kurumsallaştırılmıştır. Özellikle Fransa'da, ama aynı zamanda İspanya'da, piyasa hiçbir şekilde ulus-devlete rağmen değil, aksine onun sayesinde inşa edilmiştir. Devlet ve piyasa birlikte doğar ve aynı hızda ilerler; birincisi kendisini kurarken aynı zamanda ikincisini de oluşturur. “En azından,” diye yazıyor Alain Caillé, “piyasa ve devleti kökten farklı ve karşıt iki varlık olarak değil, aynı sürecin iki yüzü olarak düşünmek gerekir. Tarihsel olarak, ulusal pazarlar ve ulus-devletler aynı hızda inşa edilmiştir; dolayısıyla biri olmadan diğerisi de olamaz.”²⁵

Aslında her ikisi de aynı yönde gelişmektedir. Piyasa, otoritesini tesis etmek için feodal dünyada nispeten özerk organik yapılar olan (aile klanları, köy toplulukları, cemiyetler, zanaatlar vb.) tüm ara toplumsallaşma biçimlerini metodik olarak yok etmekten vazgeçemeyen ulusal devletin hareketini güçlendirir. Burjuva sınıfı ve onunla birlikte ortaya çıkan liberalizm, arzuladığı bireyin özgürleşmesi, piyasanın genişlemesinin önündeki birçok engeli temsil eden tüm gönülsüz dayanışma veya bağımlılık biçimlerinin yok edilmesini gerektirdiği ölçüde, toplumun bu atomizasyonunu sürdürdü ve şiddetlendirdi. Pierre Rosanvallon şu gözlemde bulunmaktadır:

Bu perspektiften bakıldığında, ulus-devlet ve piyasa, bireylerin mekânda aynı türden sosyalleşmesini yansıtmaktadır. Bunlar ancak bireyin özerk olduğunun anlaşıldığı atomize bir toplum çerçevesinde düşünülebilir. Dolayısıyla hem ulus-devlet hem de piyasa, bu terimlerin hem sosyolojik hem de ekonomik anlamında, toplumun kuşatıcı bir toplumsal bütün olarak var olduğu yerde mümkün değeridir.²⁶

Böylece Orta Çağ'ın krizinden doğan yeni toplum biçimi, bireyden, onun etik ve siyasi standartlarından ve çıkarlarından başlayarak, eski toplumun sürdürme eğiliminde olduğu siyasi,

²⁵ Caillé, Splend eurs et misèr es , 333- 34.

²⁶ Rosanvallon, Le libèralism e econ o miqu e , 124.

ekonomik, hukukî ve hatta dilsel alanların tutarlılığını yavaş yavaş çözerek kademeli olarak inşa edildi. Ancak on yedinci yüzyıla kadar devlet ve sivil toplum bir ve aynı şey olmaya devam etti: “Sivil toplum” ifadesi hâlâ siyasî olarak örgütlenmiş toplumla eş anlamlıydı. Bu ayrım on sekizinci yüzyılda, özellikle de “sivil toplumu” mülkiyet ve mübadele alanı olarak yeniden tanımlayan Locke ile ortaya çıkmaya başlar; devlet ya da “siyasî toplum” bundan böyle yalnızca ekonomik çıkarları korumaya adanmıştır.

Özerk bir üretim ve mübadele alanının yaratılmasına dayanan ve modern devletin karakteristik rol ve işlevlerinin uzmanlaşmasını yansıtan bu ayrım, ya Locke’ta olduğu gibi bir toplumsal sözleşmenin sonucu olarak siyasal toplumun değer kazanmasına ya da Mandeville ve Smith’te olduğu gibi çıkarların kendiliğinden ayarlanmasına dayanan sivil toplumun yüceltilmesine yol açmıştır.²⁷ Özerk bir alan olarak sivil toplum, çıkarların ekonomik mantığının sınırsız bir şekilde uygulanması için bir alan yaratır. Piyasanın ortaya çıkmasının bir sonucu olarak, Karl Polanyi’nin yazdığı gibi “toplum”, “piyasanın bir yardımcısı olarak yönetilir. Ekonomi toplumsal ilişkilerin içine gömülmek yerine, toplumsal ilişkiler ekonomik ilişkilerin içine gömülür.”²⁸ Burjuva devriminin anlamı tam da budur.

Aynı zamanda toplum, doğal ya da kozmik düzenden farklı olarak, bireyin doğrudan erişebileceği varsayılan evrensel akılla örtüşen nesnel bir düzen biçimini alır. Tarihsel nesnelleşmesi ilk olarak Jean Bodin’den Aydınlanma’ya kadar gelişimini takip edebileceğimiz siyasî haklar doktrinlerinde kristalize olur. Buna paralel olarak ekonomi politik, “ilerleme” ile eş anlamlı dinamik bir gelişim süreci olarak tasarlanan genel bir toplum bilimi olarak ortaya çıkar. Toplum bundan böyle belirli bir bilimsel bilginin konusu hâline gelir. Sözde rasyonel bir varoluş tarzına ulaştığı ve uygulamaları nihaî düzenleme ilkesi olarak araçsal bir rasyonaliteye tâbi olduğu ölçüde, toplumsal dünya belirli sayıda “yasa” altına girer. Ancak tam da bu nesnelleştirme nedeniyle, toplumun birliği, tıpkı simgeleştirilmesi gibi, son derece sorunlu hâle gelir; üyeliğin ve bağlılığın özelleştirilmesi hızla toplumsal bedenin parçalanmasına, çatışan özel çıkarların çoğalmasına ve kurumsuzlaşmanın başlamasına yol açar. Sadece burjuvazi tarafından kurulan toplum ile Eski Rejim kalıntıları arasında değil, burjuva toplumu içinde bile sınıf mücadelesi gibi yeni çelişkiler ortaya çıkar.

Kamusal ve özel, devlet ve sivil toplum arasındaki ayrım, on dokuzuncu yüzyılda hâlâ akuttu ve toplumsal alanın dikotomik ve çelişkili bir görünümünü genelleştiriyordu. Gücünü artıran liberalizm, bundan böyle yalnızca özel alanla özdeşleştirilen bir “sivil toplumu” teşvik etti ve kamu sektörünün “hegemonik” etkisini eleştirerek, devletin kolektif ihtiyaçların karşılanması

²⁷ Bernard Mandeville, *The Fable of the Bees* (1714).

²⁸ Karl Polanyi, *La grande transformation. Aux origines politiques et économiques de notre temps* (Paris: Gallimard, 1983), 88. İngilizce olarak: *The Great Transformation: The Political and Economic Origins of Our Time* (New York: Farrar and Rinehart, 1944). (Bu eser Büyük Dönüşümler: Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri adı altında Ayşe Buğra tarafından Türkçe’ye çevrilmiş ve İletişim Yayınları tarafından basılmıştır-Çev.)

üzerindeki tekelinin sona ermesini ve toplum içi düzenlemenin ticarî biçimlerinin genişletilmesini savunmasına yol açtı. “Sivil toplum” daha sonra büyük ölçüde mitik bir boyut kazandı. O, devlete karşı olmaktan ziyade kendi terimleriyle giderek daha az tanımlandığından (sınırları teorik olarak devletten çıkarılanlarla belirsiz bir şekilde tanımlanmıştı), iyi tanımlanmış bir gerçeklikten ziyade ideolojik bir güç gibi görünüyordu.

Ancak on dokuzuncu yüzyılın sonunda, toplumun düzenlenmesi ve yeniden üretilmesinin tamamen ekonomik mantığında ayarlamalar yapılması gerekti. Bu ayarlamalar muhafazakâr direnişten ziyade yeni toplumsal yapının iç çelişkilerinin bir sonucuydu. Sosyoloji, gerçek toplumun siyasî ve kurumsal değişikliklere karşı direnişinin yanı sıra, yeni toplumsal düzenleme biçiminin resmî ve yapay karakterini eleştirmek için “doğal düzene” başvurularından doğmuştur. İlk sosyologlar için bireyciliğin yükseliş çifte korkuya yol açtı: Toplumsal bağların çözümlenmesinden kaynaklanan “anomi” (Émile Durkheim) ve atomize bireylerin aniden kontrol edilemez bir “kitle” hâlinde bir araya gelmesiyle oluşan “kalabalık” (Gustave Le Bon veya Gabriel Tarde, her ikisi de toplumsal olguların analizini “psikoloji”ye indirger). Birincisi özellikle karşı devrimci düşünürler arasında yankı bulmaktadır. İkincisi ise, her şeyden önce kendisini “tehlikeli sınıflardan” korumakla ilgilenen burjuvazi arasında hissedilir.

Ulus-devlet piyasayı destekleyip kurumsallaştırırken, liberalizm ile “kamu sektörü” arasındaki karşıtlık da buna paralel olarak büyüdü. Liberaller, giderek artan devlet müdahalesini gerekli kılanın tam da piyasanın genişlemesi olduğunu fark etmeden refah devletine karşı öfkelenmekten asla vazgeçmiyorlar. Emeęi yalnızca piyasanın oyununa tâbi olan insan gerçekten de savunmasızdır; çünkü emeği alıcı bulamayabilir veya bu emeğin değeri olmayabilir. Dahası, modern bireycilik, her şeyden önce karşılıklı yardımlaşma ve dayanışma ilişkileri olan organik yakınlık ilişkilerini yok etmiş, böylece eski sosyal koruma biçimlerini de ortadan kaldırmıştır. Piyasa, arz ve talebi düzenlerken, toplumsal ilişkileri düzenlemekte, aksine, karşılığı ödenemeyecek talepleri dikkate almadığı için onları düzensizleştirmektedir. O zaman refah devletinin yükseliş bir zorunluluk hâline gelir; çünkü o, en göze batan dengesizlikleri düzeltebilecek ve en bariz sıkıntıları hafifletebilecek tek güçtür. Karl Polanyi’nin gösterdiği gibi, liberalizmin zafer kazandığı her seferinde, piyasa mantığının sosyal dokuya verdiği zararın gerektirdiği resmî müdahalelerin eklenmesiyle paradoksal bir şekilde desteklenmesinin nedeni budur. “Alain Caillé, “Refah devletinin görelî sosyal huzuru olmasaydı, piyasa düzeni tamamen ortadan kalkardı” gözleminde bulunmaktadır.²⁹ Piyasa ve devletin bu sinerjisi Fordist sistemi uzun zamandır karakterize etmektedir (ve bazı açılardan karakterize etmeye de devam etmektedir). Polanyi, “Sosyal koruma, kendi kendini düzenleyen piyasanın zorunlu refakatçisidir” sonucuna varmaktadır.³⁰

²⁹ Caillé, Splend eurs et misèr es , 332.

³⁰ Polanyi, La grande transform ation , 265.

Müdahaleleri piyasanın yıkıcı etkilerini telâfi etmeyi amaçladığı ölçüde, refah devleti bir bakıma toplumsal yaşamın “piyasadan arındırılmasında” rol oynamaktadır. Ancak, refah devleti endüstriyel gelişme, bireyciliğin yükselişi ve piyasanın genişlemesiyle yok olan toplumsal koruma biçimlerinin yerini tamamen alamaz. Bu eski sosyal koruma biçimleriyle karşılaştırıldığında, gerçekten de faydaları kadar kusurları da vardır. Eski dayanışma, herkes için sorumluluk anlamına gelen karşılıklı hizmet alışverişine dayanırken, refah devleti sorumsuzluğu teşvik etmekte ve vatandaşları bağımlı hâle getirmektedir. Eski dayanışma somut ilişkiler ağına dayanırken, refah devleti soyut, anonim ve uzak bir mekanizma şeklini almakta, kişi her şeyi ondan beklemekte ve ona hiçbir şey borçlu olmadığını düşünmektedir.

Eski, dolaysız bir dayanışmanın yerine kişisel olmayan, dışsal ve şeffaf olmayan bir dayanışmanın ikame edilmesi bu nedenle tatmin edici olmaktan uzaktır. Aslında, doğası gereği, sosyolojik olarak uyumsuz olduğu için ekonomik olarak etkisiz bir dayanışmayı uygulamaya mahkûm görünen refah devletinin mevcut krizinin kaynağı da budur. Bernard Enjolras'ın yazdığı gibi, “refah devletinin iç krizinin ötesine geçmek, ... bir yakınlık dayanışması üreten koşulları yeniden keşfetmeyi gerektirir”; bu koşullar aynı zamanda “servet üretimi ile toplumsalın üretimi arasındaki senkronizasyonu yeniden tesis etmek için ekonomik bağı yeniden güçlendirmenin koşullarıdır.”³¹

* * *

Péguy, “Modern dünyanın tüm alçalması yani standartların tümünden düşmesi, değerlerin tümünden aşağılanması, modern dünyanın antik ve Hıristiyan dünyaların pazarlık edilemez olarak gördüğü değerleri pazarlık edilebilir olarak görmesinden kaynaklanmaktadır”³² diye yazmıştır. Liberal ideoloji, liberalizmin bir dizi hatalı sonuca varan gerçekçi olmayan bir antropolojiye dayanması nedeniyle, bu “bozulma”dan büyük ölçüde sorumludur.

İnsanın piyasada özgürce ve rasyonel bir şekilde hareket ettiği fikri sadece ütöpik bir varsayımdır; çünkü ekonomik olgular asla özerk değil, aksine verili bir sosyal ve kültürel bağlamın sonuçlarıdır. Doğuştan gelen bir ekonomik rasyonalite yoktur; o sadece iyi tanımlanmış bir toplumsal-tarihsel gelişimin ürünüdür. Ticarî mübadele toplumsal ilişkilerin hatta ekonomik ilişkilerin doğal biçimi değildir. Piyasa evrensel değil, yerel bir olgudur. Yalnızca ödeme gücü olanların taleplerini dikkate aldığı için, arz ve talebin optimal uyumunu asla gerçekleştiremez. Toplum her zaman tek tek bileşenlerinden daha fazlasıdır; tıpkı bir sınıfın her zaman kendisini oluşturan unsurlardan daha fazlası olması gibi. Çünkü parça onu oluşturan şeydir ve Russell'ın mantıksal tipler teorisinde gösterildiği gibi mantıksal ve hiyerarşik olarak

³¹ Bernard Enjolras, “Crise de l'Etat- Providence, lien social et associations : éléments pour une socio-économie critique,” Revue du MAUSS, 1 er semestre 1998, 223.

³² Charles Péguy, Note conjointe sur M. Descartes et la philosophie cartésienne in Note conjointe (Paris: Gallimard, 1935).

farklı bir Şeydir (bir sınıf kendi kendisinin üyesi olamaz, üyelerinden biri tek başına sınıfı oluşturamaz). Son olarak, tamamen rasyonel beklentilerle hareket eden ve kimliğini özgürce yoktan var eden bağlantısız, “bağlamından koparılmış” soyut birey kavrayışı hiçbir Şekilde desteklenemez bir görüştür. Aksine, cemaatçi ve yarı-cemaatçi teorisyenler (Alasdair MacIntyre, Michael Sandel), bireylerin ufuklarını, epistemelerini -hatta bunun eleştirel bir temsilini- zorunlu olarak oluşturan bir topluluğun, kimliklerinin inşası ve hedeflerinin tatmini için hayatı önem taşıdığını göstermişlerdir. Ortak iyi, topluluğun yaşam biçimini ve dolayısıyla kolektif kimliğini tanımlayan temel doktrindir.

Mevcut krizin tamamı, soyut evrensel insan ideali (bunun sonucu olarak tüm sosyal ilişkilerin atomize edilmesi ve kişiliksizleştirilmesi) ile somut insan gerçeği (sosyal bağların duygusal bağlar ve yakınlık ilişkileri ile bunların sonucu olan uyum, fikir birliği ve karşılıklı yükümlölükler üzerine kurulmaya devam ettiği) arasında şiddetlenen çelişkiden kaynaklanmaktadır.

Liberal yazarlar, toplumun yalnızca bireycilik ve piyasa değerleri üzerine kurulabileceğine inanmaktadır. Bu bir yanılsamadır. Bireycilik hiçbir zaman toplumsal davranışın yegâne temeli olmamıştır ve olmayacaktır. Bireyciliğin ancak toplum bir dereceye kadar bütüncül kaldığı sürece ortaya çıkabileceğini düşünmek için de hayli iyi nedenler vardır. “Bireycilik,” diye yazar Louis Dumont, “bütüncüllüğün yerini tamamen alamaz ve tüm topluma hükmedemez. . . Dahası, yaşamına çeşitli gizli yollarla katkıda bulunan ve fark edilmeyen holizm olmadan işleyemez.”³³ Liberal ideolojiye ütöpik boyutunu kazandıran Şey bireyciliktir. Dolayısıyla bütüncülüğü sadece geçmişin lânetli bir mirası olarak görmek yanlıştır. Modern bireycilik çağında bile insan toplumsal bir varlık olmaya devam etmektedir. Liberal teori “çıkarların doğal uyumu”nu ortaya koyduğu anda bütüncölük yeniden ortaya çıkar ve aslında ortak iyinin özel çıkarlardan öncelikli olduğunu kabul eder.

³³ Dumont, Homo aequalis.